

84(2Poc)

N-42

KAPITAN VRUNGELNING
SARGUZASHTLARI

ANDREY NEKRASOV

MAKTABDAN TASHQARI O'QISH

Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart

Ilgarigi berilmalar miqdori _____

--	--

KAPITAN VRUNGELNING
SARGUZASHLARI

ANDREY NEKRASOV

YANGI ASR AVLADI

Toshkent

2018

UO'K: 821.161.1-1

KBK: 84(2Ros=Rus)1

N - 42

Nekrasov, Aleksandr

Kapitan Vrungelning sarguzashtlari: qissa/Andrey Nekrasov. Rus tilidan K.Po'latov tarjimai. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 176 b.

ISBN 978-9943-20-398-3

Ushbu kitobni o'qishni boshlagan o'quvchi unda Kapitan Vrungelning qiziqarli va tasodifiy sarguzashtlarga to'la, ajoyib-u g'aroyib voqealarga boy dengiz sayohatidan bahramand bo'ladi. Dengizga mehr qo'yadi, uni bir bor ko'rishni, sayohatga chiqishni orzu qiladi.

Asar turli to'siqlarni mardonavor yengib o'tishga, doim olg'a intilishga, ezgulik sari kurashishga undaydi. Mutolaa davomida Vrungel hamda uning jamoasi chinakam sevimli qahramonlarga aylanib, qalblarga chuqur kirib boradi.

Yillar o'tsa-da o'z o'quvchisini yo'qotmagan, badiiy adabiyotning sermazmun, zavqli dengizida suzib ketayotgan asar tasavvuringizni yanada kengaytirgan bo'lsa, biz o'zimizni maqsadimizga erishgan deb hisoblaymiz.

UO'K: 821.161.1-1

KBK: 84(2Ros=Rus)1

Rus tilidan
K.Po'latov tarjimai

ISBN 978-9943-20-398-3

© Andrey Nekrasov, «Kapitan Vrungelning sarguzashtlari».
«Yangi asr avlodi», 2018-yil.

I BOB

BUNDA MUALLIF BIRON BIR G'AYRIODDIY HODISASI YO'Q VOQEANI BAYON ETIB, KITOBXONLARNI ASAR QAHRAMONI BILAN TANISHTIRADI

*B*izning dengizchilar bilim yurtimizda navigatsiya darsini Xristofor Bonifatyevich Vrungel o'qitar edi.

– Navigatsiya, – deb tushuntirdi u birinchi darsda, – bu bizga dengizda eng bexatar va eng qulay yo'llarni tanlab, shu yo'llarni xaritada belgilab beradigan hamda shu yo'llardan kemalarni boshqarib borishni o'rgatadigan fandir... Navigatsiya, – deb qo'shib qo'ydi u darsining oxirida, – aniq fan emas. Bu fanni mukammal egallab olmoq uchun har kim o'zi amalda uzoq yillar dengizda suzish tajribasini orttirmog'i zarur.

Uning hech kimni ajablantirmaydigan bu so'zlari bizning qattiq tortishuvimizga sabab bo'ldi va bilim yurtining barcha talabalarini ikki lagerga ajratib qo'ydi. Ba'zilarining fikricha, va qolaversa, asoslab berishlaricha, Vrungel hozirda tinchgina hayot kechirish yo'liga kirib olgan pixi qayrilgan dengizchi edi. U navigatsiya fanini juda yaxshi bilar, g'oyat qiziqarli va ehtiros bilan o'qitar, bu sohada hatto katta tajriba orttirgandek ko'rinardi. Aftidan, Xristofor Bonifatyevich chindan ham dunyodagi butun dengiz va okeanlarni kezib chiqqanga o'xshardi.

Ammo hammaga ma'lumki, odamlar bir xil bo'lmaydilar. Birovlar har narsaga haddan tashqari tez ishonaveradilar, boshqalar esa, aksincha, tanqid va shubhaga moyil bo'ladilar. Oramizda shunday tala-

balar ham topildiki, ularning fikrlaricha, bizning professor boshqa navigatorlardan farqli o'laroq o'zi hech qachon dengiz safariga chiqmagan emish.

Bu havoyi fikrni tasdiqlash uchun ular Xristofor Bonifatyevichning tashqi qiyofasini misolga keltirardilar. Darvoqe, uning turqi-tarovati jasur dengizchi haqidagi tasavvurimizga negadir mos kelmas edi.

Xristofor Bonifatyevich Vrungel beliga belbog'cha tikilgan kulrang kamzul kiyib, sochlarini tepadan peshonasiga tomon tekis tarab, ko'ziga qora ipli gardishsiz ko'zoynak – pensne taqib, soqolini qirtishlab yurardi. Gavdasi to'ladan kelgan, bo'yi past, ovozi vazmin va yoqimli, tez-tez kulib qo'yar, qo'llarini artib, tamaki hidlar, xullas kalom o'zining butun ko'rinishi bilan olisga suzuvchi kema kapitanidan ko'ra ko'proq iste'fodagi dorixonachiga o'xshar edi.

Kunlarning birida, biz tortishuvimizni hal qilish maqsadida, Vrungeldan o'z sayohati, safarlari haqida so'zlab berishini iltimos qildik.

– Yo'g'-e, hazilni qo'yinglar! Hozir vaqti emas, – deb e'tiroz bildirdi u kulib va galdagi ma'ruza o'rniga navigatsiya mavzusida navbatdan tashqari yozma ish o'tkazdi.

Dars tamomlanishiga qo'ng'iroq chalingandan so'ng u bir dasta daftarni qo'ltiqlab sinfdan chiqdi-yu shu bilan bahsimiz ham tugadi. Negaki, Xristofor Bonifatyevich Vrungel boshqa navigatorlardan farqli o'laroq o'z tajribasini uzoq dengiz safarida emas, balki uyida orttirganligiga hech kim shubha qilmay qo'ydi.

Ammo tez orada kutilmagan bir sabab bilan Vrungelning o'zidan dunyo bo'ylab qilgan, xavf-xatarlar va sarguzashtlarga to'la bo'lgan mardona sayohati haqidagi hikoyasini eshitish baxtiga muyassar bo'lmaganimizda biz ana shunday xato fikrda qolib ketgan bo'lar edik.

Bu hol tasodifan ro'y berdi. O'sha yozma ishni o'tkazgandan keyin Xristofor Bonifatyevich dom-daraksiz bo'lib ketdi. Oradan uch kun o'tgach bilsak, u

uyiga keta turib tramvayda kalishini yo'qotib qo'yibdi-da, oyog'idan sovuq o'tib, shamollab yotib qolibdi. Holbuki dolzarb kunlar: bahor fasli, sinov va imtihonlar payti edi... Bizga daftarlar har kuni kerak bo'lib turardi... Shu sababli meni kurs talabalari boshlig'i bo'lganim uchun Vrungelning uyiga yuborishdi...

Men yo'lga chiqdim. Ortiqcha qiynalmay-netmay uyini osongina topib bordim, eshigini taqillatdim. Eshik ochilishini poylab kutib turar ekanman, nazarimda, Vrungel ko'rpa-yostiqaqqa burkanib yotgandek, shamollab qizarib ketgan burni ko'rpa chetidan qaqqayib chiqib turgandek tuyulardi.

Men eshikni yana qattiqroq taqillatdim. Hech kimsa javob bermadi. Shuning uchun eshik tutqichini qattiq itargan edim eshik lang ochilib ketdi-yu... kutilmagan holatdan dong qotib qoldim.

Xonadagi stol yonida iste'fodagi kamtar, yuvosh dorixonachi emas, balki qandaydir qadimgi kitobni o'qishga mukkasidan ketgan, egniga boshdan-oyoq bayramona – yenglari zarhal hoshiyali harbiy forma kiygan jiddiy qiyofadagi kapitan o'tirar edi. U tutab turgan katta tamaki trubkasini g'azab bilan chaynar, pensnesidan asar ham yo'q, hurpaygan oq sochlari esa har tomonga to'zg'ib ketgan edi. Hatto burni chindan ham qizarib ketgan bo'lsa-da, qandaydir o'ziga yarashib, butun harakatidan qat'iyat, jasorat aks etib turardi.

Vrungelning oldidagi stol ustida maxsus ustunchaga baland machtali, oppoq yelkanli kichik bir kemachaning modeli o'rnatilgan bo'lib, kemacha har xil rangdagi bayroqlar bilan bezatilgan edi. Uning yonginasida sekstant¹ yotardi. Tartibsiz ravishda yozib tashlangan xaritalarning yarmini akulaning quritilgan qanoti berkitib qo'ygan edi. Polda gilam o'rniga boshi va so'yloq tishlari bo'lgan morj terisi to'shalgan, bur-

¹ Sekstant – kema yoki samolyotlarning qayerda ketayotganini aniqlashda ishlatiladigan o'lchash asbobi.

chakda zang bosgan qo'sh zanjirli langar yotar, devorga egri qilich, uning yoniga esa garpun² osib qo'yilgan edi. Yana ko'p narsalar bor edi-yu, ammo men ularning hammasini ko'zdan kechirishga ulgurolmadim.

Eshik g'ichirlab ochildi. Vrungel boshini ko'tardi, kichik bir xanjarni kitobga xatcho'p qilgandek qo'yib, o'rnidan turdi-da, bo'ronda tebrangandek men tomon odim tashladi.

– Tanishganimdan bexad xursandman. Olsiga suzuvchi kema kapitani Vrungel Xristofor Bonifatyevich, – dedi u yo'g'on ovoz bilan menga qo'lini uzatarkan. – Kaminaga qanday xizmatlari bor?

Rostini aytsam, biroz qo'rqib ketdim.

– Haligi, Xristofor Bonifatyevich, men daftar masalasida... talabalar yuborishgan edi... – degan bo'ldim arang.

– Uzr, – deb gapimni bo'ldi u. – Uzr, sizni tanimay qolibman. Qurg'ur kasallik xotiramni zaiflashtirib qo'yibdi. Qarilik-da, nachora... Ha... shunday qilib, daftarlarga keldim deng? – deya takror so'radi Vrungel va engashib stol ostidagi narsalarni titkilay boshladi.

Nihoyat, u yerdan bir dasta daftar oldi-da, kafti keng, jundor qo'li bilan daftarlar ustiga bir shapatiladi. Shapati ham shunday tushdiki, hamma yoqqa chang to'zg'ib ketdi.

– Marhamat, mana, – dedi u birdan miriqib, qattiq aksa urib, – hammaniki «A'lo».., ha, shunday – «A'lo!» Tabriklayman! Endi kemalarni boshqarish ilmini to'la bilgan holda savdo kemasi bayrog'i ostida poyonsiz dengizlarni kezishga boraverasizlar... Juda soz, men sizga aytsam, bu g'oyat qiziqarli ish. Eh, yigitcha, agar bilsangiz, sizlarni qanchadan-qancha ta'rifga sig'mas manzaralar, qanchadan-qancha o'chmas taassurotlar kutmoqda! Tropiklar, qutblar, katta doira yoyi bo'ylab suzishlar... – deya qo'shib qo'ydi u o'yg

² Garpun – uzun arqonga bog'lab dengiz hayvonlariga otiladigan nayza.

tolib. – Bilasizmi, men to o'zim suzmaguncha doim shularni xayol qilib yurardim.

– Hali siz dengizlarda kezganmisiz? – deb yubordim bexosdan.

– Bo'lmasam-chi! – dedi Vrungel sal ranjigandek bo'lib. – Men-a? Men kezganman-da, birodar. Kezgan-da qanday deng! Jahonda birinchi marta desam ham bo'ladi, ikki o'rinli yelkanli kemada yer yuzini aylanib chiqqanman. Bir yuz qirq ming mil³ yo'l bosganman. Qanchadan-qancha safarlar, qanchadan-qancha sarguzashtlar... Eh-he... Albatta endi u zamonlar qaytib kelmaydi. Urf-odatlar ham, vaziyat ham o'zgarib ketdi, – dedi u biroz tin olgach. – Endigi zamonda, men sizga aytsam, ko'p ishlar qilinishi kerak, lekin har holda o'tmishga bunday bir chuqur nazar solsang, iqror bo'lishga to'g'ri keladiki, o'sha safarda ko'p ajoyib va ibratli voqealar boshdan kechirilgan edi. Eslaydigan, hikoya qilib berishga arziydigan sarguzashtlar bor edi!.. Marhamat qilib, o'tiring axir...

Shu so'zlarni aytib, Xristofor Bonifatyevich yonimga kit umurtqasidan yasalgan kursini surib qo'ydi. Men xuddi kresloga o'tirgandek unga o'rnashib oldim, Vrungel esa hikoyasini boshladi.

II BOB

BUNDA KAPITAN VRUNGEL BOSH YORDAMCHISI LOMNING INGLIZ TILINI O'RGANGANINI VA O'ZINING KEMALARNI BOSHQARISH TAJIRIBASIGA OID BA'ZI HODISALARNI HIKOYA QILIB BERADI

Agar bilsangiz, xuddi mana shunday hujramda o'tiraverish juda ham jonimga tegdi-da... Yigitlik chog'larim yodimga tushib yosharib ketdim. Yosharganda ham tog'ni ursa tolqon qiladigan yigit bo'lib

³ Mil – 1852 metrga barobar dengiz uzunlik o'lchovi.

ketdim!.. Aytmoqchi, kechirasiz, hozir shoshilayotgan joyingiz yo'q-ku, a shundaymi? Juda soz. Bo'lsa bir chetdan boshlaymiz.

Men u paytlar, albatta, yosh edim, biroq juda bolakay ham emasdim. E, yo'q! Ish tajribam ham bor, qirchillama yigit edim. Yaxshilar qatorida sanaladigan tegirmonga tushsa butun chiqadiganlardan edim desam bo'ladi, sizga aytsam, maqtanish emas-u, xizmatimga yarasha martabam ham bor edi. O'shanday sharoitda men eng katta paroxodga komandirlik qilishim mumkin edi. Bu ham juda qiziqarli ish, ammo o'sha vaqtda eng katta paroxod safarda edi, men esam kutishni yoqtirmasdim, shuning uchun, kel dedim-u, shartta kemada safarga chiqishga ahd qildim. Bilasizmi, ikki o'rinli kichkina yelkanli kemachada yer yuzi bo'ylab safarga chiqish – hazilakam ish emas-a.

Shu tariqa o'ylab yurgan rejamni amalga oshirish uchun mos keladigan kemani qidirishga kirishdim, buni qarangki, xuddi o'ylaganimning o'zginasini topdim. Xuddi men uchun yasab qo'yishgandek.

Rostini aytganda, kema biroz ta'mirtalab edi. Lekin shaxsan nazoratim ostida uni xash-pash deguncha tartibga keltirishdi, bo'yashdi, yangi yelkanlar, machtalar o'rnatishdi, qoplamani almashtirishdi, kilni ikki futga qisqartirishdi, bortlarini ko'tarishdi... Xullas kalom, biroz urinishimga to'g'ri keldi. Shunga qaramay, kemamisan kema bo'lib chiqdi, xuddi o'yinchoq deysiz! Palubasigacha qirq fut keladi. «Bamisoli dengiz saltanatidagi pista po'choq» deyavering.

Men bir gapni avvaldan aytib qo'yishni yomon ko'raman. Kemani qirg'oqqa mahkam bog'lab, ustini brezent bilan yopib qo'ydim-da, o'zim safar taraddudiga tushdim.

Bunday tadbirning muvaffaqiyati, o'zingiz bilasizki, ko'p jihatdan ekspeditsiyada kimlar borligiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham men bu uzoq va ma-

shaqqatli safarda birdan bir yordamchim va o'rtog'im bo'lmish hamrohni tanlashga alohida jiddiy e'tibor berdim. Buni qarangki, ishim o'ngidan kelib qolsa bo'ladimi. Mening bosh yordamchim Lom ajoyib fazilatlar sohibi ekan. Mana, o'zingiz o'ylab ko'ring: bo'yi yetti fut-u olti dyuym, ovozi xuddi paroxodnikiga o'xshaydi, kuchi devdek, sabr-bardoshli. Yana buning ustiga o'z ishiga ustasi farang, nihoyatda kamtarin – qisqasi birinchi darajali dengizchiga xos xususiyatlarning hammasi unda mujassam. Shunga qaramay Lomda ozgina kamchilik ham bor edi. Birdan bir, ammo jiddiy kamchiligi chet tillarini mutlaqo bilmasligi edi. Bu, albatta, muhim nuqson bo'lsa-da, meni o'z ahdimdan qaytara olmadi. Men ahvolni taroziga solib ko'rdim, chamaladim, o'yladim, muhokama qildim va Lomga tezlik bilan inglizlar so'zlashadigan tilni o'rganib olishni buyurdim. Buni qarangki, Lom tezda o'rganib oldi. Albatta, qiyinchiliksiz bo'lmadi, ammo uch haftada bildi-qo'ydi.

Buning uchun men alohida, shu vaqtgacha nomal'um bo'lgan o'qitish usulini tanladim: bosh yordamchim uchun ikkita o'qituvchini taklif etdim. Biri unga alifbe harflarini boshidan o'rgatsa, ikkinchisi harflar tartibining teskarisidan o'rgatdi. Buni qarangki, alifbeni o'rganishga, ayniqsa, uni talaffuz etishga Lomning sira tili kelishmasa deng. Bosh yordamchim kun-u tun mutasil qiynalib, ingliz harflarini yod olishga tushdi. Agar bilsangiz, bu ishda ancha ko'ngilsizliklar ham yuz berdi. Mana masalan, bir kuni uyda o'tirib, ingliz alifbesining to'qqizinchi harfi – «ay»ni o'rganayotgan edi.

– Ay... ay... ay... – deb hijjalardi u tobora qattiq ovoz bilan.

Qo'shni ayol uning ovozini eshitib, xonasiga qarasa, devdek yigit o'tirib olib «ay», «ay» deb qichqirayotgan emish. Bechoraga bir narsa bo'libdi shekilli, deb o'ylabdi-yu, shu zahoti «tez yordam»ni chaqiribdi. Doktorlar kelishibdi, yigitni jinnilarga kiygiziladigan

ko'ylakka o'rab olib ketishibdi. Ertasiga men uni doktorlarga arang tushuntirib, jinnixonadan olib keldim. Har holda hammasi yaxshilik bilan tugadi. Roppa-rossa uch haftadan keyin bosh yordamchim Lom menga hisobot yozib, ikkala o'qituvchi uni alifbening o'rtasigacha o'rgatib bo'lgani va shunday qilib, vazifa to'la ado etilgani haqida axborot berdi. Shu kuniyoq men safarga chiqadigan vaqtni belgilab qo'ydim, chunki shundoq ham kechikib qolayotgan edik.

Mana, nihoyat orziqib kutilgan payt ham keldi. Hozir bu voqea uncha qiziq tuyulmasligi mumkin. Ammo o'sha vaqtda bunday safarlarni mo'jiza, shov-shuvga sabab bo'ladigan katta voqea desa bo'lardi. Men sizga aytsam, o'sha kuni ertalabdan boshlab tomoshabinlar sohilga to'lib ketdi. Bu yerda bayroqlar deysizmi, musiqa deysizmi – hamma narsa bor, umumiy shod-hurramlik avjida edi... Men rul yoniga turib komanda berdim.

– Yelkanlar ko'tarilsin, zanjir bo'shatilsin, rul o'ngga burilsin!

Yelkanlar xuddi oqqushning qanotlaridek hilpirab ko'tarila boshladi, shamol ufura ketdi, ammo agar bilsangiz, kema joyidan qimirlamasam bo'ladimi. Quyruqni burib ko'rdik – baribir jilmadi. O'ylab qarasam, tezlik bilan biror chora ko'rmasam bo'lmaydigan. Xuddi shu payt yonimizdan bir shatakchi kema o'tib qoldi. Men darrov karnayni olib qichqirdim:

– Hey, shatakchi birodar! Mana bu jin urgurni jildirvor!

Shatakchi kema torta boshladi, zo'r berib siltanadi, kema quyrug'idagi suv ko'piradi, shatakchi kuchanganidan tikkayib qolay dedi, baribir kemamiz miq etmaydi... Bu qanday balo bo'ldi?

Birdan allanima qarsillab ketdi, kema yonboshlay boshladi, men bir daqiqa es-hushimni yo'qotib qo'ydim, keyin ko'zimni ochib qarasam, qirg'oqlarning shakl-u shamoyili butunlay o'zgarib qolibdi, olomon

tarqalgan, suv beti bosh kiyimlarga to'lib ketgan, suvda muzqaymoq do'konchasi suzib yuribdi, budka ustiga bir yigit o'tirib olib, kinoapparatning dastagini aylantirib yotibdi.

Kemamiz ostida esa butun boshli yashil orol paydo bo'lib qolibdi. Sinchiklab qarab, darrov hammasiga tushundim: duradgorlar kemani yangi kesilgan yog'ochlardan ishlashgan ekan. Buni ko'ringki, yoz bo'yi o'sha yog'ochlar ildiz otib ko'karib chiqibdi. Men bo'lsam qirg'oqda bunday chiroyli butalar qayoqdan paydo bo'ldiykin deb hayron edim. Shunaqa, birodar. Kema juda puxta yasalgan, shatakchi kema zo'r, po'lat arqonlar juda mustahkam edi. Shuning uchun shatakchi tortganda qirg'oqni buta-mutasi bilan birga qo'porib ketgan ekan. Shu sababdan, agar bilsangiz, kemasozlikda yangi, ho'l yog'och ishlatishga ruhsat etilmaydi-da... Xullas, nimasini aytay, ko'ngilsiz voqea bo'ldi-yu, ammo baxtimizga hammasi qurbon-siz, yaxshilik bilan tugadi.

Mening rejalarimda bunaqa kechikishlar ko'zda tutilmagan edi, albatta, lekin iloj qancha. Buni «fors-major», ya'ni kutilmagan vaziyat deyiladi, shunday qilib deng, yana langar tashlab, kemaning ichini tozalashga to'g'ri keldi. Aks holda, o'zingizdan qoladigan gap yo'q, noqulay-da: ivirsigan uyga mehmon keladi, degan maqol bor. Baliqchilar uyatga qo'yib, masxaralab yurishmasin dedim. Dov-daraxtlar bilan safarga chiqish yaxshi emas-ku, axir.

Men, bosh yordamchim Lom – ikkimiz kun bo'yi shu ish bilan ovora bo'ldik. Rosa qiynaldik, ividik, sovgotdik. Nihoyat, dengiz ustiga tun qorong'isi cho'kdi, osmonda yulduzlar charaqladi, kemalarda yarim kechaga zang urildi. Lomni uxlashga yubordim, o'zim vaxtada qoldim. Mijja qoqmay turarkanman, bo'lajak safarning mashaqqatlari va g'aroyibotlari haqida xayolga cho'mib ketdim. Shu xayolga g'arq bo'lganim-

cha, men sizga aytsam, tunning qanday o'tib ketgani ni sezmay qolibman.

Ertalab men yana bir kutilmagan dahshatli voqea-ga duch kelib qoldim: avariya tufayli yo'ldan bir ke-cha-kunduz kechikkanim yetmagandek – kemanding nomini ham yo'qotgan edim!

Siz balki kemanding nomi nima rol o'ynardi deb o'y-larsiz? Shunday o'ylasangiz xato qilasiz, yigitcha? Inson uchun ism-sharif qanday zarur bo'lsa, kema uchun ham nom shunday zarur. Mana, misol uchun uzoqqa borib yurmaylik. Vrungel deylik, qarang, qan-day jarangdor go'zal ism. Bordi-yu, mening nomim Su-zong'ir-Buzong'ir bo'lsa, yoki olaylik, Yumroncha degan bir shogirdim bor edi... Hozirgi nomim bo'lmasa buncha hurmat-izzat va obro'-ishonchga sazovor bo'larmidim? Axir o'zingiz bir o'ylab ko'ring: olisga suzuvchi kema ka-pitani Yumroncha – deyish juda kulgili bo'ladi-kul..

Kema ham xuddi shunday bo'ladi. Masalan, «Ger-kules» yoki «Pahlavon» deb atasangiz, xuddi qarshisi-da muzlar o'z-o'zidan tisarilib yo'l bo'shatayotgandek tuyuladi. Bordi-yu, kemangizni «Jomashov» deb ata-sangiz, o'zi ham xuddi jomashovga o'xshab suzadigan bo'ladi, qolaversa, ob-havo tinch bo'lsa ham biror joy-da to'ntarilib, cho'kib ketadi.

Mana shu tufayli men o'zimning go'zal kemachamga o'nlab ismlarni tanladim va qaysi biri mos tushishini chamalab ko'rdim. Oxiri unga «Bexatar» deb nom ber-dim. Bu o'ktam kemaga berilgan go'zal nom edi! Bu nom bilan butun okeanlarni kezib chiqish mumkin edi. Men misdan quyma harflar yasattirib ularni ke-maning quyruq tomoniga mahkamlab o'rnatdim. Yal-tillaydigan qilib silliqlangan bu harflar olovdek porlab turardi. «Bexatar» degan so'zni yarim mil uzoqlikdan bermalol o'qish mumkin edi.

O'sha ko'ngilsiz hodisa yuz bergan kunning sahar pal-lasida bir o'zim kemada turganimda dengiz tinch, sokin,

port hali uyg'onmagan edi. Tun bo'yi mijja qoqmaganim uchun mudroq bosmoqda edi... Birdan qarasam – portda yuradigan zahmatkash kater tarillab qoldi, u to'g'ri mening yonimga kelib, kemamga bir dasta gazeta tashlab ketdi. Shuhratparastlik, men sizga aytsam, ma'lum darajada kamchilik hisoblanadi. Ammo biz hammamiz xom sut emgan bandalarmiz. Shuning uchun gazetada maqtalishni har kim ham yaxshi ko'radi. Ha, sh-shundoq. Gazetani olib ochdim. O'qiy boshladim.

«Kecha jahon bo'ylab safarga chiqish oldida yuz bergan avariya kapitan Vrungelning o'z kemasiga qo'yg'an nomini to'la to'kis oqladi...»

Men biroz xijolat chekdim, ammo rostini aytsam, gap nima haqda borayotganini aniq-ravshan tushunolmadim. Boshqa gazetani ko'zdan kechirdim, keyin uchinchisini varaqlay boshladim... Bir suratga ko'zim tushib qoldi: chap burchakda men, o'ng burchakda bosh yordamchim Lom, o'rtada esa go'zal kemamiz va ostida quyidagi yozuv: «Kapitan Vrungel va u safarga jo'naydigan «Xatar» kemasi...»

Ana shundan keyin hamma narsa ravshan bo'ldi. Tezda kemanding quyruq tomoniga borib qaradim. Gazetada yozilgani to'ppa-to'g'ri ekan: «B» va «E» harflari o'chib ketibdi.

Ana mashmasha! Toza qiyomat bo'ldi-ku! Endi hech narsa qilib bo'lmas edi. Gazetchilarning tili uzun-da. Vrungelni, «Bexatar»ning kapitanini hech kim bilmasdi, endi esa mening «Xatar»im butun dunyoga ma'lum bo'lgan edi.

Bo'lar ish bo'lgach, ko'p qayg'urib o'tirishning foydasi yo'q edi. Qirg'oq tomondan shamol turdi, yelkanlar hilpiray boshladi, men Lomni uyg'otdim, langarni ko'tardim. Endi dengizga tomon suzib borar ekanmiz, – amma kemalardan bizga xuddi kesatgandek:

– Hey, «Xatar»dagilar, safaringiz bexatar bo'lsin! – deb qichqirishardi.

Esizgina go'zal nom, ammo endi achinishning foydasi yo'q edi. Shunday qilib, «Xatar»da jo'nab ketdik.

Dengizga chiqib oldik. Dilsiyog'likdan hali o'zimga kelmagan bo'lsam-da, ammo e'tirof etmog'im kerakki, dengizda suzishning gashti o'zgacha edi! Men sizga ayt-sam, qadimgi yunonlar, dengiz inson dilidagi hamma g'am-anduhni yuvib yuboradi, deb bejiz aytishmagan.

Kema suzib borardi. Hamma yoq jimjit, faqat to'l-qinning kema chetiga urilishi-yu machtaning g'irchil-lashi quloqqa chalinardi. Qirg'oq tobora uzoqlashib, kema ortidan ko'rinmay borar edi. Havo borgan sari musaffolashib, to'lqinlarda ko'piklar o'ynar, qayer-dandir oqchorloqlar uchib kelib, boshimiz uzra charx urishar, shamol kuchayib borardi. Sho'rtob, haqiqiy dengiz shamoli hushtak chalib, yelkanlarni shishirardi. Mana oxirgi mayoq ham ortda qoldi, go'yo qirg'oqlar bo'lmagandek, gir aylanangizda faqat dengizni ko'rasiz, qayoqqa qaramang, hamma yoq dengiz.

Men yo'lni belgilab berib, qo'mondonlikni Lomga topshirdim, vaxtada turish navbatim kelguncha biror soat mizg'ib olish uchun pastga – kayutaga tushdim. Biz dengizchilarning «Uyquga to'ymaslikka hamma vaqt ulgurasan» degan ajoyib maqolimiz bor. Bu bejiz aytilmagan.

Kayutaga tushib, uyqu oldidan bir qadah rom ichib oldim, keyin karavotga yotdim-u, dong qotib uxlab qoldim.

Ikki soatdan keyin tetik, bardam bo'lib palubaga ko'tarildim. Atrofga nazar soldim, oldinga qaradim... Ko'z o'ngim qorong'ilashib ketaverdi.

Birinchi qarashda hech narsa sodir bo'lmagandek edi: chor atrofimizda o'sha dengiz, o'sha oqchorloqlar, shturvalni mahkam ushlagan Lom o'sha-o'sha, ammo oldinda naq «Xatar»ning ro'barasida ufqqa tutashgan bir parcha qirg'oq xuddi kulrang ipga o'xshab ko'zga arang chalinardi.

Siz buning dahshatini bilasizmi, qirg'oq so'l tomondan o'ttiz mil naridan ko'rinishi lozim bo'lgani holda u naq kema tumshug'i tagida tursa-ya! Ana mashmasha! Ana rasvolik. Biz uchun bundan ham sharmandali, bundan ham uyat narsa bormikin?! Meni hayajon bosdi, g'azabga keldim, qo'rqib ketdim. Nima qilmoq kerak? Ishonasizmi, vaqti g'animatda kemani orqaga burib, sharmandayi-sharmisor bo'lib yana qirg'oqqa qaytishga ahd qildim. Aks holda bunday yordamchi bilan sa-farga chiqsang, biron falokatga yo'liqasan-da, undan qutulishning iloji bo'lmay qoladi, ayniqsa, tunda...

Men tegishli buyruqni berishga chog'lanib, ovozim ta'sirli chiqishi uchun ichimni havoga to'ldirib turgan ham edimki, baxtinga muammo o'z-o'zidan yechildi-qoldi. Lomning sirini burni oshkor qilib qo'ydi. Bosh yordamchim burnini hadeb chap tomonga burib, havoni to'ymay sipqarar, o'zi ham cho'zilib o'sha tomonga talpinardi.

Ana shunda bor sir-sinoat menga ayon bo'ldi: kayutamning chap tomonida o'tkir rom solingan shishaning og'zi berkitilmay qolgan ekan. Lomning dimog'i esa spirtli ichimlik hidini juda yaxshi sezardi, shuning uchun u shisha turgan tomonga qarab, hadeb cho'zilariveribdi. Bunaqa hodisalar bo'lib turadi, albatta.

Demak, bu ishni tuzatish mumkin. Kema boshqarish tajribasida shunaqa mayda-chuyda hodisalar uchrab turadi. Hatto fanda ko'zda tutilmaydigan hodisalar ham sodir bo'lishi mumkin. Men ko'p o'ylab turmay, tezda kayutaga tushdim-da, shishani asta olib, kemanding o'ng tomonidagi tokchaga qo'ydim. Kompas mili magnitga qarab intilganidek Lomning burni ham shisha tomonga cho'zildi, shunda kema itoatgo'ylik bilan o'ngga burildi, oradan ikki soat o'tgach, «Xatar» asli yo'lga tushib oldi. Keyin men shishani oldinga, machtaning yonginasiga qo'ygan edim, Lom aslo yo'ldan adashmay «Xatar»ni chizgan chiziqdan ketayot-

gandek to'g'ri boshqarib bordi. Lekin bir marta burni bilan havodan sipqardi-da so'radi:

– Xristofor Bonifatyevich, qolgan yelkanlarni ko'tar-sak, nima deysiz?

Bu oqilona taklif edi. Men rozi bo'ldim. Shundan keyin busiz ham yengil suzib borayotgan «Xatar» o'q-dek uchib ketdi.

Shu tariqa bizning uzoq safarimiz boshlandi.

III BOB

BUNDA TEXNIKA VA FAROSAT BOTIRLIKNING O'RNINI BOSISHI MUMKINLIGI, SAFARDA HAMMA VAZIYATDAN, HATTO BETOBLIKDAN HAM QANDAY FOYDALANISH KERAKLIGI HAQIDA HIKOYA QILINADI

*U*zoq safar... Qanday rohatbaxsh so'zlar. Bu so'z-larning ma'nosini bir o'ylab ko'ring, ohangiga bir qu-loq solib qarang-a, yigitcha.

Uzoq... uzoqlar... bepoyon kengliklar... Cheksiz ufqlar. Shunday emasmi?

«Safar»chi? Safar – bu olg'a tomon intilish, boshqa-cha qilib aytganda, harakat degan so'z.

Demak, bunday: safar – bepoyon kengliklarda ha-rakat qilishdir.

Men sizga aytsam, bu so'zlardan astronomiyaning hidi kelyapti-ku. Bir hisobda, o'zingni yulduz deb, sayyora deb, hech bo'lmaganda yo'ldosh deb his qi-lasan kishi.

Ana shuning uchun ham menga o'xshash yoki o'tmishdosh adashim Kolumbga o'xshagan kishilar-ni uzoq safar, ochiq okeanlar, dengiz qahramonliklari chorlaydi.

Shunga qaramay, bizni jonajon qirg'oqlarni tark etib ketishga majbur etadigan asosiy kuch bu emas, albatta.

Asosiy sababini bilishni istasangiz, sizga buning sirini aytib berishim mumkin.

Uzoq safarning zavq-shavqini ta'rif-u tavsif qilib berish qiyin. Ammo yaqin do'st-birodarlar yoki tasodifiy tanish-bilishlar davrasida o'z ko'zing bilan ko'rgan ajoyib-g'aroyib hodisalar, o'z boshingdan kechirgan dam qiziqarli, dam fojiali holatlar haqida hikoya qilib berishning ham katta zavqi bor, chunki jasur dengizchining taqdiri shular bilan chambarchas bog'liq-da.

Xo'sh, dengizda, katta okean yo'lida nimalarni ham ko'rishingiz mumkin? Asosan suv bilan shamolni-da.

Xo'sh, qanday holatlarni boshdan kechirishingiz mumkin? Bo'ron, dovul, tumanda adashish, sayoz joylarda botib qolish... To'g'ri, ochiq dengizda har xil kutilmagan hodisalarga duch kelish mumkin, bizning safarimizda ham bunday hodisalar anchagina sodir bo'ldi, ammo suv, shamol, tuman, sayozliklar haqida gapiraverish zerikarli.

Bular haqida ham hikoya qilib berish mumkin. Gapiradigan narsalar bor, albatta, masalan, dahshatli quyunlar, dovullarga, dur, marvaridlar makoni bo'lgan sayozliklarga duch kelasiz. Bular hazil gap emas. Bular hammasi aqlni lol qoldiradigan darajada hayratomuz, maroqli hodisalar. Bundan tashqari, dengizdagi ajoyib baliqlar, sakkizoyoqlar, qisqichbaqalar haqida ham hikoya qilib berish mumkin. Lekin shunisi borki, bular haqidagi gaplar hammaning joniga tegib ketgan, so'z boshlashingiz bilanoq hamma, bamisoli tovonbaliq akuladan qochgandek, har yoqqa qochib ketadi.

Yana bir ajoyib tomoni – yangi sohillarni, yangi shaharlarni ko'rish. Ilgari ko'rmagan narsalaringni o'sha yerlarda ko'rib, hayratda qolasan. Shunaqa. «Har bir shahar – yangi dunyo», – deb bekorga aytilmagan.

Shuning uchun ham menga o'xshagan – har narsani ko'rib, bilishga ishqiboz, ammo savdo-sotiqqa mutlaqo xushi yo'q dengizchilar har safar yangi sha-

harlarni ko'rishga intiladi. Shu jihatdan olganda kichik kemada suzishning afzalliklari benihoyadir.

Bo'lmasa-chi, mana men sizga gapirib beray! Aytaylik, siz kemani boshqarib ketyapsiz, oldingizda xarita. Yo'lingiz ma'lum, ertaklardagidek o'ng tomoningizda falon podsholik, so'l tomoningizda falon mamlakat. Axir o'sha yerlarda odamlar yashaydi-ku. Ular qanaqa yashashadi?.. Turmushi, urf-odatları qanaqa? Loaqal bir nazar tashlab bo'lsa ham shularni ko'rish maroqlida. Qiziqmi? Qiziq bo'lsa, marhamat, ko'ring, kim sizga xalaqit beryapti? Rulni qirg'oq tomonga buring... Mana, ufqda shaharga kiriladigan yo'lni ko'rsatuvchi mayoq ham ko'rinib qoldi. Vassalom!

Sh-shunaqa gaplar. Biz shamol esayotgan tomonga suzib borardik, dengiz ustiga tuman tushgan edi, bamisoli bir sharpadek suzayotgan «Xatar» masofani milma-mil unsiz bosib o'tardi. Xash-pash deguncha Zund, Kattogat, Skagerrak orqada qoldi... Kemaning zo'r yurishidan g'oyatda mamnun edim. Beshinchi sutka deganda ertalab tuman tarqaldi va o'ng tomonimizda Norvegiyaning qirg'oqlari ko'zga tashlandi.

To'xtamay o'tib ketaverish mumkin edi, lekin shoshilib nima qilamiz? Komanda berdim:

– O'ngga, qirg'oqqa!

Bosh yordamchim Lom rulni shartta o'ngga burdi, oradan uch soat o'tgach, go'zal va tinch ko'rfazga langar tashlandi.

Siz ko'rfazlarda, bo'lmagandirsiz-a, yigitcha? Attang! Imkoniyat tug'ilib qolsa, albatta ko'ring.

Ko'rfazlar, boshqacha so'z bilan aytganda – fiordlar, agar bilsangiz, shunaqangi tor-tor bo'g'oz va qo'ltiqchalari ko'pki, xuddi tovuqlarning izlaridek chalkashib ketgan, har tomonda esa sirti egri-bugri yoriqlar, dengiz yo'sini bilan qoplangan baland tik qoyalardan iborat. Osmonda esa tantanavor sukunat, mangu osoyishtalik hukmron. G'oyat go'zal manzara!

– Nima deysan Lom, tushib sayr qilmaymizmi tushga qadar? – taklif qildim bosh yordamchimga.

– Bo‘pti, sayr qilamiz tushga qadar! – dedi Lom do‘rillab. Uning qattiq ovoizidan qoyadagi qushlar cho‘chib, gala-gala bo‘lib uchib ketdi, aks sadosi esa (sanab turdim) o‘ttiz ikki marta «Xatar... Xatar... Xatar...» deb takrorlandi.

Aftidan qoyalar kemamizning kelganini tabriklagandek edi.

«Xatar» so‘zining jaranglab aks sado berishi biz uchun quvonchli va hayratomuz edi. Rostini aytganda, bunga ajablanmasa ham bo‘lardi, chunki fiordlarda aks sado juda ajoyib eshitiladi. Birgina aks sado emas, otaxon, hamma narsa: joylar ham, hodisalar ham xuddi ertaklardagiga o‘xshaydi. Endi bu yog‘ini eshiting.

Men rulni mahkamlab, kiyimimni almashtirish uchun kayutaga ketdim. Lom ham tushdi. Bir vaqt kiyimlarimni kiyib bo‘lib, botinkamning iplarini bog‘layotgan edim, nazarimda birdan kemanding tumshug‘i pastga og‘ib borayotgandek sezildi. Hayajon ichida o‘qdek otilib palubaga ko‘tarildim-u, qayg‘uli manzarani ko‘rib hayratda qoldim: kemanding tumshug‘i butunlay suvga kirib, tez botib bormoqda; quyrug‘i esa, aksincha yuqoriga ko‘tarilmoqda edi.

Darhol tushundim, bunga o‘zim aybdor edim, bu yerning xususiyatini hisobga olmabman, eng muhimi esa suvning ko‘tarilishini unutibman. Langar qoqib qo‘ygandek bir nimaga qattiq ilinib qolgan, suv bosib kelavergan. Zanjirni bo‘shatishning sira iloji yo‘q. Chunki tumshuq suvga botib ketgan, qani, brashpil⁴ yoniga sho‘ng‘ib ko‘ring-chi, ovora bo‘lasiz!

Biz kayutaga tushiladigan eshikni zich berkitib bo‘lishimiz bilanoq «Xatar» suvga sho‘ng‘igan o‘rdakdek tumshug‘i suv ichida, quyrug‘i yuqorida tippa-tik turib qoldi. Nachora, tabiatning qudrati oldida bo‘yin

⁴ Brashpil – langarni ko‘taradigan chig‘ir.

egishdan bo'lak iloj topilmadi. Kemaning quyruq'ida jon saqladik. Shu yerda kun botguncha, to suv qaytguncha o'tiraverdik.

Kechqurun esa boyagi voqea saboq bo'lgani uchun kemani tor bo'g'ozga kiritib, qirg'oqqa boylab qo'ydim. Shunday qilganim ma'qul deb o'yladim.

So'ngra kechki ovqat tayyorladik, kemani tozaladik, qoidaga muvofiq chiroqlarni yoqdik va boyagidek hodisa takrorlanmasligiga ishonch hosil qilgach, uxlashga yotdik. Ertalab tong yorishishi bilan Lom meni uyg'otib hisobot bera boshladi:

– Axborot berishga ruxsat eting, kapitan: dengiz tinch, barometr havo ochiq bo'lishini ko'rsatyapti, tashqi havoning harorati selsiy bilan o'n ikki daraja, dengizning chuqurligi bilan suvning haroratini o'lchash imkoni bo'lmadi, chunki turgan yerimizda suv yo'q.

Men uyqu aralash uning nima haqda gapirayotganini darhol tushunolmadim.

– «Suv yo'q» deganing nima deganing? – deb so'radim. – Qayoqqa ketipti u?

– Suv qaytishi bilan g'oyib bo'libdi, – dedi Lom. – Kema ikki qoyaning orasiga tiqilib, muallaq turib qolibdi.

Darrov yuqoriga chiqdim, qarasam, yana o'shannaqa nag'ma-yu, ammo ohangi o'zgacha. Kecha suvning ko'tarilishi bizni g'aflatda qoldirgan edi, bugun esa qaytishi ohang chiqaribdi. Endi bilsam, men bo'g'oz deb hisoblagan joy tor dara ekan. Ertalabga yaqin suv qaytibdi va biz ikki qoyaga ilinib qolibmiz. Kema osti jarlik bo'lib, qirq fut chamasida chuqur, bu yerdan chiqib olishning sira imkoni yo'q edi. Chiqishga yo'l bo'lsin! Birdan bir chora ob-havoni, to'g'rirog'i suv ko'tarilishini kutib o'tiraverish edi.

Ammo men vaqtni bekor o'tkazishga odatlangan emasman. Kemani har tomondan ko'zdan kechirdim, sirtidan narvon tashladim, qo'limga bolta, randa, cho'tka oldim. Bortda qolgan ko'z, butoqlarni tekislab qirqib, randalab bo'yab chiqdim. Suv ko'tarila bosh-

lashi bilan Lom kemanding quyrug'ida turib suvga qarmoq tashladi va baliq sho'rva pishirishga yetadigan baliq tutdi. Ko'rdingizmi, ana shunday xatarli holatda aql ishga solinsa har qanday chalkashlik ham to'g'ri bo'lib ketishi mumkin ekan.

Ustma-ust yuz bergan ko'rgiliklardan keyin aql bu yovuz ko'rfazdan tezroq jo'nab qolishni maslahat berdi. Bu xoin ko'rfaz bizga yana qanday hadyalar tayyorlayotganini kim biladi deysiz? Ammo men, o'zingiz bilasiz, dovyurak, irodali, hatto biroz o'jar odamman, shu sababli o'z so'zimdanda qaytishga odatlangan emasman.

Bir marta sayr qilamiz dedimmi – tamom, sayr qilamiz-da. «Xatar» suvda turgan zahoti uni yangi, xavfsizroq joyga qo'ydim. Zanjirini uzunroq qilib bog'lab, sayr qilgani ketdik.

Qoyalar oralab so'qmoqdan borardik, yurgan sari atrof-tevarakdagi tabiat g'oyat go'zal manzara kasb etardi. Daraxtlarda olmaxonlar shoxdan shoxga sakrashar, qandaydir qushchalar «chirq-chirq» sayrashar, oyoq ostida qurigan shox-shabbalar «chars-churs» sinar, nazarimda hozir oldimizdan ayiq polvon chiqib bo'kirib yuboradigandek tuyulardi... Bu yerdagi maymunjon, qulupnaylarni aytmayisizmi? Agar bilsangiz, men bunaqa maymunjonni hech ko'rmagan edim. Mevasi yong'oqdek-yong'oqdek keladi-ya! Biz hamma narsaga mahliyo bo'lib, o'rmonning ichkarisiga kirib ketibmiz, tushlik ovqatni ham unutib yuboribmiz, es-hushimizni yig'ib olib qarasak, kech bo'libdi. Quyosh allaqachon og'a boshlabdi, kechki salqin turdi. Qayoqqa borishimizni bilmay qoldik. Hamma yoq o'rmon. Qayoqqa qaramang, nuqul meva, meva, meva...

Noiloj pastga, ko'rfazga tusha boshladik, qarasak – butunlay boshqa ko'rfaz. Qorong'i tushib qoldi. Nima qilish kerak? Gulxan yoqdik, bir amallab tunni o'tkazdik. Ertalab tog'ga chiqa boshladik. Balki o'sha yerdan «Xatar» ko'rinar deb o'yladik.

Tog'ga ko'tarilyapmiz, mening shu sumbatim bilan tog'ga ko'tarilishning mashaqqatini bir tasavvur eting-a, shunga qaramay tirmashardik. Yo'l-yo'lakay maymunjonlardan yeb quvvatlanib olardik. Bir vaqt orqa tomonimizdan qandaydir ovoz eshitildi. Yo shamol, yo shalolaga o'xshardi, bir nimalar tobora qattiqroq charsillar, tutun isi dimoqqa urilardi.

Orqamga qarasam, xuddi o'ylaganimdek: olov! U har tomondan ajdardek tilini cho'zib, biz tomon yopirilib kelyapti. Bunday paytda tomoqdan maymunjon o'tarmidi.

Olmaxonlar uyalarini tark etib, shoxdan shoxga sakrashar, jon holatda qoyaga tomon yugurishardi. Qushlar parillab osmonga ko'tarilishar, qichqirishardi. O'rmonni shovqin-suron, vahima bosgan edi...

Men xavf-xatardan qo'rqadigan odam emasman. Biroq hozir noiloj bu mushkulotdan qutulmoq darkor edi. O'ylab-netib o'tirmay, olmaxonlar orqasidan qoyaning tepasiga tomon yugurdik, chunki boshqa qochadigan joy yo'q edi.

Bir amallab tepaga chiqib oldik, nafasni rostlab, atrofga qaradik. Shu sizga aytsam, ahvol chatoq: uch tomondan yong'in bosib kelyapti, to'rtinchi tomon tik qoya edi... Pastga qaradim – jahannam, etim jimirlab ketdi. Xullas, ahvol mushkul, qayg'uli, najotsiz edi. Bu tund qoyadan qaraganda bizni quvontiradigan birdan-bir narsa – jarlikda qora dog'dek ko'zga tashlangan go'zal «Xatar» kemamiz edi. U shundoq ostimizda turardi, to'lqinda sal tebranar, machtasi barmoq kabi qimirlab, bizni palubaga chorlayotgandek ko'rinardi.

Yong'in tobora yaqinlashardi. Qoya olmaxonlarga to'lib ketdi. Jon shirin bo'lgani uchun bizdan aslo qo'rqishmasdi. Ba'zilarining dumi olovda kuyib ketgan, bular yanada botirroq, xiraroq edi, oddiyroq qilib aytganda, dangal ustimizga bostirib kelishar, bir-birlarini itarishar, qisishar, hatto olovga turtib o'tishardi. Gulxan yoqishning oqibati mana shunaqa bo'ladi.

Lom sarosimada, olmaxonlar ham sarosimada qolgan edi. Rostini aytsam, men ham ichimdan zil ketmoqda edim-u, ammo sir boy bermasdim, o'zimni dadil ko'rsatishga tirishardim, chunki kapitan har qanday holatda umidsizlikka tushmasligi kerak-da!

Bir payt qarasam, bir olmaxon poylab turdi-da, dumini hurpaytirib, o'zini to'g'ri «Xatar»ga otsa bo'ladi. Orqasidan ikkinchisi, uchinchisi sakradi. Birpasda hammasi pastga nahotdek sochilib ketdi. Besh daqiqa ichida qoyada bitta ham olmaxon qolmadi.

Endi biz nima qilamiz, olmaxonchalik bo'lolmaymizmi? Dangal sakrashga qaror qildim. Loaqal cho'milib chiqamiz-ku. Shuni ham o'ylab o'tirdikmi! Qayta, nonushtadan oldin foydali bo'ladi. Mening odatim shunaqa: qaror qildimmi – albatta bajaraman.

– Bosh yordamchim, olmaxonlar orqasidan, dadil olg'a! – deb komanda berdim.

Lom qadam tashlab, bir oyog'ini jar ustiga ko'targan ham ediki, birdan mushukdek tisarilib orqaga qaytdi.

– Sakrolmayman, Xristofor Bonifatyevich, – dedi u. – Ishdan bo'shatsangiz ham mayli, ammo sakrolmayman, yonib o'lishimga roziman...

Qarab tursam, chindan ham yonsa yonadiganki, ammo sakray olmaydigan. Bu balandlikda bo'ladigan tabiiy qo'rquv, o'ziga xos bir kasallik... Nima ham qila olardim! U bechorani ko'tarib otib yuborolmayman-ku, axir!

Mening o'rnimda boshqa odam bo'lganda dovdirab qolardi, biroq men unaqalardan emasman. Darhol yo'lini topdim.

Durbinim yonimda ekan. Bu o'n ikki marta yaqin qilib ko'rsatadigan noyob durbin edi. Men Lomni qo'yaning chetiga boshlab kelib durbinni ko'ziga qo'ndirdim-da, qat'iy ohangda:

– Bosh yordamchim, kemangizda nechta olmaxon bor, sanang! – deb buyurdim.

Lom sanashga tushdi.

– Bir, ikki, uch, to‘rt, besh...

– Bo‘ldi! – dedim qichqirib. – Sanamasdan qabul qilinsin va hammasi tryumga qamalsin!

Shu payt xizmat burchini anglash hissi qo‘rquv tuyg‘usidan ustun keldi, qolaversa, kemani yaqin ko‘rsatib, durbin ham yordam berdi shekilli, Lom hech ikkilanmay xotirjamlik bilan o‘zini jarga otdi...

Men orqasidan ko‘z yugurtirdim. Suvga sho‘ng‘igan joyda sachragan tomchilarning ustundek ko‘tarilganini ko‘rdim. Bir zumdan so‘ng bosh yordamchim Lom kemaga tirmashib chiqdi-da, olmaxonlarni hujraga qamashga kirishdi.

Ko‘p o‘tmay men ham shunday qilmoqchi bo‘ldim. Ammo, bilsangiz, menga oson edi, chunki bunaqa hodisalarni boshdan ko‘p kechirganim uchun durbinsiz ham sakrashim mumkin edi.

Siz-chi, yigitcha, bu saboqni e‘tiboringizga olib qo‘ying, chunki bir kunmas-bir kun kerak bo‘lib qoladi. Masalan, parashyutdan tashlamoqchisiz, shunda albatta durbinni olib oling, yaxshi-yomon deb tanlab o‘tirmang, yomoni bo‘lsa ham olavering, har holda ko‘nglingiz to‘q bo‘ladi, uncha baland ko‘rinmaydi.

Shunday qilib, jarga o‘zimni otdim. Suvga sho‘ng‘ib ketdim. Keyin bir amallab kemaga chiqib oldim-da, darhol Lomga yordam bermoqchi bo‘ldim, ammo u epchil yigit emasmi, bir o‘zi ishni qoyillatib qo‘yibdi. Nafasimni rostlamasimdanoq lyukni yopib, qomatini tik tutib, hisobot bera boshladi:

– Kemaga son-sanoqsiz tirik olmaxonlardan iborat yuk qabul qilindi! Yana qanday buyrug‘ingiz bor?

Ana shunday paytda, agar bilsangiz, qanday buyruq berishni o‘ylab qolasan kishi.

Birinchi galda ma‘lum: langar ko‘tarilsin, yelkanlar ochilsin, bu yonayotgan tog‘dan tezroq sog‘-salomat jo‘nab ketaylik, deysan. Jin ursin-a, bu ko‘rfazni.

Endi bu yerda ko'radigan narsa ham qolmadi, buning ustiga havo isib ketdi... Jo'nab ketish masalasida menda shubha tug'ilmadi. Xo'sh, endi olmaxonlarni nima qilamiz? Ana shu masala boshni qotirardi. Bu dardisarlarni nima qilish kerak? Yaxshiyam ular o'z vaqtida tagxonaga qamaldi, aks holda, bilasizmi, bu yaramas hayvonlar och qolganida kemanding butun anjomlarini kemirib tashlashardi. Sal bo'lmaganda hamma jihozlarni yangilashga majbur bo'lardik.

Bir tomondan qaraganda, olmaxonlarning terisini shilib olib, duch kelgan portda pullash mumkin edi. O'zingiz bilasiz, mo'ynasi noyob, qimmat turadi, mo'maygina foyda ko'rgan bo'lardik. Ammo bu ish insofdan bo'lmasdi-da, chunki ular bizni qutqargan desam yanglishmayman, har holda qutulish yo'lini ko'rsatsalar-u biz ularning terisini shilib sotsak, qandoq bo'ladi! Men unaqa noinsoflardan emasman. Ikkinchi tomondan qaraganda, bir o'rmon olmaxonni yuklab yer yuzini aylanib yurishning ham rohati kam, chunki ularni yedirish, ichirish, parvarish qilish ham kerak-da. Xuddi shunday – bu qonun: yo'lovchilar olindimi, marhamat qilib ularga sharoit yaratib berish shart. Xullas, tashvish orttirdik.

Ke, bo'lgancha bo'lar, uyda hal qilarmiz, degan qarorga keldim. Iya, biz dengizchilarning uyimiz qayerda o'zi? Dengizda-da. Bilasizmi, admiral Makarov nima degan: «Dengizdamisan – demak, uyingdasan». Men ham shundayman-da. Ke, dengizga chiqaylik-chi, bir gap bo'lar, deb o'yladim. Juda bo'lmasa jo'naydigan portimizdan biron yo'l-yo'riq so'rmiz. Sh-shunday!

Xayyo-xayt, deb yo'lga chiqdik. Suzib ketyapmiz. Yo'l-yo'lakay baliqchilar, paroxodlar bilan uchrashamiz. Qanday soz! Kechga yaqin shamol kuchaydi, haqiqiy dovul boshlandi – o'n ball. Dengiz chayqaladi. «Xatar»imizni pista po'choqdek baland ko'tarib, pastga sho'ng'itib yuboradi!.. Yelkanlar, arqonlar hush-

tak chaladi, ingraydi, machta g'ichirlaydi. Tryumdagi olmaxonlar odatlanmaganidan behuzur bo'lardi. Men esa «Xatar»ning barcha sinoatlarga mardlarcha bardosh berayotganidan, dovul imtihonidan «besh»dan ham ziyoda baho bilan o'tayotganidan g'oyat quvonardim. Lomni aytmay sizmi, u haqiqiy qahramonlik ko'rsatdi: ustiga suv o'tkazmaydigan plashini kiyib olib, xuddi quyib qo'ygan cho'yandek baquvvat qo'llari bilan rulni mahkam ushlab turardi. Men quturgan dengizning bu manzarasiga mahliyo bo'lib, yana biroz tomosha qilib turdim-da, hujramga kirib ketdim. Stol yoniga borib priyomnikni buradim, quloqchinni quloqqa tutib, efirda nima gap borligini eshita boshladim.

Radio degan narsa ko'p ajoyib narsa-da. Tugmani bosib dastani burasang bas – hamma narsa xizmatida: musiqa eshitasanmi, ertangi ob-havoni bilishni istaysanmi, so'nggi axborot qiziqtiradimi – marhamat! Birovlar futbolga qiziqadi – marhamat eshita-vering: «To'p urildi! Yana urildi!.. Darvozabon to'pni ushlab qololmadi...» Xullas, nimasini aytay, o'zingizdan qolar gap yo'q, radio – buyuk mo'jiza!

Bir safar uncha ko'ngildagidek bo'lmadi. Moskva to'liqlinini ushladim, diqqat qilib quloq solsam: «Ivan... Roman... Konstantin... Ulyana... Tatyana... Semen... Kiril...» deydi. Nazarimda mehmondorchilikka kelib tanishayotibman shekilli, deb o'ylabman. Sadqayi sar-e. O'sha paytda tishimda kavak bor edi, to'satdan og'rib qolsa bo'ladimi... Cho'milganim sababli og'riq turgan bo'lsa kerak, shunday og'ridiki, aslo qo'yave-ring, yig'lab yuboray dedim.

Shundan keyin biroz yotib dam olishga qaror qildim. Endi quloqchinni olib qo'ymoqchi edim, birdan «SOS» deganga o'xshash tovush eshitildi. Quloq solsam: «T-t-t... Ta, ta, ta, t-t-t...» deyapti. Xuddi o'zi – bu falokat signali edi. Shu yaqin o'rtada kema cho'kayotibdi. Men qimir etmay har bir tovushni tutib qolishga intildim,

chunki hammasini batafsil bilishni istardim: qayerda, qanaqa kema va hokazo? Shu payt birdan to'liq kelib «Xatar»ni chunonam urdiki, u bechora butunlay yonboshlab qoldi. Olmaxonlar chiyillab yubordi.

Bunisi ham mayli-ya, bundan battarini eshiting: priyomnik stoldan uchib ketdi, taxta devorga urilib dabdala bo'ldi. Endi uni tuzatish mumkin emas edi. Eng achinarlisi eshittirishni shartta uzib qo'ydi. Qat-tiq xafa bo'ldim: yonginangda falokat yuz bersa-yu, qayerdaligini, kimligini bilmay o'tirsang.

Odamlarni qutqarishga borish kerak, lekin bilma-sang qayerga borasan? Shularni o'ylab tishim battar og'riy boshladi.

Buni qarangki, xuddi mana shu tish og'rig'i ishim-ni o'ngladi! Ko'p o'ylab turmay, antennaning bir uchi-ni olib, tishimning kavagiga tiqib qo'ydim. Og'riqning zo'ridan ko'zlarimdan olov chiqib ketdi, haytovur ovozni qabul qilish tiklandi. Bu gal musiqa eshitil-madi, rostini aytganda, musiqa eshinishga ishtiyoqim ham yo'q edi. Tish og'rib turganda quloqqa musiqa yoqadimi! Morze alifbosi esa xuddi jonni sug'urib ola-yotgandek tuyulardi: nuqta – xuddi nina qadaganga, tire – birov burama mixni parmalab kiritayotganga o'xshardi. Ovozni kuchaytirish va sozlashning sira hojati yo'q, chunki kavaklik og'riq tish bularsiz ham nihoyatda sezgir edi. Chidash qiyin, ammo iloj qan-cha, bunday hollarda jonni fido qilishga to'g'ri keladi.

Ishonasizmi, shu tariqa hamma eshittirishni ti-shimda qabul qilib oldim. Ezdim, tekshirdim, tarjima qildim. Ma'lum bo'lishicha, shundoqqina yonimizda shvedlarning yelkanli kemasi avariya uchrabdi. Dogerbankda sayozlikka tiqilib, teshilibdi, cho'kayot-gan emish.

O'ylab o'tiradigan vaqt emas, darhol yordamga bo-rish kerak edi. Hatto tish og'rig'ini ham unutib yubor-dim va qutqarishni zimmamga oldim. Palubaga ko'ta-rilib, shturvalga turdim.

Suzib ketyapmiz. Zim-ziyo tun, havo sovuq, to'qlinlar mavj uradi, shamol hushtak chaladi...

Yarim soatlar chamasida norveglarni qidirib topdik, raketalar otib atrofni yoritdik. Ko'rsam – ish pachava. Kema yoniga taqalib borishning iloji yo'q, sindirib yuboradi. Qayiqnlarni esa to'qlin surib ketgan, bunday havoda odamlarni opichib olib chiqish yana ham xavfli, chunki cho'ktirib yuborishi mumkin edi.

Kemaning u tomonidan ham, bu tomonidan ham o'tib ko'rdim – najot yo'li topilmadi. Dovul esa battar avjiga chiqardi. To'qlin shahd bilan kemaga urilganda kema butunlay ko'rinmay ketar, kema ustidan oshib o'tganda faqat machtalar qaqqayib ko'rinardi. To'xta, bizga xuddi shunisi qo'l keladi-da, deb o'yladim.

Tavakkal qilib ishga kirishdim. Kemani shamolga ro'baro' qo'yib, burdim, hamma yelkanlar tarang ufurib kema to'qlinlar ustiga chiqib ketdi.

Hisob juda oddiy edi: «Xatar» suvga uncha botmasdi, to'qlinlar esa tog'ga o'xshardi. Xuddi shu to'qlinlarning cho'qqisiga tirmashib, cho'kayotgan kemaning tepasiga o'tib oldik.

Bilsangiz agar, norveglar hayotdan umidlarini uzib qo'yay degan ekanlar, birdan men paydo bo'lib qoldim-ku. Rulni mahkam ushlab, kemani machtaga ilashib qolmaydigan qilib boshqarib turdim. Lom esa cho'kayotgan odamlarni naq yelkasidan ushlab bir yo'la ikkitasini suvdan tortib chiqaraverdi. Shu tariqa sakkiz marta urinib hammasini – kapitani bilan birga o'n olti odamni qutqarib qoldik.

Kapitan sal xafa bo'ldi: u eng oxirida kemani tashlab ketishi kerak edi, Lom esa shoshilib, qorong'ida surishtirib o'tirmay birinchi galda uni changaliga olibdi. Chiroyli bo'lmabdi, albatta. Lekin hechqisi yo'q, ba'zan shunaqayam bo'ladi... Eng oxirgi ikki odamni suvdan tortib olishimiz bilanoq qarasam, tog'dek po'rtana kelyapti. Kelib chunonam urdiki, bechora kemaning taxtalari har yoqqa uchib ketdi.

Norveglar boshlaridan shapkalarini oldilar, palubada qaltirab turardilar. Biz ham ko'rib achindik... Keyin kemamizni burib, yo'lni belgilab oldik-da, shitob bilan orqaga, Norvegiyaga suzib ketdik.

Kemamiz tiqilinch: qimirlashning iloji yo'q, shunday bo'lsa-da, norveglar xursand edi. Bu o'z-o'zidan ma'lum albatta, tiqilinchda sovuq qotib turish dengizga g'arq bo'lgandan ko'ra yaxshiroq-ku.

Shunday qilib, norveglarni qutqardik. «Xatar» deb buni aytadilar! Kimga xatar, kimga cho'kkanlarni qutqarish tongi otar!

Hammasiga farosat kerak, azizim. Agar yaxshi kapitan bo'lishni istasangiz, uzoq safarda hech bir imkoniyatni qo'ldan bermang, tasodif to'g'ri kelib qoldi deguncha hammasidan, hatto kasalligingizdan ham ish manfaati uchun foydalaning. Ana sh-shunday!

IV BOB

SKANDINAVIYA XALQLARINING URF-ODATLARI, VRUNGELNING FOTOGRAFIYASI QANDAY QILIB NORVEGIYA MATBUOTIGA TUSHIB QOLGANI VA DENGIZCHILAR YUMUSHIDA OLMAXONLARNING ISH BERGANI HAQIDA

Norvegiyaning Stavanger shahriga keldik. Bu yerning dengizchilari oliyjanob kishilar ekan, bizni shod-hurramlik bilan kutib olishdi.

Meni va Lomni eng yaxshi mehmonxonaga joylashdi, kemamizni bepul, eng yaxshi bo'yoq bilan bo'yab berishdi. Kema u yoqda tursin, hatto olmaxonlarga g'amxo'rlik qilishni ham unutishmadi, ularga ham hujjat yozib, rasmiylashtirishdi-da, keyin yonimizga kelib:

– Bu chiroyli jonivorlarni qanday ovqatlar bilan boqishni buyurasizlar? – deb so'rashdi.

Qanday ovqatlar bilan boqish? Men bu sohada hech nima bilmasdim, chunki hech qachon olmaxon boqqan emasdim. Lomdan so'radim, u:

– Aniq bilmayman, ammo yong'oq, qarag'ay bujuri yeydi deb eshitganman, – dedi.

Buni qarangki, men norveg tilida bermalol gaplasha olardim, aksiga yurib mana shu ikki so'zni unutib qo'yibman. Tilimning uchginasida turibdi-ku, ammo hech eslolmayman. O'yladim, o'yladim, miyamga kelmadi. Nima qilish kerak? Darrov ilojini topdim: Lomni norveglarga qo'shib baqqollik do'koniga yubordim.

– Qarab ko'ringlar, – dedim, – balki ularga biron yegulik toparsizlar.

Lom ketdi. Qaytib kelib, hamma ish joyida, yong'oqni ham, bujurni ham topdik, dedi. Buni qarangki, men sizga aytsam, do'konda bujurni ham sotishlarini eshitib hayratlandim, ammo bir hisobda, chet mamlakatda nimalar bo'lmaydi deysiz! Balki samovarga yoqishar, balki archani bezatishar, balki boshqa biron narsaga ishlatishar?

Kechqurun «Xatar»ga qaytdim, bo'yoqlarini ko'zdan kechirib, hujradagi olmaxonlardan xabar oldim. Ne ko'z bilan ko'rayki, Lom xato qilibdi, xato qilganda ham foydali xato qilibdi.

Olmaxonlar xuddi to'yga kelgandek lunjlarini to'latib yong'oq holva yeb o'tirishibdi. Har bir olmaxonga bir bankadan holva berishibdi. Bankaning qopqog'i ustiga yong'oqning rasmi solingan edi. Bujurning o'rniga undan ham mazali ananas olishibdi. Rost, bilmaganning ishi qiyin-da. Yanglishib qoladi kishi. Ananaslar bujurdan ko'ra yirikroq bo'lsa-da, hidi va boshqa jihatlaridan ananasga o'xshab ketardi. Lom do'konda bularni ko'rgach, barmog'i bilan ko'rsataveribdi-da, oxiri olib qaytishibdi.

Keyin bizga teatrlarni, muzeylarni va boshqa diqqatga sazovor joylarni ko'rsatishdi. So'ngra tirik

otni tomosha qildirishdi. Ularda ot noyob jonivor hisoblanar ekan. Norveglar avtomobilda yurisharkan. Aksariyat xalq piyoda yurarkan. Yerlarini qo'l kuchi bilan ishlashar, shu sababli otlarga unchalik ehtiyoj yo'q ekan. Yosh toylarni chetga sotib yuborishibdi, qarilari o'lib tamom bo'libdi, qolganlari hayvonot bog'ida pichan yeb, xayol surib turisharkan.

Mabodo otni sayr ettirgani ko'chaga olib chiqishsa, olomon to'planib tomosha qilar, qichqirar, ko'cha harakati qoidalarini buzar ekan. Bizda ham ko'chada jirafa ketayotgan bo'lsa, o'ylaymanki, kichik komandir svetofoarning qaysi chirog'ini yoqishni bilmay hayron qolsa kerak.

O'zingiz bilasiz, bizda ot g'aroyib narsa emas. Men norveglarni hayratda qoldirmoqchi bo'ldim, yolidan mahkam ushlab ustiga mindim-da, poshnam bilan biqiniga niqtab uchirib ketdim.

Norveglar hang-u mang bo'lib qolishdi. Ertasiga ertalab hamma gazetalar mening jasoratim haqida yozib, suratimni bosib chiqarishibdi: uloqchi ot uchib ketyapti, ustida men. Ot egarsiz, kamzulimning tugmalari yechilgan, ikki bari shamolda hilpirab bormoqda. Boshimdan shapkam uchib ketgan, oyoqlarim osilgan, otning dumi xoda...

Keyinchalik bilsam, bu dengizchining sha'niga to'g'ri kelmaydigan surat ekan, ammo o'sha paytda g'ururim jo'sh urib bunga e'tibor bermagan, hatto quvongan edim.

Norveglar ham xursand bo'lib qolishgan edi.

Umuman aytganda, bu yaxshi mamlakat edi. Xalqi ham yaxshi, bilsangiz, yuvosh, xushmuomala, mehmondo'st edi.

Men Norvegiyada ko'p marta bo'lganman. Yoshlik paytimdagi bir voqea esimda. Biz bir portda to'xtovdik, undan temir yo'l orqali bir joyga borishim kerak edi.

Temir yo'l bekatiga keldim. Ha deganda poyezd kelayermadi. Qo'lda jomadon bilan sayr etish, to'g'risini

aytganda, hech kimga xush kelmasligi ma'lum ham og'ir, ham noqulay.

Bekat boshlig'ini topib, undan:

– Yuk saqlaydigan xonangiz qayerda? – deb so'radim.

Bekat boshlig'i yoqimli bir chol ekan, yelkasini qisib:

– Kechirasiz, – dedi, – bizda qo'lda ko'tarib yuradigan yuklarni saqlaydigan maxsus xona yo'q, uni qurish ko'zda ham tutilgan emas. Bunga tashvishlanmang, xijolat chekmay jomadoningizni shu yerda qoldiravering, hech kimga xalaqit bermaydi, ishonavering.

Shunaqa, azizim. Yaqinda bir do'stim o'sha yoqdan keldi. Ishonasizmi, poyezdda yotgan xonasidan jomadonini o'g'irlab ketishibdi. Nimasini aytasiz, urf-odatlar, muomalada ko'p narsa o'zgarib ketdi. O'zingizdan qoladigan gap yo'q, urush paytida u yerda nemislar bo'lgan edi, yangicha tartib o'rnatib ketishdi. Hozir bu mamlakatga har yoqdan har xil ma'rifatparvarlar kelib-ketishyapti, hayot tarzini yuksak darajaga ko'tarishyapti. Lekin shunisi ham borki, xalq ancha tullaklashdi, olg'ir bo'lib ketdi. Hozir u yerda ham odamlar qayerda nima qarovsiz qolganini yaxshi bilishadi. Madaniyat-da!

U zamonlarda u yerdagi odamlar eskicha yashashardi. Osoyishta hayot kechirishardi. Ammo hamma birdek emasdi. O'sha zamonda ham Norvegiyada, agar bilsangiz, bilim daraxtidan yaxshilik va yomonlik mevalarini totib ko'rgan ilg'or kishilar bor edi. Mana olaylik, katta do'konlar, korxonalar, fabrika, zavodlarning egalari o'sha vaqtda ham olg'ir edi.

Buni bevosita o'zim boshdan kechirib ko'rdim. U yerda bir firma bor edi, u telefon, radiopriyomnik ishlab chiqarardi. O'sha fabrika egalari qandaydir mening tishimdan xabar topib, tashvishga tushib qolishdi. Bu o'z-o'zidan ma'lum narsa, chunki hamma tishiga sim qo'yib radio eshitaversa, priyomniklarni hech kim sotib olmay qo'yadi-da. Qancha zarar bo'ladil! Tashvishga tushmay ko'ring-chi. Shuning uchun

ko'p o'ylab o'tirmay, mening ixtiroyimni va bir yo'la tishimni qo'lga kiritishga ahd qilishdi.

Agar bilsangiz, avvaliga yaxshilikcha bir maktub yuborishdi, bunda kasal tishingizni bizga soting, deb taklif qilishdi. Men o'ylanib qoldim: «Buning ma'nosi nima bo'ldi?» Tishim hali baquvvat, ovqatni bemalol chaynayman, kavagi bo'lsa nima qilibdi, buning hech kimga zarari yo'q-ku. Mening bir tanishim bor, u tishlari og'risa qaytaga sevinadi. – To'g'ri, derdi u, – tish og'riganda joningni qo'ygani joy topolmaysan, qattiq azob chekasan, biroq og'riq bosilgandan keyin shunaqa rohat qilasanki, asti qo'yaver!..

Sh-shunday. Ularning maktubiga javoban, tishimni sotmayman, bu haqda gap bo'lishi mumkin emas, deb xat yozib yubordim...

Qalay, shu bilan tinchib qolishdi deb o'ylaysizmi? Aslo! Tishimni o'g'irlashga qasd qilishdi. Qandaydir yaramas odamlar paydo bo'lishib, sira izimdan qolishmaydi deng. Og'zimdan ko'zlarini uzishmaydi, shivir-shivir qilishadi. Yuragimga g'ulg'ula tusha boshladi, bitta tishimni olishsa go'rga-ya, boshimni shartta uzib ketishsa nima qilaman? Boshsiz quruq tana bilan dengizda qayoqqa suzaman?

Bir falokat yuz bermay bu yerdan tezda jo'nab qolishga qaror qildim. Port boshlig'iga olmaxonlar masalasida ko'rsatma berishini iltimos qilib xat yubordim, o'zim esa yovuz niyatli odamlardan saqlanish uchun maxsus chora ko'rdim: qarag'aydan yasalgan osma ko'prikn olib, bir boshini omborxona eshigining tagiga, ikkinchi boshini kubrik eshigining tagiga kiritib qo'ydim-da, Lomga «Xatar»ning muvozanatini saqlaydigan yuk ortishni buyurdim. Yaxta biroz suvga cho'kdi, ko'priksimon prujinadek egildi, faqat bir boshi eshik tagida sal ilinib qoldi. Uxlash oldidan bu pishangning taxt turganini bir karra ko'zdan kechirdim-da, xotirjam yotdim. Hatto qorovul ham qo'ymadim, hojati yo'q

edi. Men sizga aytsam, ertalab g'ira-shirada kelishdi, asta-asta qadam tashlayotganlarini eshitdim, eshik ochildi, keyin birdan taraqlagan ovoz eshitildi! Eshik tagidan narvon ko'tarilib ketdi-yu...

Hujradan chiqib qarasam, palaxmonim shunday ish beribdiki, asti qo'yavering! Shu yerda, qirg'oqda radio stansiya bor edi, bu yaramaslarni tomning tepasiga, machtaga uloqtirib tashlabdi. Ular shimlaridan machtaga ilinib qolib, butun shaharni boshlariga ko'tarib, baqirib yotishgan ekan.

Keyin ularni qanday qilib tushirib olishganini aytmayman, rostini aytsam, ko'rganim yo'q.

Xuddi shu payt portdan xatimga javob keldi, xatda olmaxonlarni Gamburgda topshirish zarurligi ko'rsatilgan edi. U yerda Gadenbek degan odamning mashhur hayvonot bog'i bor ekan, u turli hayvonlarni sotib olarkan.

Men sizga sport kemasida suzishning ba'zi afzalliklarini aytib o'tgan edim shekilli. Sport kemasida o'zingga o'zing xojayinsan, qayoqqa xohlasang o'shaqqa ketaverasan. Bordi-yu, yuk ortib qoldingmi, tamom, kirakashman deyaver, jilov qo'lingda-yu, ammo qayoqqa hayda desa o'sha yoqqa burishga majbursan.

Mana, masalan, Gamburg degan nag'ma chiqib o'tiribdi. Men hech zamonda o'z ixtiyorim bilan o'shaqqa borarmidim. U yoqda nimani ko'rmabman! Masxarabozlarnimi? Bilasizmi, faqat safarimiz murakkablashardi, xolos: savdo-sotiqqa oid bir xil yozishmalar, yukni to'la-to'kis saqlab turishga doir mulohazalar, bojxonaga aloqador rasmiyatchiliklar va hokazo. Ayniqsa, bunday qonun-qoidalarga Gamburgda qat'iy amal qilinardi.

Modomiki, buyruq berilgan ekan, uni bajarish vojibdir. «Xatar» bilan Gamburgga kelib, uni port devoriga qaytarib qo'ydik, men oxorli kiyimlarimni kiyib Gadenbekni axtargani ketdim. Hanvonot bog'iga keldim. Bu yerda fillar, yo'lbarslar, timsohlar, tuyaqushlar, xullas

turli-tuman hayvonlar bor ekan, olmaxon esa shundoqqina kiraverishdagi qafasda turibdi. Yana qanaqa olmaxon deng-a, tengi yo'q! Menikilar hujrada bekor o'tirib holvani paqqos tushirib yotishardi, bu esa chamberakning ichiga kirib olib, tinmay harakat qilar, sakrar, uni aylantirar, hammani maftun etar edi.

Xo'sh-sh... Oxiri Gadenbekni topdim, o'zimni tanishtirdim, kemam tirik olmaxonlarga liq-liq to'la ekanligini, ularni arzon-garov sotish niyatida ekanimni tushuntirdim. Gadenbek shipga qaradi, qo'llarini qorniga qovushtirib, barmoqlarini aylantira boshladi.

– Olmaxonlar dedingizmi? – dedi u. – Anavi dumi, quloqlari bor jonivorlarmi? Ha, ularni bilaman. Demak, olmaxonlarim bor deng-a? Xayr, mayli, olganim bo'lsin. Faqat shuni aytib qo'yayki, bizda kontrabanda masalasi juda qattiq. Ularga hujjat bormi?

Shu payt norveglarni minnatdorchilik bilan eslab, hujjatlarimni stol ustiga qo'ydim.

Gadenbek ko'zoynagini olib, shoshmasdan ro'molchasi bilan arta boshladi. Bu orada birdan qayerdandir buqalamun paydo bo'ldi-yu, stol ustiga sakrab chiqib, uzun tili bilan qog'ozni yamlab qochib qoldi, men orqasidan yugurdim. Tutib bo'larmidi!

Gadenbek ko'zoynagini qo'yib, qo'llarini yozdi:

– Hujjatsiz hech nima qilolmayman, – dedi. – Jon deb olardim-ku, ammo iloji yo'q. Bizda bu masala juda qattiq.

Ta'bim tirriq bo'ldi, bahslashmoqchi edim-u, foydasiz ekanligini bilib, shartta ketvordim. Pristanga yaqinlashgach, qarasam, «Xatar» ustida g'ovur-g'uvur odamlar, atrofda bekorchi tomoshabinlar. Bortda nazoratchilar, bojxona vakillari, port amaldorlari Lomga qarab o'dag'aylashyapti, u esa o'rtada turib bir nimalar deb so'kinyapti.

Men odamlar orasidan turtinib o'tdim, ularni tinchitdim-da, nima gapligini surishtirdim. Birdan sira kutilmagan ko'ngilsiz ahvol yuz beribdi. Gadenbek

bojxonaga telefon qilibdi, u yerda jinoyat kodeksining tegishli moddasini topib, meni qonunsiz ravishda kemada mol olib ketayotganlikda ayblashibdi, endi kemani yuklari bilan birga musodara qilishmoqchi bo'lib turishgan ekan...

E'tiroz bildirishimning hech o'rni qolmagan edi, chindan ham hujjatlar yo'q, olmaxonlarni kemada olib yurish haqida maxsus ruxsatnoma olmagan edim. Rost gapni aytsam kim ishonardi? Hech qanday dalilim yo'q, indamay qolish yanada yomon.

Xullas, ish pachava edi.

«Eh, – deb o'yladim ichimda, – bo'lgancha bo'ldi! Endi yotib qolguncha otib qolay!»

Kamzulimni tortib, qaddimni rostladim-da, eng katta amaldorga qarab dedim:

– Janobi amaldorlar, sizlarning talablaringizni mutlaqo asossiz deb bilaman, chunki xalqaro dengiz qonunlarining bir moddasida to'g'ridan-to'g'ri aytilishicha, kemaga bevosita aloqador bo'lgan buyumlar, chunonchi, langarlar, qayiqchalar, yuk tushiradigan va qutqaradigan moslamalar, aloqa vositalari, signal qurilmalari, yoqilg'i va yonilg'ilar, kemaning xavfsiz yurishi uchun zarur bo'lgan harakatlantiruvchi mashinalar har qanday port soliqlaridan va maxsus rasmiylashtirishlardan ozod qilinadi.

– Gaplaringizga mutlaqo qo'shilaman, – deb javob qildi o'sha amaldor, – ammo ayting-chi, kapitan, siz o'z olmaxonlaringizni hozir aytgan buyumlarning qaysi turiga kiritmoqchisiz?

Men oz bo'lmasa dovdirab qolay dedim, ammo bo'sh kelsam ish chatoq bo'ladigan.

– Oxirgi aytganimga, janobi amaldor, ya'ni kemani harakatlantiruvchi mashinalarga, – dedim-da, poshnalarimni bir-biriga urib qo'ydim.

Amaldorlar avvaliga hayron qoldilar, keyin o'zaro pichirlasha boshladilar. So'ngra katta amaldor oldinga chiqib:

– Xo‘p, mayli, – dedi, – agar siz kemangizdagi hayvonlar chindan ham mashina o‘rnida xizmat qilishini isbot qilib bera olsangiz, biz o‘z qonuniy talablarimizdan voz kechamiz.

O‘zingizdan qolar gap yo‘q, buni isbot qilish amri mahol edi, isbotlash qayoqda, vaqtni cho‘zish kerak edi.

– Men sizga aytsam, – dedim boshliqqa, – dvigatelning asosiy qismlarini qirg‘oqda remontda qoldirgan edim, ruxsat etsangiz ertaga aytganlarimni isbot qilib beraman.

Ular rozi bo‘lib ketishdi. Shu payt qarasam, «Xatar» yonida politsiyaning kemasi bug‘ chiqarib turibdi. Bilsam, olag‘ovurdan foydalanib qochib qolmasin deb qo‘yishgan ekan. Men kayutamga kirib olib, xayolga cho‘mdim, birdan Gadenbekning hayvonot bog‘ida ko‘rgan olmaxonim esimga tushdi, darrov qo‘limga qog‘oz, sirkul, chizg‘ich olib chiza boshladim.

Oradan bir soat o‘tgach, Lom bilan birga temirchi-ning yoniga bordik-da, xuddi paroxodnikiga o‘xshash ikkita g‘ildirak yasashni buyurdik, uchinchisini tegirmon parragiga o‘xshagan shaklda yasatdik. Tegirmon parragining bosqichlari sirtida bo‘lardi, biz uni ichkaridan qildik va ikki tomoniga to‘r tortib qo‘ydik. Temirchi juda epchil va hushyor odam ekan, hammasini o‘z vaqtida yasab berdi.

Ertasiga ertalab shu ashqol-dashqollarning hammasini «Xatar»ga olib keldik. Paroxodnikiga o‘xshash g‘ildiraklarni kemanding ikki yoniga, tegirmonnikiga o‘xshashini kemanding o‘rtasiga o‘rnatdik va shu uchta g‘ildirakni bitta o‘qqa birlashtirdik-da, ichiga olmaxonlarni qo‘yib yubordik.

Ular yorug‘likka va toza havoga chiqishgach shunaqayam yayrab ketdilarki, xuddi quturgandek bir-birlarining orqasidan g‘ildirak ichidagi zinalarda zir yugura boshladilar. Shunda mashinalarimiz harakatga kelib, «Xatar» yelkanlarsiz ham yelib ketdi. Politsiyachilar o‘z kemasida bizni arang quvib yetdi.

Hamma kemalardan bizga durbin bilan qarab turishardi, qirg'oqqa odamlar to'lib ketgan, biz esa yeldek uchib borar edik, har yoqqa to'liqlar sachrardi.

Keyin orqamizga qaytib, kemani boyladik. Katta amaldor kelib, rosa jig'ibiyron bo'ldi, baqirdi, chaqirdi, so'kindi, ammo hech nima qilolmadi.

Kechqurun avtomobilda Gadenbekning o'zi kelib qoldi. Mashinadan tushib birpas qarab turdi, qo'llarini qor-niga qovushtirib, barmoqlarini aylantira boshladi...

– Kapitan Vrungel, – dedi u nihoyat, – olmaxonlar siznikimidi? Ha, aytmoqchi, esimda. Necha pulga sotmoqchisiz?

– Bilasizmi, – deb javob qildim, – gap pulda emas. O'zingizning xabaringiz bor, ularning hujjati yo'qolgan.

– E, parvo qilmang, kapitan, – dedi u, – siz yosh bola emassiz-ku, axir, tushunishingiz kerak, bizda bunaqa ishlar oppa-oston bitadi. Bahosini aytavering...

Men yaxshigina baho qo'ydim, u avval peshonasini tirishtirdi, keyin savdolashib o'tirmay pulini berdi-da, olmaxonlarni g'ildirak-pildiragi bilan olib ketdi. Keta turib:

– Bularni nima bilan boqardingiz? – deb so'radi.

– Holva, ananas bilan, – dedim-da, xayr-ma'zur qildim.

Rostini aytsam, Gadenbek menga yoqmadi. Gamburg esa undan ham yomon taassurot qoldirdi.

V BOB

BALIQ BILAN QARTA HAQIDA

Men Gollandiyaga kirishni aslo xohlamas edim. Bu kichkina mamlakat bo'lib, sayohatchilar uchun uncha qizig'i yo'q edi. U yerda faqat uchta ajoyib narsa bor. U ham bo'lsa golland qurumi, golland pishlog'i, golland seledka balig'i edi.

Meni dengizchi sifatida faqat seledka qiziqtirardi, shu sababli kemani Rotterdamga burishni buyurdim

va seledka tayyorlash ishlari bilan tanishishga qaror qildim. Gollandiyada bu ish juda rivojlangan edi. Bu yerda seld balig'ini ovlashar, tuzlashar, ziravor qo'shib sirkaga bostirishar, yangi seldlarni muzlatib qo'yishar, xullas har xilini ko'rishingiz yoki tirigini sotib olib, akvariumda boqishingiz mumkin edi.

Bu ishlarning juda hayratda qoldiradigan joyi bor, u ham bo'lsa, gollandiyaliklar qandaydir bir sirni bilsalar kerak-da. Bo'lmasam mana bunday bir adolatsizlikni nima bilan izohlay olasiz, chunonchi shotlandiyaliklar seld ovlash uchun to'r tashlashadi, to'rni tortsalar – liq to'la seld. Rosa quvonishadi, bu tabiiy hol albatta, biroq yaxshilab qarashsa, yeb ko'rishsa, tekshirishsa hammasi shotlandcha seld ekani ma'lum bo'ladi.

Norveglar ham urinib ko'rishadi. Axir ular jahonga mashhur, ustasi farang baliqchilar, ammo bu safar ham ularning ishi o'ngidan kelmaydi. Ular ham to'r tashlashadi, to'rni ko'tarishadi, qarasalar liq to'la seld, lekin hammasi norvegcha seldlar...

Gollandiyaliklar muttasil necha yillardan beri baliq ovi bilan shug'ullanib kelishadi, doim ularning to'riga har toifa gollandcha seld ilinadi. Bundan ular katta foyda ko'rishadi, albatta. Seldlarini jahon bozorlarida sotishadi, Janubiy Afrikaga ham, Shimoliy Amerikaga ham yuborishadi...

Men shu nozik masalani chuqur o'rganishga kirishdim, shunda mutlaqo kutilmaganda juda muhim bir kashfiyotni ochishga muyassar bo'ldimki, bu mening safarim oldidan tuzgan dastlabki rejamni tubdan o'zgartirib yubordi. Bir qator sinchiklab kuzatishlardan keyin shu narsani juda ravshan aniqladimki, har bir seld baliq ekan-u, lekin har bir baliq seld emas ekan.

Buning ma'nosi nima?

Buning ma'nosi shuki, seld tutish uchun katta mablag' sarflash, ularni bochkaga bosish, kemalarga ortish va zarur joyda yana tushirish kabi ovoragar-

chilikning sira hojati yo'q ekan. Eng oson yo'li seldlarni to'da-to'da qilibmi yoki poda-poda qilibmi – qanday atasangiz shunday atang – belgilangan joyga tiriklay haydab borish yaxshi emasmi?

Modomiki, har bir seld – baliq ekan, demak, u suvga cho'kmaydi. Axir baliqlar suzib yurish uchun yaratilgan-da, shunday emasmi?

Bordi-yu to'rga boshqa biron baliq ilindi deylik, shunday ekan, har bir baliq – bu seledka emas-ku, axir. Demak, uni tanib haydab yuborish, cho'chitish, va nihoyat, o'ldirish mumkin.

Eskicha usulda baliq ovlaganda uni biron yoqqa jo'natish uchun odamlari va murakkab mexanizmlari ko'p bo'lgan katta yuk paroxodi kerak bo'lardi, yangicha usulda esa ishni mening «Xatar»imdan katta bo'lmagan har qanday kema bilan bimalol eplash mumkin edi.

Bu nazariya, albatta. Ammo juda qiziqarli nazariya, shu tufayli o'z fikrimni tajribada sinab ko'rishga qaror qildim.

Buni qarangki, niyatimni amalga oshirish uchun birdan sharoit ham tug'ilib qoldi: Shimoliy Afrikaga, Iskandariyaga paroxodda seledka yuborishmoqchi bo'lishibdi. Seldlarni tutib, tuzlamoqchi bo'lib turishgan ekan, ammo men bu ishni to'xtatdim. Baliqlarni suvga qo'yib yubordik, hammasini bir joyga to'pladik, Lom ikkimiz yelkanlarni ko'tarib, kemani jildira boshladik. Lom rulga turdi, men esa kemanding naq tumshug'iga o'tirdim, qo'limga uzun gavron olib seldlarni haydab ketdim. Biron begona baliq ko'ringudek bo'lsa, boshiga savalab haydab qolardim.

Agar bilsangiz, ishimiz juda maroqli bo'ldi, seldlar cho'kmasdan bir tekis suzib borishardi. Biz orqasidan zo'rg'a yetib olardik. Begona baliqlar betlamay qo'ydi. Shu tariqa bir kun yo'l yurdik. Oqshom tushishiga yaqin tanamda charchoq his qildim, baliqlarni tinmay kuzataverib ko'zlarimda ko'z qolmadi, eng muhimi uxlash mumkin emas edi. Birimiz seldlarni haydash

bilan band, birimiz rul bilan ovora edik. Ko'zimiz sal shamg'alat bo'lsa butun urinishimiz bekor ketardi. Bu ish bir kun yoki ikki kun davom etsa mayli-ya, bir amallab chidardik, ammo yo'l olis, oldimizda okean, tropik mintaqalar turardi. Xullas, bu ishni eplay olmaydiganga, rasvo qiladiganga o'xshardik.

Keyin yaxshilab o'yladim-da, kemaga tag'in bir odam – matros olish kerak degan fikrga keldim. Shu paytda biz Angliya kanaliga kirib qolgan edik, o'ng biqinimizda Fransiya, Kale porti bor, bu yerda doim ishsiz matroslar ko'p bo'lardi. Duradgormi, botsmanmi, birinchi klass rul boshqaruvchi matrosmi, qisqasi istagan odamni topish mumkin bo'lgan eng qulay joy edi. Ko'p o'ylab o'tirmay qirg'oqqa yaqin bordim. «Xatar»ni dreyfga qo'ydim, lotsmanlarning motorli qayig'ini chaqirib, Lomni matros topib kelishga yubordim.

Shu yerda men katta xatoga yo'l qo'ydim, chunki komandaga odam tanlash jiddiy va mas'uliyatli ish edi. Lom abjir, tirishqoq yigit bo'lgani bilan hali yosh, tajribasiz edi. Bu ish bilan shaxsan o'zim shug'ullanishim kerak edi-yu, ammo ikkinchi tomondan, bu yerda, borda ham, men sizga aytsam, anqovsirash butun ishni barbod etardi. Axir har qalay baliqlarni bir shahardan ikkinchi shaharga tiriklay haydab borish tarixda yangilik edi-da, binobarin har qanday yangi ishda o'ziga xos qiyinchiliklar uchraydi. Seldlarni bir zum ko'zdan qochirmaslik darkor, sal beparvo bo'lsang yoki yaxshi qaramasang bormi, butun poda har yoqqa tiraqaylab ketar edi. Keyin zararni to'lashga to'g'ri keladi, to'lama-sang butun dunyoga sharmanda bo'lasan, eng muhimi, bu ajoyib va foydali yangilikni barbod berasan.

O'zingizdan qolar gap yo'q, bilasiz-ku, birinchi safar ishingiz o'ngidan kelmasa, ikkinchi safar hech kim ishonmay qo'yadi, keyin malomatga qolasiz.

Endi bo'lar ish bo'ldi, Lomni Kalega yubordim-da, o'zim palubaga kreslo qo'yib, yonboshladim. Bir

ko'zim bilan kitob o'qiyman, ikkinchisi bilan seldlar-ga tikilaman. Baliqlar yayrashar, bilanglab o'ynashar, sakrashar, quyoshda yaltirashar edi.

Kechga yaqin Lom bir matrosni olib keldi.

Yigitni ko'zdan kechirdim, ko'rinishi chakki emas. Juda yosh deb ham, juda qari deb ham bo'lmasdi; bo'yi pastroq, ammo ko'zlari o'tkir, soqoli xuddi dengiz qaroqchilarinikiga o'xshar edi. Lekin aytishlaricha, qaroqchilarning aksariyati sariq bo'lsa, bu qoramag'izdan kelgan edi. O'qimishli, chekmaydigan, ozodagina kiyingan, to'rt tilni – ingliz, nemis, fransuz va rus tillarini bilar ekan. Ana shu tomoni Lomni, ayniqsa, qiziqtiribdi. Chunki Lom bu vaqt ichida o'rgangan ingliz so'zlarini unuta boshlagan edi. Yangi matrosning familiyasi birmuncha g'alatiroq – Fuks edi. Bilasizmi, kishining ismida ham hikmat katta bo'ladi, tag'in Lom qulog'imga asta: «Fuks – bu matros emas, oltin, kartani ham juda yaxshi biladi», – deb shipshitib qo'ydi.

Bu gapni eshitib, ko'nglim ancha to'q bo'ldi. Kartani yaxshi bilsa – demak, haqiqiy dengizchi ekan, rulni ham yaxshi boshqararkan, payti kelganda kemada mustaqil navbatchilikda ham tura olarkan, deb o'yladim.

Qisqasi, Fuksni ishga olishga rozi bo'ldim, uni komanda tarkibiga qo'shib qo'ydim, vazifalarini tushuntirdim, Lomga hujradan yotadigan joyni ko'rsatishini buyurdim. Keyin yelkanlarni ko'tarib, kemani burdik-da, suzishni davom ettirdik.

Baxtimizni qarangki, o'z vaqtida odam olgan ekan-miz, shu vaqtga qadar shamol orqadan, kemaning quyruq tomonidan esib keldi, ya'ni haqiqiy fordevind edi. Hozir esa to'g'ri tumshuqqa, ya'ni «morduvind»ga esa boshladi. Boshqa payt bo'lganda, ehtimol kuchni bekor sarflamay kemani dreyfga qo'ygan yoki langar tashlab to'xtatgan bo'lardim, ammo hozir buning sira iloji yo'q edi, chunki o'zingiz bilasiz, seldlarni haydab ketayotgan edik. Baliqlarga shamol pisandmi, hech

nima bo'lmagandek parvoyi falak, shitob bilan suzib ketishyapti, demak, biz ham ulardan orqada qolib ketmasligimiz kerak. Endi shamolga chap berib, goh u yonga, goh bu yonga burilib yurishga to'g'ri kelardi.

Men hushtak chalib, hammani yuqoriga chaqirdim. Lomni baliqlarga qarab turish uchun qoldirdim, o'zim kemani boshqarishga turdim, yo'lni belgilab:

– Qayilishga tayyorlaning! – deb buyruq berdim.

Qarasam, Fuks kimga aytyapsan demay qo'llarini cho'ntaklariga tiqib, yelkanlarga mahliyo bo'lgancha shamdek qotib turibdi.

Shundan keyin shartta o'ziga qarab:

– Fuks, grotni⁵ yig'ing! – deb qichqirdim.

U bir seskanib tushdi, merovlanib qarab turdi-da, apil-tapil hamma narsani: qutqazish chambaragi, zaxira sim, arqon, fonus va boshqalarni ketma-ket kubrikka tiqishtira boshladi. Kema qayrilmadi, albat-ta, fursat o'tgan edi...

– Boshqatdan boshlang! – dedim qichqirib.

U boyagi narsalarning hammasini olib qaytadan joyiga qo'ydi.

Rosa matrosga uchragan ekanman, deb o'yladim ichimda. Tepsa-tebranmaydi-kul!

Nechog'li og'ir, vazmin odam bo'lishimga qaramay, jahlim chiqib ketdi.

– Menga qarang, Fuks, – dedim, – qanaqa jin urgan matrossiz?

– Men hech qanaqa matros emasman, – dedi u. – Men hozir shunchaki sayr qilib yuribman, xolos, kemamiz sayozlikka tiqilib qolgan edi, o'rtoqlarim havo almashtirishni maslahat berishdi...

– Shoshmang, – deb so'zini bo'ldim, – axir menga Lom kartani ham juda yaxshi biladi dedi-kul!

– O, bilganda qandoq, – dedi u. – Qarta mening mutaxassisligim, mening nonim, faqat dengiz kar-

⁵ Grot – asosiy yelkan.

tasi emas, kechirasiz, o'ynaydigan karta. Agar rasman bilishni istasangiz, qimorvozlarning piriman.

Nima deyishimni bilolmay qoldim.

O'zingiz o'ylab ko'ring, nima ham qilardim bu dar-disarni?

Komandadan chiqarib qirg'oqqa tashlab ketsam, u holda yana bir sutka yo'qotaman. Buning ustiga shamol kuchayar, dovul ko'tarilishi xavfi bor, qolaversa seldlar qochib ketishi mumkin edi. Yana bir hisobda bu firibgar qimorvozni kemaga keraksiz yuk qilib olib yurishning mutlaqo qizig'i yo'q, chunki u dengizchilar kasbini egallash u yoqda tursin, hatto bironta jihozning otini ham bilmas edi. Qanday chora ko'rishni bilmay, boshim qotib qoldi.

Birdan miyamga ajoyib bir fikr keldi. Agar bilsangiz, ba'zan bo'sh vaqtlarda pasyans⁶ o'ynashni yaxshi ko'rardim, mana endi kemamda paydo bo'lgan bir dasta qartadan foydalanish imkoni tug'ildi.

Tezlik bilan har bir jihozga bittadan qarta boyladim, kemani shamolga ro'para qilib, mashqni takrorladim.

– Qayrilishga tayyorlaning! Uch qarg'a yechilsin, tappon sallot tortilsin, o'n chillik o'ransin...

Kema shunday silliq qayrildiki, asti qo'yaverasiz, Fuks chindan ham qartaga ustasi farang ekan, hatto qop-qorong'ida ham qartaning hollarini adashtirmadi.

Shu tariqa shamolga chap berib olg'a ketaverdik. Shamol tobora kuchayardi. Bu mayli-ya, men seldlardan xavotir edim. Ularga ob-havo qanday ta'sir etarkin? Mening shoshiladigan joyim yo'q, yukni tez olib borish shart emas, binobarin, tavakkal ish qilishning nima hojati bor? Men portda qolishga qaror berdim.

⁶ Pasyans – qarta o'yini.

VI BOB

ANGLASHILMOVCHILIK BILAN BOSHLANIB, KUTILMAGANDA CHO'MILISH BILAN TUGAYDIGAN HANGOMA

Mayt oroliga yaqinlashganimizda o'ngga burilib, Angliyaga, Sautxempton portiga yura boshladim. Suvga langar tashladim. Lomni seldlarga qarab turish uchun qoldirdim-da, Fuks bilan yalikka⁷ o'tirib, qirg'oq tomon suzib ketdik. Juda xushmanzara joydan chiqib qoldik: o'tlar bir tekis qilib o'rilgan yo'lkalarga qum to'shalgan, gullar chiroyli to'siqlar bilan o'ralgan va «Bu joyda yurilmasin, Archibald Dendining qo'rg'oni», deb yozib qo'yilgan edi.

Biz qirg'oqqa chiqib, hali uch-to'rt qadam yurmasimizdanoq bizni frak, qalpoq kiygan, bo'yniga oq bo'yinbog' taqqan jentelmenlar o'rab olishdi. Bularning ust-boshiga qarab, mister Dendi qarindosh-urug'lari bilan sayr qilib yurganini ham, yo tashqi ishlar vaziri o'z mulozimlari bilan bir nimalarni maslahatlashayotganini ham, yo bo'lmasa xufiya politsiya agentlari ekanini ham bilib bo'lmas edi. Ular bizga yaqin kelishib, salomlashishdi. Keyin bilsak, nima gap deng? Hech xayolga kelmagan gap. Men sizga aytsam, tilanchi-gadoylar ekan. Angliyada oddiy kiyim kiyib tilanchilik qilish qonun bilan qat'iy ravishda taqiqlangan ekan, frak kiyib tilanchilik qilsangiz – marhamat, hech kimning ishi yo'q ekan. Sadaqa bergan kishini gadoyga xayr berdi demasdan, jentelmen jentelmenga yordam berdi deb hisoblashar ekan.

Men ularga yonimdagi mayda pullardan ulashib, nari ketdim. Birdan qarshimda yana biri paydo bo'lib qoldi. Bo'yi naq terakdek. Baqamti kelgach, boshidan qalpog'ini olib, juda izzat-ikrom va takalluf bilan ta'zim qildi. O'z-o'zidan ma'lumki, men gapni cho'z-

⁷ Yalik – ikki yoki to'rt eshkakli qayiq.

may cho'ntaklarimni kavlab ikki tiyin topdim-da, qalpog'iga tashladim. U duo qilsa kerak, deb tursam birdan jahli chiqib allanimalar deb to'ng'illadi, bir ko'zli oynagini ko'ziga qo'yib salobatli ohangda:

– Archibald Dendi, eskvayr. Kim bilan gaplashish sharafiga muyassarman?

– Uzoq safar kapitani Xristofor Vrungel, – deb o'zimni tanishtirdim.

– Juda soz, – dedi u. – O'zingizni mudofaa qiling, kapitan!

Men uzr so'ramoqchi edim, qayoqda deysiz!

Og'iz juftlashga qo'ymay, hash-pash deguncha qalpog'ini ko'kat ustiga qo'yib, fragini yechib tashladi... Nachora, men ham o'zimni mudofaa qilishga tirishdim, kamzulimni yechib tashlab, jangovar holatga kirdim.

Fuks ham bo'sh kelmay sudyalik rolini zimmasiga oldi va sal chetroqda turib ovozi boricha:

– Sekundantlar, aut! Gong! – deb baqirardi.

Mister Dendi sakrar, pishqirar, mushtlarini aylantirar, xuddi bolalar parovoz-parovoz o'ynayotganga o'xshardi. Shunday qilib, birdan menga tashlanib qolsa bo'ladimi. Keyin men ham mushtlarimni ishga soldim.

Men albatta qo'llaringa erk berishni istamasdim, ammo ish boksga aylangandan so'ng bu oliynob jangdan chekinarmidim, qulochimni yozmoqchi edim... zarbadan arang qutulib qoldim.

Qarasam – ahvolim chatoq, gavdalarimizning tuzilishi turlicha bo'lgani uchun raqibimning qayerini mo'ljallasam ham baribir belidan pastga tegardi. Bu esa, o'zingiz bilasizki, qoidaga xilof. U bo'lsa, aksincha, nuqul shapkamning tepasidagi havoni mushtlardi. Demak, uning harakatlari ham befoyda ketardi. Shu tariqa birinchi raund natijasiz tugadi.

Ammo jangni qanday bo'lmasin bir yoqliq etish shart edi. Shunda Fuks orani ochdi qilishga yordam qildi.

– Marhamat, kapitan, – dedi u menga yelkasini tutib. Men darhol uning yelkasiga minib oldim, endi vaziyat boshqacha bo'ldi, bo'yim raqibimniki bilan tenglashdi, demak, qonuniy ravishda jangga kirishishim mumkin edi. Fuks ostimda nuqul sakrar, jangga intilardi. Mahoratimni ko'rsatadigan fursat kelgan edi.

– Fuks, boshlang! – dedim.

Aftidan, bechoraning yuki yengil bo'lmasa-da, bardam ohangda:

– Gong! – dedi xirillab.

Biz yana jangga kirishdik...

Mister Dendi abjirlik bilan harakat qilardi. Qan-sharimga zarbli musht tegdi, ammo o'zimni yo'qotmadim, yigitlik chog'imni eslab, Fuksning biqiniga niqtadim va qarshi hujumga o'tib raqibimga qaqshatqich zarba berdim.

U bir daqiqa qotib qoldi, ko'zlarini yumdi, qo'llari ikki yoniga shalvirab tushdi va birdan terak yiqilgandek – yerga quladi. Fuks uning nimchasi cho'ntagidan soatini olib, baland ovoz bilan sekundlarni sanay boshladi. Oradan qirq daqiqacha o'tgach, mister Dendi ko'zlarini ochdi. Yanoqlarini ishqaladi, atrofiga qarab javdiradi, Fuks ikkimizga ko'zi tushib, birdan o'rnidan turdi-da, kiyimlarini tartibga sola boshladi.

Men ikkinchi marta unga o'zimni tanishtirdim, uzr so'radim, anglashilmovchilikning sababini tushuntirdim. Shunday qilib, agar bilsangiz, yarashib qoldik, tanishib oldik, bir-birimizning qo'llarimizni siqishdik, suhbatga tushib ketdik, hatto do'st bo'lib qoldik. Keyin qo'rg'onini aylandik, uyiga kirdik, bir piyoladan choy ichdik, kamin pech oldida biroz o'tirib, «Xatar»im tomon yo'l oldik.

Mister Dendi kemamni ko'zdan kechirarkan, juda quvonib ketdi va barmoqlari bilan sanashga tushdi.

– Bugun payshanba... demak, ertaga juma, indinga shanba... Mister Vrungel, – dedi u birdan zavqlanib, –

sizni menga xudoning o'zi yetkazdi. Yakshanba kuni bizda katta milliy poyga bo'ladi. Siz buni yutishingiz kerak. O'zim siz bilan birga boraman, bu safar mister Bolduinning sharmandasi chiqadi.

Men, rostini aytsam, gap nima haqda borayotgani-ni darrov anglay olmadim, keyin mister Dendi hammasini tushuntirib berdi. Ma'lum bo'lishicha, uning mister Bolduin degan qo'shnisi bor ekan. Ular ikkovi har bir narsada bahslashishar ekan, kim asilzodaroq, kimning bo'yinbog'i chiroyliroq boylangan, kimning tamaki trubkasi yaxshiroq va hokazo... Bular gap orasida bo'ladigan bahslar ekan, eng muhimi kema haqida qattiq tortishishar ekan. Ikkovi ham ashaddiy poygachi ekan, shu sababli bir-biriga pand berish uchun hamma narsaga tayyor ekan.

Agar bilsangiz, mister Dendi «Xatar»ga bir ko'z tashlashi bilanoq uning qoyilmaqomligiga mirishkorona baho berdi va bunday yaxta har qanday musobaqada, har qanday ob-havoda yutib chiqishi mumkinligini tushundi. SH-shunday!

Xullas, meni poygada qatnashishga takror-takror unday boshladi:

– Boraylik, – dedi u, – ajoyib poyga bo'ladi, yaxtangiz beqiyos, jentelmenlik so'zinga ishonning, siz katta qirol sovrinini, kichik admiral Nelson mukofotini olasiz.

Men mukofotga uncha ishqiboz emasdim, ammo nima uchun poygada qatnashmasligim kerak? Kemam juda soz, komanda ishonchli bo'lsa, qolaversa, o'zim ham yaxtani birinchi marta boshqarayotganim yo'q-ku. Demak, yutib chiqishga imkon bor...

Men rozilik bildirmoqchi bo'lib turgan edim, birdan seldlar esimga tushib qoldi... Ular nima bo'ladi? Mister Dendiga, sira iloji yo'qligini, seldlar bilan qo'l-oyog'im chambarchas bog'langanligini tushuntirdim. U avvaliga biroz tajang bo'ldi, keyin buning ilojini topishga va'da berdi. Ishonsangiz agar, chindan ilojini top-

di ham. Shu kuniyoq ruxsat qog'ozini olib, seldlarni Portsmutdagi admiral dokiga haydab kiritib qo'ydim.

Endi kemani tayyorlashga kirishdik: bortlarini moyladik, kemadagi hamma ortiqcha anjomlarni oldik, xuddi jang oldidan bo'ladigandek barcha uskunaga va jihozlarni taranglab, sozladik. Poyga bo'ladigan kuni ertalab mister Dendi oq kamzul kiyib, tamaki trubkasini tishlab kemaga keldi. U mabodo mag'lubiyatga uchrasa kayfiyatini ko'tarish uchun ikki yashik sodali viskini «Xatar»ga ortib qo'yishni buyurdi-da, so'ng bir ko'ziga monoklini qo'yib, tamaki chekarkan, kemanding quyrug'iga borib o'tirdi.

Poyga paytida bo'ladigan manzarani bilasiz, albat: tik machtalar, yelkanlar, bayroqchalar, qirg'oq to'la tomoshabin. Barchani to'qlinantiradigan vaziyat. Men nechog'li xotirjam odam bo'lishimga qaramay, biroz hayajonlandim. Nihoyat, startga chiqdik. Signalni kutyapmiz. Ketdik! Shamol yelkanlarni shishirdi, kemamiz qushdek uchib ketdi. Men sizga aytsam, maqtanish emas, ammo startni zo'r oldim. Hammani orqada qoldirdim. Yaxtam suvni yorib borar, qalbm g'alabani sezayotgandek gupurardi.

Deyarli hamma masofani peshqadam bo'lib bosib o'tdim. Lekin marraga yaqin qolganda ishning pachavasi chiqdi, mo'ljaldan yanglishib qirg'oq yaqinidagi shamol tegmaydigan joyga kirib ketdik. Yelkanlar shalvirab, osilib qoldi, juda xunuk ish bo'ldi, yotib olib puflashga ham rozi edik. Lom machtani g'irchilatib: «shamol, otang o'ldi, onang o'ldi, cho'loq ketmoningni ko'tarib chop», deb qichqirardi, Fuks ham shamolni chaqirish maqsadida zo'r berib hushtak chalardi. Ammo bular hammasi bekorchi gap, bid'at, xurofot edi. Bunaqa irimlarga ishonmasdim. «Xatar» qimir etmay turar, raqiblar tobora yaqinlashib kelardi, oldinda mister Bolduinning kemasi ko'rindi.

Mister Dendi qayiqning quyruq tomoniga ko'z tashlab, bu manzarani ko'rdi-yu, xafa bo'lib ketdi, so'ki-

nib, yashikning qopqog'ini ochdi, ichidan bitta shisha olib, tagiga bir urgan edi, po'kagi «paq» etib otildi, epkiniga yaxtamiz siljib ketgandek bo'ldi.

Shishaning po'kagi zambarak o'qidek otilib ketdi. Shunda «Xatar» qattiq turtki yeb, anchagina oldinga siljidi.

Men bekorga xafa bo'lgan ekanman, buni ko'rib darrov zarur xulosa chiqardim. Mister Dendi o'z alimini shishadan olayotgan paytda qadimgi bir maqol yodimga tushdi: «Yomon kema, yomon shamol bo'lmaydi, yomon kapitan bo'ladi».

Meni o'sha zikr etilgan yomon kapitanlar jumlasiga qo'shib bo'lmasdi, albatta. Maqtanmasdan ayta olaman-ki, men yaxshi kapitan edim. Eh, endi bo'lar ish bo'ldi, deb o'yladim-da, vazifani aytib, komanda berdim...

Uchalamiz kemaning quyrug'iga turib olib, birin-ketin shishalarning po'kagini uchirishga tushdik.

Shu payt mister Dendining ham biroz ruhi ko'tarila boshladi. Cho'ntagidan ro'molchasini chiqarib komanda berishga o'tdi. Agar bilsangiz, komandamiz ham ishga berilib, qizishib ketdi.

– Quyruq minorasidagilar, baravariga o't oching! – deb qichqirardi Dendi.

Uchta po'kak xuddi momaqaldiroqdek gumburlab, shishaning og'zidan baravar otilib chiqar, yaralangan chaykalar dengizga qulab tushar, sodali viski to'ki-
lib quyruq orqasidagi suv ko'pirar, toshar edi. Mister Dendi ro'molchasini tobora tez siltar, tobora qattiqroq qichqirardi.

– Quyruq, o't och! O't och!

Bu Trafalgar maydonidagi jangdan aslo qolishmasdi. «Xatar» esa xuddi raketa singari olg'a tomon harakat qilar, tezligi oshib borardi.

Mana endi burun ham orqada qoldi, yelkanlar shamol oldi, kemaning jihozlari taranglashib, hushtak chala boshladi.

Biz qoʻldan chiqarishimizga sal qolgan gʻalabani yana qoʻlga kiritish uchun raqiblarimizni birin-ketin quvib oʻtaverdik. Qirgʻoqda poyga ishqibozlari hayajonlanishar, qichqirishardi. Endi yolgʻiz Bolduin oldinda borardi... Mana tenglashib oldik, yaxtaning yarmichalik oʻzib ketdik, raqibimiz orqada qoldi... Birdan qirgʻoqda orkestr shodiyona kuyini gumburlatib yubordi, mister Dendi jilmayib, buyurdi:

– Quyrugʻ minorasi, salyut!

Ertasiga butun shaharda bizning gʻalabamiz haqida shov-shuv gap tarqaldi. Gazetalarda sarlavhalar butun sahifani egalladi, poyganing hamma tafsilotlari bayon etildi.

Allaqayoqlardan darrov doʻstlar topilib, bizlarni tabriklagani kelishdi. Biroq gʻalaba munosabati bilan doʻstlar qatorida dushmanlarni ham orttirib oldik.

Mister Bolduin gʻalamislik qilib, odamlar orasida har xil mish-mishlar tarqatdi, shivir-shivirlar koʻpayib, nihoyat igʻvo boshlandi. Koʻp oʻtmay, bu igʻvo haqiqiy janjalga aylandi. Buni ular zimdan tayyorlayotgan ekanlar, biz esa hech nimadan hadiksiramay, mukofotlarni olgani ketdik.

Vaziyat nihoyat darajada tantanali edi. Qirol yaxtklubining aʼzolari jamuljam boʻlib, qadimiy bojxona-ning tarozilar zaliga yigʻilishgan edi.

Bu yerda beriladigan mukofot sovrin oluvchining vaznidan ogʻir boʻlsa eng faxrli hisoblanar edi. Meni ham taroziga chiqishga taklif etishdi. Mukofotlar shu qadar koʻp ediki, biz butun komandamiz bilan – mister Dendi, Lom, men va Fuks – boʻysira boʻlib turdik. Tarozining boshqa pallasiga butun boshli idish-oyoq doʻkonini: oltin koʻzachalar, vazalar, jomlar, stakanlar, qadahlarni uyub tashlashdi. Keyin ustidan medallar, jetonlar va yana qandaydir bezaklarni sochib yuborishdi. Tarozining pallasi bab-baravar kelgan chogʻda yaxtklub raisi tantanali nutq soʻzladi. U nimalar deb

gapirganini hozir eslolmayman, ammo so'zlari g'oyat samimiy va mazmunli edi: «Qon to'kmasdan g'alaba qozonish... yoshlar uchun... eng yaxshi ibratlar ichida eng yaxshi ibrat...»

Mening ko'nglim bo'shashib ketdi, ko'zlarimdan yosh to'kilishiga sal qoldi.

Rais so'zini tamom qilishiga ulgurmay mister Bolduin o'rnidan turib, gapira boshladi:

– Hurmatli Lord rais, mukofotga sazovor bo'lgan kapitan Vrungelning klubimiz an'anasiga xilof ravishda dengizchilar libosini kiyib olib, ko'chada ot gijinglatib yurgani sizga ma'lummi? – deb so'radi va mening otda chopib ketayotgan suratim bosilgan norveg gazetasini uzatib qo'lma-qo'l qilib yubordi.

Chindan ham o'sha surat dengizchining sha'niga yarashmasligini aytib o'tgan edim, shu sababli zalda g'ovur-g'uvur ko'tarilganidan ajablanmadim. Baribir poygada g'olib chiqqanim haqiqat-ku, demak, g'oliblarni sud qilish mumkin emas. Rais ham xuddi shu ma'noda unga javob berdi. Shovqin bosildi. Endi shu bilan tinchib ketar, deb o'yladim, tinchish qayoqda deysiz... O'sha Bolduin yana so'z oldi.

– Lord rais, – dedi davom etib u, – mazkur mister Vrungel Angliya mustamlakalariga yuboriladigan seldlarni o'zboshimchalik bilan tirik holda haydab ketayotganini va bu usul ingliz qiroli zoti oliylarining fuqarosi bo'lmish kema egalariga katta zarar yetkazishini bilarmikanlar?

Bu dalil gazetadagi suratga nisbatan ancha kuchli edi. An'analar, dengiz formalari – hammasi o'z yo'liga, bular Angliyada hurmat qilinadi, albatta, ammo savdo manfaatlari u yerda hamma narsadan ustun qo'yilardi. Shu sababli hech shubhasiz zalda shovqin kuchaya boshladi. Ayrim kishilarning ovozlarini va luqmalari-ni eshitib bo'lmay qoldi. Mister Bolduin bu bilan ham cheklanmadi. U battar ovozini ko'tarib, davom etdi:

– Hurmatli Lord rais, yuqorida zikr etilgan seld-larning bunday tutilishi ingliz kema egalariga to'g'ri-dan-to'g'ri zarar yetkazishidan tashqari, Archibald Dendi eskvayrning homiyligi va yordami ostida qirol zoti oliylarining admiral dokiga haydab kiritilganini bilarmikanlar? Nihoyat, lord rais, mazkur Dendi britan-eskvayrining burchi va vijdonini unutib, gunoh va jinoyat yo'liga kirganini, xudo va qirolga qarshi bosh ko'tarib, yaqindan beri Moskvaning yashirin agenti bo'lib qolganini bilarmikanlar?..

Men sizga aytsam, bojxonada bamisoli bomba yorilgandek bo'ldi. Zalda vahima ko'tarilib ketdi. Birovlar hushtak, birovlar chapak chalardi, keyin hamma birdan o'rnidan turib ketdi, ikki guruhga bo'linib, bir-biriga kekirdagini cho'zishga tushdi.

Shunda mister Dendi ham chidab turolmadi. Tarozi pallasidan sakrab tushdi-da, o'dag'aylaganicha borib mister Bolduinga tashlandi. Zalda ola-tasir mushtlashish boshlanib ketdi. Biz ham sog' qolmas edik, ammo mukofotlar qutqarib qoldi. Bularni bekor-ga olmagan edik-da.

Mister Dendi tarozidan sakrab tushishi bilan, tarozi pallasida shipgacha ko'tarilib ketsa bo'ladimi! Biz o'sha yerdan xuddi lojadan tomosha qilgandek mushtlashishni kuzatib turdik.

Mushtlashish, men sizga aytsam, durustgina bo'ldi. Hamma yoq chang-to'zonga to'ldi, binoyidek ingliz kallalarining gurs-gurs urilishi, qadimgi mebellarning qars-qurs sinishi quloqni batanga keltirdi...

Jentelmenlar ham qizishib ketdi. Hech nimaga qaramay bir-birlarini do'pposlashardi, zalda singan tishlar, uzilgan tugmalar, yirtilgan yenglar va yoqalar sochilib yotardi. Jangchilar birining ketidan biri behush bo'lib yerga qulardi. Manzara dahshatli tus oldi.

Ammo ko'p o'tmay jangchilar olamoni siyraklashib qoldi. Janjal tinchidi, biz uyulib yotgan behush tanalar

ustiga tushib, bu yerdan tezroq chiqib ketishga shoshildik. Shu payt mister Bolduin qimirlab, qattiq xo'rsindi.

– Lord rais, bilarmikanlar... – dedi u xirillab.

Shunda rais ham zo'rg'a ko'zini ochib, tirsaklariga suyandi-da, qo'ng'iroqchasini chaldi.

– Yo'q, bilmayman, hech narsani bilmayman! – dedi u bo'shashib va o'likday tappa yiqildi.

Zalga yana sukunat cho'kdi. Biz tez chiqib ketdik, tashqarida to'yib nafas oldik, atrofga alanglab, «Xatar» tomon yugurdik.

Kemaga o'tirib, darhol langarni ko'tardik, yelkanlarni to'g'riladik va seldlarni qutqarish uchun shitob bilan Portsmutga jo'nadik.

Omadimizni qarangki, so'nggi voqealar haqidagi axborot hali dokka yetib kelmagan ekan. Bizga portni ochib berishdi, seldlarni qo'yib yuborishdi va hatto oq yo'l tilab qolishdi. Biz endi xotirjam jo'nadik, bir soatdan so'ng ufqda Uayt oroli ko'rindi. Uni aylanib o'tdik, seldlarni zichroq to'pladik-da, kemaning o'ng chetida turib, tumanda Angliyaning past qirg'oqlari ko'zdan asta g'oyib bo'layotganini uzoq tomosha qildik.

Boshimizga tushgan bu voqealardan hali batamom ko'nglim tinchimagan edi. Lom ham xomush, nazarimda qirg'oqni sog'ingandek ko'rinardi. Faqat Fuks xursand edi.

Keyin bilsak, u tarozidan bir uchiga oltin langarcha osilgan zanjirni o'marib qolishga ulgurgan, hozir esa o'shani maroq bilan kuzatar, tishlab tillasining probasini aniqlashga urinardi.

Birpasda Fuksning ham avzoyi buzilib qoldi.

– Bizda bunaqa ishlar uchun xivchin bilan sava-laydilar, – dedi u to'satdan kema to'sig'i osha tupurib, zanjirni menga uzatdi.

Zanjirni ko'zdan kechira turib, Fuksning ranji-ganligi sababini bildim: zanjirning oxirgi halqasida: «Qimmatbaho sun'iy buyumlar ishlaydigan «Alximik»

zavodi. Angliyada ishlangan» deb zarb qilingan aniq ravshan yozuv bor edi.

– Nima bo‘pti, juda chiroyli ishlangan, tamg‘asi ham dabdabali, – dedim zanjirni Fuksga qaytarib.

Shu lahzada orqamdagi yelkan palaqlab ketdi, qayrilib qarashga ulgurmasimdanoq kemadan otilib tushdim.

Suvda ko‘zlarimni ocholmay, qo‘llarimni tartibsiz ravishda shaloplatayotgan edim, to‘satdan bir qattiq narsani ushlab oldim. Ko‘zlarimni ochib qarasam Lomning oyog‘i, boshi esa oldinda ekan, u Fuksning oyog‘idan ushlab turibdi. Fuks bo‘lsa o‘z zanjirini mahkam ushlab olgan, zanjir esa «Xatar»ning bortiga langari bilan ilinib turgan ekan.

Qanday mushkul ahvolda qolganimizni bilyapsizmi! Kema shamolday yelib boryapti, biz uchalamiz kemada emas, suvda yuribmiz! Ma‘lum bo‘lishicha, hammamiz xayolga cho‘mib, rulni qo‘yib yuboribmiz, shunda yelkan kemani qattiq qalqitibdi-da, bizni suvga uloqtiribdi.

Baxtimizga yaxshiyam mana shu zanjir bor ekan. Qalbaki bo‘lsa undan nari, shu bo‘lmasa biz g‘arq bo‘lib, kemaning o‘zi seldlarni haydab ketar ekan-da.

Men darrov ahvolni tushundim-u, imkon boricha fursatni qo‘ldan bermay ovozim boricha komanda qildim:

– Shu alpozda qimirlamay turilsin!

– Xo‘p bo‘ladi! – deb javob qildi Lom.

– Xo‘p bo‘ladi! – deb takrorladi Fuks.

Men ehtiyotlik bilan oyog‘idan ushlab, Lomga yaqinlashdim, keyin Fuksga yaqinlashdim, undan so‘ng zanjirga tirmashib «Xatar»ga chiqib oldim. Keyin Lom shunday qildi, keyin Fuks shunday qildi.

Hammamiz kemaga chiqib olgach, men zanjirni qaytadan ko‘zdan kechira boshladim. Agar sizga ayt-sam, hayratda qoldim. Bironta halqasi na uzilmagan, na cho‘zilmagan. Juda puxta ishlashar ekan!

– Fuks, uni ehtiyot qilib saqlang, – dedim.

Keyin badanni isitib olish uchun ekipajga bir qadahdan aroq berdim, navbatchini belgiladim, o'zim kemada biroz turdim, ufqlarga ko'z tikib, so'nggi kunlarda yuz bergan noxush voqealarni eslab ketdim.

– Xayr, go'zal Angliya, ko'hna Angliya! – dedim va ichimda: «Voy madaniyatingdan o'rgilay-ey!» – deb qo'ydim.

Yana biroz turib, trubka chekdim-da, uxlagani ketdim.

Ertalab kun yorishmasdan Lom kelib, meni uyg'otdi-da, «Xatar» Atlantik okeaniga chiqqanini xabar qildi.

VII BOB

YULDUZLARGA QARAB JOYLARNI BELGILASH USULIGA HARBIY HIYLAGARLIK VA «FIR'AVN» SO'ZINING IKKI MA'NOSI HAQIDA

Atlantik okeanida uncha katta ahamiyatga molik bo'lmagan bir hodisaga duch keldik. Buni, men sizga aytsam, hikoya qilib o'tirmasak ham bo'lardi-yu, ammo haqiqat esda qolishi uchun aytib o'tish zarar qilmaydi.

O'zingiz bilasiz, albatta, ochiq dengizda uzoqdan qirg'oqlar ko'rinmaganda kema haydovchi o'z yo'lini samo yoritgichlari va xronometrga qarab belgilaydi. Yoritgichlar deb Quyosh, Oy, Sayyoralar va harakatsiz yulduzlarni aytiladi. Bularni bizga tabiat in'om etgan. Xronometrchi – bu boshqa narsa. Xronometr – bu ko'p avlodlar matonat bilan qilgan mehnati samarasidir, binobarin, otining o'zi aytib turibdiki, u vaqtни o'lchash uchun xizmat qiladi.

Vaqtни o'lchash juda murakkab masala. G'arbda, masalan, ana shu Angliyada akademiklar to hozirgi paytgacha vaqt degan narsaning o'zi bormi yoki yo'qmi, yoki borga o'xshab tuyuladimi? – deb tortishib

kelmoqdalar. Vaqt bo'lmasa uni o'lchashning kimga va nimaga keragi bor? Mening fikrimcha, bu yerda masala ravshan, modomiki shunday tortishuvlarga vaqt yetarli ekan, demak, vaqt bor, hatto yetib ortib ham qoladi. Endi vaqtni o'lchash masalasiga kelsak – bu, e'tirof etaman, qiyin muammo. Bu sohada hozirgi kamolot darajasiga birdan erishilgan emas, albatta.

Qadimgi zamonda vaqtni o'lchash uchun yerdan, qoziqlardan foydalanishgan, keyin qum soatlar o'ylab topildi, so'ngra osma soat, budilnik, cho'ntak soat ixtiro etildi.

Bizning zamonda budilnik bilan dengiz safariga chiqishmaydi, chunki vaqtni aniq ko'rsatmaydi deb hisoblashadi, menimcha, ba'zan budilnik ham bir kunga yarab qoladi.

Mening kasbdoshim Kolumbni bilasiz-ku, u soatsiz ham dunyoni aylanib chiqqan, hatto Amerikani ochgan.

Osma soatlarni kemada ishlatish noqulay, bunga qo'shilaman, chunki kapgiriga taqa, g'isht, dazmol va shunga o'xshash narsalarni osib qo'yish kerak bo'ladi. Bu ham mayli-ya, dovul turganda nima qilasisiz? Unda yaqiniga ham borolmaysiz. Undan ko'ra budilnik durust emasmi?..

Ammo uni olib yurish ham qoidaga to'g'ri kelmasa, iloj qancha? Shu sababli safarga tayyorgarlik ko'rayotganimda maxsus qo'lda ko'tarib yuriladigan yaxshi xronometr sotib olib, kayutaga qo'yg'an edim.

Ammo bu xronometrda foydalanishning hech o'ri bo'lmadi, chunki doim qirg'oqlarga yaqin joylardan yurdik. Okeanda esa istasang-istamasang joyni va vaqtni bilishga to'g'ri keladi. Shu bois kayutaga tushib, xronometrni oldim. Bunday ko'zdan kechirsam, g'alatiroq bo'lib o'zgarib qolganga o'xshaydi: boya aytib o'tganimdek, qo'lda ko'tarib yuriladigan rasmana asbob edi, endi esa, qarovsiz, parvarishsiz ancha yot-

gani uchun mutlaqo yovvoyilashib qolibdi, nega deganingizda, tong otayotgan paytda tushni ko'rsatardi, quyosh choshgohga kelganda namozgarni ko'rsatardi... Uni taqillatib ko'rdim, silkitib ko'rdim, burab ko'rdim – foydasi bo'lmadi.

Ahvol chatoq, qayoqqa ketayotganimizni bilmasdik, bunaqada adashib ketish hech gap emasdi.

Buni qarangki, hech o'ylamaganimda va kutmaganimda o'z-o'zidan najot topilib qolsa bo'ladimi.

Biz Angliyada to'xtagan vaqtimizda oziq-ovqatni durustgina g'amlab olgan edik. Kemamizda quruq ovqatlar, konservalar, parrandalar mo'l edi. Shu bilan birga Grinvichdan olib olgan bir yashik tovuq ham bor edi.

Ha, albatta, yo'lda biz tovuqlarni pishirib yedik, lekin xuddi shu kunga ikkita: biri qora, biri oq jo'ja xo'roz qolgan ekan.

Qo'limda sekstant bilan yulduzlarga qarab joyni va vaqtni belgilash usuli haqida xayol surib tursam, boyagi xo'rozchalar birdan: «Quq-qu-qu-qu!» – deb qichqirib yuborsa bo'ladimi!

Shu zahoti kuzatishga kirishdim, chunki bu yog'ini o'ylab topish qiyin emasdi, nega deganda, Grinvich xo'rozlari qichqirsa, demak, hozir Grinvichda tong otibdi, quyosh chiqqan. Mana sizga aniq vaqt. Vaqtni bilgach, qayerda ketayotganingizni va shu yerning vaqtini bilish qiyin emas, albatta. Sh-shundan.

Shunga qaramay, men yana bir marta tekshirib ko'rdim, kechqurun yana qo'limda sekstant bilan kayutaga chiqdim. Grinvich bo'yicha qoq yarim kechada xo'rozchalarim bab-baravariga:

«Quq-qu-qu-qu!» – deb qichqirib yuborishdi. Shu tariqa okeanda xo'rozlarning qichqirishiga qarab suzib ketaversak bo'lardi, lekin men yana bir yangi usulni o'ylab topdim.

Bu ajoyib usul! Hatto bo'sh vaqtimda shu mavzuda dissertatsiya yozishni va bu bilan fanni boyitishga munosib hissamni qo'shishni o'ylab qo'ydim.

Yangi usulning qisqacha mazmuni bunday:

Siz xohlagan soatingizni olasiz, qanaqa soat bo'lsa ham mayli, devor soatmi, osma soatmi, o'yinchoq soatmi – baribir. Lekin ularning mili bilan raqamlari bo'lsa bas. Milining harakat qilishi unchalik shart emas, aksincha, mutlaqo harakat qilmagani ma'qul. Yaxshisi, yurmasin. Endi, aytaylik, mening xronometrimga o'xshab roppa-rosa o'n ikkini ko'rsatsin. Juda soz! Sutkaning ko'p qismi davomida bunday xronometrda foydalanilmaydi, qolaversa keragi ham yo'q, bu ortiqcha dahmaza. Ammo sutkada ikki marta, ya'ni tushda va yarim kechada xronometr vaqtini juda aniq ko'rsatadi. Xuddi shu paytda uni ko'rishni unutmaslik kerak, xolos, bu esa kuzatuvchining qobiliyati va ziyrakligiga bog'liq, vassalom.

Shunday qilib, men o'z vaqtida xronometrimni yana qo'lga o'rgatib oldim.

Bu orada g'amlagan oziq-ovqatlarimiz tugay deb qoldi, konservalar jonimizga tegdi. Endi kemamiz qayerda ketayotganini aniqlash haqida emas, balki jo'jaxo'rozlarni qachon qovurib yeyish haqida ko'proq bosh qotirish lozim edi.

Lekin yana yangi tashvish paydo bo'ldi. Qaysi birini oldin yeyish kerak? – degan masala ko'ndalang turib qoldi, chunki ular juda ahil, qadrdon xo'rozchalar edi. Qorasini qovursang, oqi zerikib qolardi, oqini qovursang – qorasi zerikib qolardi...

Bu muammoni hal qilish ustida juda qattiq, juda jiddiy o'yladim, ammo o'ylab o'yimga yetolmadim. Nima qilmoq kerak? «Bir kalla yaxshi, ikkitasi undan ham yaxshi», degan maqolga amal qilib, komissiya tuzdim: men va Fuks.

Bu masalani yana har tomonlama muhokama qildik, baribir natija bo'lmadi. Xullas kalom hal etishning maqbul yo'lini topolmadik. Komissiya tarkibini kengaytirishga to'g'ri keldi. Unga Lomni qo'shib qo'y-

dik. Majlis chaqirdik. Men masalaning tub mohiyatini bayon qildim, majlis ahlini masalaning tarixi bilan tanishtirdim, zarur xat-hujjatlarni ko'tardim... Nihoyat, urinishim zoye ketmadi. Lom kutilmaganda bu masalaga shunday ziyraklik va topqirlik bilan yondoshdiki, birpasda hamma ish o'rniga tushdi-qoldi.

U bir lahza ham o'ylagani yo'q. O'rnidan turdi-yu, men sizga aytsam, shartta:

– Qorasini so'ying! – dedi.

– Kechirasiz, – dedik biz, – unda oqi zerikib qoladi-kul!

– E, jin ursin, zeriksa zerikaversin! – dedi Lom. – Bizning nima ishimiz bor?

Oxiri uning taklifiga qo'shildik. Qora xo'rozchani so'ydik. Rostini aytsam, Lom xato qilmabdi. Xo'rozcha ko'ngildagidek ekan, go'shti semiz, yumshoq, nihoyatda mazali chiqdi, yegan sari barmoqlarimizni yalaymiz. Ammo-lekin ikkinchisi ham oldingisidan qolishmasdi.

Shu tariqa shoshmasdan sog'salomat Bretanni aylanib o'tib, Biskay qo'ltig'iga kirdik.

Ma'lumki, Biskay qo'ltig'i bo'ron-u dovullari bilan nom chiqargani bejiz emasdi.

To'g'risini aytsam, bu yerdan o'tayotganimda yuragim biroz cho'chidi, biroq bu safar omad yor bo'ldi, bexavf-u xatar o'tib oldik, to Gibraltar bo'g'ozigacha xamirdan qil sug'urgandek qilt etmay ketdik. Ammo Giblartarda hangoma katta bo'ldi. Seldlarni haydab, shoshmay borardik. Baland tog'larning manzaralariga qarab to'ymasdik. Odatdagidek ingliz qal'asidan turib bizni surishtirib qolishdi.

– Uot ship? Bu qanday kema?

– «Xatar» kemasi, kapitan Vrungel, – deb javob berdim.

Keyin bamaylixotir ketaverdim, O'rta yer dengizi bo'sag'asiga borganimizda to'satdan boshimiz uzra bir nima hushtak chalib o'tdi, bir nima qarsilladi. Qarasam, yelkan yarim metr chamasi teshilib ketibdi, hamma yoqda alanga ko'tariyapti, to'lqin shovullab osmonga

sapchiyapti, o'ng tomondan to'g'ri bizga qarab eskadra kelyapti. Darrov sezdim: bular dengiz qaroqchilari, ammo qaysi millatdan ekanliklari noma'lum edi.

Kulyapsiz-a, yigitcha, yo'q, kulmang, bu mubolag'a emas. Siz dengiz qaroqchilari eski romanlardagina qolgan, deb o'ylaysizmi? Xato qilasiz, azizim. Qaroqchilar dunyoda hozir ham to'lib yotibdi. Ilgari, ya'ni taxminan bundan ikki yuz yillar muqaddam qaroqchilar dengizga chiqqanda bayroqlarini ko'tarib qo'yardilar. Bizning zamonda qaroqchilar bayroqni sandiqlariga yashirib, qaroqchilik usullarini esa sandiqlaridan chiqarib ishga solmoqdalar. Ana gazetalarni o'qib ko'ring: bir mamlakatda samolyotni olib qochishibdi, bir mamlakatda kemani o'g'irlab ketishibdi, odamlarni olib qochishibdi, garovga pul talab qilishibdi. U vaqtda hali samolyot o'g'irlash yo'q edi, ammo dengizda kemani o'g'irlash, odamlarni o'ldirish kabi tartibsizliklar uchrab turardi.

Xullas, og'ir ahvolda qolganimiz ayon edi. Jangga kirishish mumkin emas, chunki dushmanning kuchi ustun bo'lganida dengiz taktikasi jang maydonidan ketishni tavsiya etar edi.

Biz qayoqqa keta olardik? Shamol sust, yelkan teshik, qochishga yo'q eshik...

O'ylab qarasam, birgina yo'l bor, u ham bo'lsa harbiy hiyla ishlatish.

– Yigitlar, tamaki chekinglar! – dedim baland ovozda va o'zim ham tamaki xaltamni oldim.

Ekipajim chekmaydigan yigitlardan edi, ammo hozirgi keskin jang vaziyatida Lom va Fuks gap qaytarishmay tamakini katta qilib o'rab, tutatishga kirishishdi.

Men ham trubkamga tamaki tiqib imkoni boricha quyuq tutatdim, uch daqiqa o'tar-o'tmas tamaki tutuni qalin pardadek bizni dushmanning ko'zidan yashirdi.

Qoyilmisiz, zo'r o'ylabmanmi! Ammo hali bu najot degan so'z emas edi.

Bu hali debochasi edi, xolos.

Qaroqchilardan yashiringanimiz yaxshi bo'ldi-ya, biroq tutun nardasini baribir shamol tarqatib yuboradi-ku, unda nima qilamiz? Darhol buning ham yo'lini topdim.

– Yelkanlar tushirilsin, ekipaj a'zolari o'z xonalari-ga kirib yashirinsin! – deb komanda berdim.

Lom bilan Fuks kayutalariga tushib ketishdi, hamma lyuklarni, tirqishlarni suv o'tmaydigan qilib mahkam berkitishdi, men esa hamma yuklarni, ayniqsa, og'irlarini yig'ib, qattiq bog'ladim-da, blok (pishang) bilan machtaning uchiga ko'tardim, o'z-o'zidan ma'lumki, og'irlik markazi yuqoriga chiqib, yuk pastga torta boshladi, kema muvozanatni yo'qotdi-da, chap tomonga ag'darildi va «Xatar» to'ntarilib qoldi.

Men suvga ag'darildim, lekin shu zahoti o'zimni o'nglab, kemaga chiqdim, quyrug'iga o'tirib, kuta boshladim. Shamol tutunlarni tarqatib yubordi, sekin qarasam, qaroqchilar eskadrasi to'la tarkibda bizdan yuz sarjin masofada turibdi-da.

Hayot-mamot masalasi hal bo'ladigan payt kelgan edi. «Bo'lar ish bo'ldi, yo o'lish, yo qolish», deb o'yladim ichimda. Trubkamni to'sinning tagiga qo'yib, bir ko'zim bilan ularni kuzata boshladim. Qaroqchilar boshlig'ining kemasidan bizni ko'rib qolishganini payqadim. Ular nur signali yordamida xabar qildilar:

«Artilleriyamizning shiddatli o't ochishi natijasida dushman yakson etildi. Dastlabki joyga chekinishingizni buyuraman, chunki flot harakat qilayotgan rayonda ko'pgina yangi tipdagi suv ostgi kemasi ko'rin-di. Admiral don Kanalo».

Bu signalni eshitishlari bilan qaroqchilar kemasi kalxatdan qo'rqqan jo'jalardek har yoqqa tiraqaylab qochdilar. Shunday bo'lishi ma'lum edi, chunki «Xatar» bu qadar g'ayritabiiy holati bilan juda dahshatli ko'rinib turgan edi.

Keyin darrov suvga sho'ng'idim-da, machtaga bog'langan yuklarni yechdim; kema yana overkil holatiga keldi, ya'ni to'ntarilib, aslidek turib qoldi. Lom bilan Fuks lyuklaridan chiqishib:

– Nima bo'ldi? – deb so'rashdi.

– Nima bo'lardi, o'zlaring ko'raveringlar.

Aslida ko'radigan narsaning o'zi yo'q, ufqda siyrak tutun qolgan edi, xolos. Men qaroqchilar kemasi orqasidan durbinda qarab turdim-turdim-da, keyin kiyimlarimni almashtirgani ketdim.

Biroz dam olgach, yelkanlarni to'g'riladik, kemani tartibga keltirdik, tozaladik, yig'ishtirdik, seldlar bilan shug'ullandik. Buni qarangki, o'z vaqtida shug'ullangan ekanman. Bu yerda otishma shovqin-suron bo'lib turganda ba'zi bir seldlar yengil tabiatliklarini namoyon qilib, podadan qochibdilar va noma'lum tomonga qarab yo'l olibdilar. Ikkinchi tomondan, bizning majburiy bandligimizdan foydalanib podaga har xil toifadagi turli-tuman baliqlar qo'shib ketibdi: makrel, sardinka, bichok, hamsa va yana boshqalari. Bularni ko'rgach, hayron bo'lib qoldim, chunki bilasizmi, sharmanda bo'lishimiz hech gap emas edi. Axir o'zingiz o'ylang, men birinchi nav gollandcha seld olsam-da, o'rniga uchinchi navli bemaza, aralash-quralash baliqlarni topshirsam, keyin menga kim yukini ishonadi-yu, kim menga kira haqini beradi?.. Shundan so'ng qo'limga xivchin ushlab bir-ikki soat rosa qattiq ishladim, qo'llarim qavarib ketdi, ammo begona baliqlarni haydab yubordim, menga ishonib topshirilgan podada biroz tartib tiklab «Xatar»ni to'g'ri Misrga, belgilangan portga qarab haydadim.

Shu tariqa ketaverdik.

Bu gal hech qanday tasodif yuz bermadi, ikki kundan so'ng Iskandariyaga sog'-salomat yetib keldik, langar tashladik, savdo vakilini chaqirdik, ungacha o'zimiz kemada qoldik.

Dam olyapmiz, atrof-tevarakni tomosha qilyapmiz, Misr haqidagi taassurotlardan gaplashyapmiz.

Zero, men sizga aytsam, o'shanda durustroq taassurot qoldiradigan narsaning o'zi ham yo'q edi.

Qadim zamonlarda Misrning dong'i ketgan, Iskandariya esa butun dunyoga mashhur edi. Bir kirib borganimizda bu port sinchkov sayohatchi uchun hech qanday qiziqish uyg'otmadi. Misr fir'avnlari mamlakati, g'aroyibotlar o'lkasi va hokazo degan so'zlar quruq gap ekan. Qarasak, ko'radigan hech vaqo yo'q. Oddiy port, savdo-sotiq avjida, paxta olib ketayotgan paroxodlar, suvning chuqurligi yigirma olti futekan. Ilgari ham bayroq Misrniki edi, biroq tartib-qonunlar, paroxodlar, hatto politsiyachilar ham inglizlarniki, faqat farq shundaki, bu yerda gadoylar frak kiymay yurishardi. Frak qayoqda deysiz! Qora ishchidan tortib dehqongacha, baliqchidan tortib amaldorgacha hamma oyoq yalang, ba'zilari esa, kechirasiz, yalang'och, lungi tutib yurarkan.

Nihoyat, savdo vakili ham keldi. Yuk hujjatlarini ko'zdan kechirdi, portdan bizga joy ko'rsatdi va yuklarni qabul qilib ola boshladi. Seldlarni qoida bo'yicha, sanab o'tkazdik, hisob-kitobga yakun yasab qaragam, kapalagim uchib ketay dedi, ishonasizmi, podaning deyarli yarmi yo'lda yo'qolibdi.

Tasodifan adashib ketganmi, orqada qolganmi yoki atayi qochib qutulganmi, buni aniq aytolmayman. Ammo podaning yarmi yo'q ekanligi haqiqat edi! Ish rasvo bo'ldi. Savdo vakili akt tuza boshladi.

Men turli bahonalarni ro'kach qilib u bilan bahslashishim, o'zimni oqlashim mumkin edi, ammo bu bachkanalik, soxtalik bo'lardi. Xullas alam qildi, xafa bo'ldim, shu payt yalt etib miyamga bir fikr keldi.

– Kechirasiz, – dedim vakilga, – aying-chi, seld donalab topshirilsin degan qonun qayerda yozilgan? Iltimos, ularni taroziga qo'ying, kam kelsa aktingizni yozavering.

Vakil qarasaki, men bo'sh keladigan anoyilardan emasman, baliqlarni taroziga qo'ydi, ishonasizmi, boya kam kelgan yuk endi ancha-muncha og'ir chiqsa bo'ladimi! Siz bunga balki hayron qolayotgandirsiz. Hech taajjublanmang, aslida buning hayron bo'ladigan joyi yo'q. Buni men oldindan bilgan edim, sababini sizga oppa-oston aytib beraman. O'zingiz o'ylab ko'ring, ishning vaziyatini ko'z oldingizga keltiring, shunda bundan o'zgacha bo'lishi mumkin emasligini payqab olasiz; xotirjam sayohat, mazali ovqat, havo almashtirish, dengizda suzish... Axir bular organizmga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan omillar-ku! Seldlar bo'rdoqi bo'lib ketgan.

Shunday qilib, bu yangi tajribam qoyilmaqom bo'lib chiqdi, hisob-kitob tugagach, biroz dam olish, sohilda sayr etish va diqqatga sazovor joylarni ko'rishga qaror qildim.

Mamlakatning ichkarisiga, sahroga qarab yo'l oldik. Sahroda trolleybus yurar ekan, unda sayohat qilishning qizig'i yo'q deb, mahalliy aloqa vositalaridan foydalanishni ma'qul ko'rdik. Men ikki o'rkachli tuyaga, Lom bir o'rkachli tuyaga, Fuks eshakka minib oldik. Juda antiqa gruppaga hosil bo'ldi.

Ana shunaqa ajoyib karvon bilan Kohiraga keldik. Bu yer endi boshqacha, chinakam Misr edi, har bir qarich yerdan qadimgi hayotning hidi anqib turardi. Sahroyi Kabir, ko'chmanchi arablar, xurmo daxatlari, eng qizig'i fir'avnlarining qabrlari, sfinksalar, xullas, ajdodlarning boshqa g'aroyib yodgorliklarini ko'rish mumkin edi. Biz birinchi navbatda ehromlarni tomosha qilgani ketdik. Hayvonlarni tushovladik, pul to'lab, kirish uchun chipta oldik.

Yer osti yo'lidan yurdik. Men sizga aytsam, bu yerda hamma narsa besh ming yildan buyon qo'l tegilmasdan turarkan. Bu yerni ko'rib hayratda qolasiz, ozoda, elektr chiroqlari, har qaysi muyulishda etik

tozalovchilar, har burchakda muzqaymoq do'koni... Qisqasi, marhumlar yomon yashashmas ekan.

Biz iyerogliflarni o'qidik, oltin tobutni, mummyolab qo'yilgan murdalarni ko'rdik. Keyin orqamizga qaytdik. G'ordan chiqdik, qarasak – Fuks yo'q. Kutdik, kutdik – daragi bo'lmadi. Endi qidirmoqchi bo'lib turgan edik, o'zi bir qo'li bilan chakkasini ushlagancha biz tomonga yugurib kelyapti. Basharasiga qarasam, bir yoq chakkasi momataloq bo'lib ketibdi.

– Sizni kim bundoq qildi, Fuks? – deb so'radim.

– Shunchaki men esdalik uchun tobutning bir chekini ushatib olgan edim, anavi fir'avn chakkamga tushirib qolsa bo'ladimi! – dedi Fuks nolib.

– Aqldan ozibsiz, Fuks! – dedim. – Fir'avn murda-ku, axir.

– Nega murda bo'larkan! Juda tirik-da, yana bitta bo'lsa ham go'rga edi, butun boshli bir rota.

– Qanaqa fir'avnlarni aytyapsiz, Misr fir'avnlarinimi?

– Misringiz nimasi? Ingliz fir'avnlari, ana yurishibdi.

Shu payt bir to'da politsiyachilarni ko'rdim, Fuks haqli ekan. Chindan ham ular haqiqiy fir'avnlarga o'xshardi, boshlarida dubulg'a, qo'llarida so'yil bor edi...

VIII BOB

BUNDA FUKS TEGISHLI O'CHINI OLADI, KEYIN TIMSOHLARNI SANAYDI, VA NIHOYAT, AGRONOMIYA SOHASIDAGI ZO'R QOBILIYATINI NAMOIYISH QILADI

*K*emaga qaytgach, Fuksni qattiq urishdim:

– Endi bunaqa ishlar mutlaqo takrorlanmasin, «esdalik uchun» degan so'zlar yig'ishtirilsin! Tushunarlimi?

Fuks tavba qildi, endi o'zini tutib yurishga va'da berdi. Yuzining ko'kargani tarqaldi. Biz Nil daryosi bo'yidan yuqorilab jo'nadik.

Ketyapmiz, so'lim tabiat deb mana shuni aytadilar. Afrikaning eng go'zal joylari. Qayoqqa qaramang, turfa xil nilufarlar, papiruslar, qirg'oqda hurkak ohular o'tlab yurar, ahyonda sherlar ko'zga tashlanardi. Suvda begemotlar pishqirishar, toshbaqalar oftobda isinib yotishardi. Xuddi hayvonot bog'ida yurganga o'xshardik.

Lom bilan Fuks yosh bolalardek quvonishar, zavqlanishar, tayoq bilan timsohlarga tegajoqlik qilishardi. Men jiddiy qiyofada kemani boshqarib borardim, sohilda biror durustroq qishloq manzarasini mo'ljallardim.

Nil bo'ylab sayohat qilishni, azizim, siz o'ylayotgandek bekorchilikdan tanlaganim yo'q. Safarimning dastlabki rejasida Atlantika, Panama, Tinch okeani ko'zda tutilgan edi.

Seld sababli bu rejam buzildi, birmuncha chetga chiqishga to'g'ri keldi, endi oldimizda Hind okeanini suzib o'tishdek mashaqqatli vazifa turardi.

O'zingizga ma'lumki, okeanda magazinlar, do'konlar yo'q, oziq-ovqatni ko'proq g'amlab olmasangiz, ti-shingizning kirini so'rib qolasiz... Men ehtiyotkor va tejamkor bo'lganim uchun ana shu og'ir safar oldidan ekspeditsiyani yaxshiroq va arzonroq ovqatlar bilan ta'minlashni o'yladim. Ha, sh-shunday.

Nihoyat, kichikroq bir qishloq ko'rindi. O'zi ozoda, sarishtagina, odamlari ham ochiq chehra, mehmon-do'st ekan. Qirg'oqqa suzib kelib, kemani bog'lab, hammamiz bozorga bordik.

Bu yerdagilar bizni yaxshi kutib olishdi. Narx-navo ham qimmat emas ekan, shuning uchun kerakli nar-salardan mo'l-ko'l g'amlab oldik: ikki dona filning tuzlangan hartumini, bir yashik tuya qushning tuxumini, hurmo, sago, qalampir munchoq, dolchin, murch va shunga o'xshash zirovarlarni olib, kemaga yukladik.

Men jo'nash bayroqchasini ko'tarib, yo'lga tushay deb turgan edim, Lom kelib, Fuks yana yo'qolib qolganini doklad qildi. Biroz kutdik, Fuksdan darak yo'q.

Bir ko'nglim uni tashlab ketaveray ham dedim, keyin o'ylab turib, rahmim keldi. O'zi yomon yigit emas, biroz qallobroq bo'lgani bilan tirishqoq, muloyim edi. Bu yerda, Misrda, odamlar laqmaroq bo'lishadi, u har qadamda ularni yo'ldan urishi mumkin, uni kuzatib yuradigan kishi yo'q, birdan nojo'ya ish qilib qo'yib, qamalib qolishi mumkin edi... Xullas, uni qidirgani ketdim, yo'lda keta turib, bir vaqt qarasam, qishloqning bir chekkasida odamlar to'plangan, kulgi, shovqin eshitilyapti. Qiziqib, Lomni chaqirdim-da, shoshgancha o'shaqqa bordim. Ne ko'z bilan ko'rayki, Fuks ayanchli bir ahvolda turipti. To'nqayib olgan, boshi qumga tiqilgan, shlyapasi bilan orqasini berkitgan. Tepasida tuyaqush hadeb orqasini cho'qir va tepardi. Atrofda bu tekin tomoshani ko'rib turgan xaloyiq xuddi sirkdagidek qarsak chalishar, tuyaqushni gij-gijlatishar, xaxolashar, qichqirishardi...

Men darhol kisht-kishtlab tuyaqushni haydashga tushdim. U qo'rqib ketdi va shu zahoti u ham boshini qumga tiqib oldi. Shunday qilib, ikkalasi yonma-yon to'nqaygancha qolishdi.

Keyin Fuksni yelkasidan tortib, oyoqqa turg'izdim, qumlarini qoqdim va bunday qiziq ahvolga tushib qolganining sababini so'radim. Nima bo'пти deng? Mening gaplarim qulog'ida turmay, bu ovsar yana boshiga balo orttiribdi. Tuyaqushning yayrab-o'ynab yurganini ko'ribdi-yu, asta orqasidan borib «esdalik uchun» deb dumidan shartta bitta patini yulib olibdi... Tuyaqush yuvosh, qo'rqqoq bo'lgani bilan birdan tutaqib ketibdi.

Fuks menga tuyaqushning patini ham ko'rsatdi. Patni egasiga qaytarmoqchi edim-u, yo'ldan kechikishni istamadim, bo'lar ish bo'ldi, deb o'yladim, birinchidan, tuyaqushda yangi pat o'sib chiqadi, ikkinchidan, tuyaqush undan pati uchun o'chini oldi – shi-mining orqasidan bir parchasini yirtib oldi, demak, oralari ochiq.

Bu hodisani muhokama qildik, yaxshigina kuli-shib ham oldik, albatta, keyin mahalliy aholiga xayr-ma'zur aytib, kemaga qaytdik. Yelkanlarni ko'tarib, Nil oqimi bo'ylab orqaga jo'nadik. Shoshmasdan, bamaylixotir yurib keldik, dengizga chiqdik, so'ng qirg'oq yaqinidan borib, Sharqqa burildik. Endi Suvayish kanali orqali Qizil dengizga kirishimiz kerak edi.

Suvayish kanaliga ertalab kirib bordik. Aslida bu yerda kemalarni lotsmanlar kuzatuvida boshqarlardi, ammo o'zingiz bilasiz, kamina ko'pni ko'rgan, Suvayish kanalidan birinchi marta o'tishim emas, bu yerdagi har bir mayda toshni besh barmog'imdek bilar edim. Shu tufayli vaqtni zoye ketkazmay lotsmansiz ketaverdim. Fuks tumshuqda yo'l kuzatuvchi, men rulda, Lom esa navbatchi bo'lib nonushta tayyorlamoqda, u ustasi farang pazanda edi. Ba'zan shunday lazzatli taomlar pishirardiki, qorin juda to'q bo'lsa ham pok-pokiza yeb qo'yardi kishi. Mana, bu gal ham ertalab turib, beliga fartuk boylab, yenglarini shimarib, pechkaga olov yoqdi... Men unga bir qarab qo'ydim – nimasini aytasiz: bu yer usiz ham jazirama-yu, uniki naq qizigan tandir, do'zaxning o'zginasi edi. Olov gurillar, kastyulka shaqillab qaynar, go'shtlar qip-qizil bo'lib qovurilar, eng muhimi ajoyib hid taralardi. Qaylalar-u zirovorlarni tayyorlashini aytmaysizmi, bularni pirra qilib tashlardi. Suvayish kanali uzra shunaqa ishtaha ochadigan hid taraldiki, hamma yoqdan qirg'oqqa hayvonlar yig'ilib keldi, ular yemasa ham, to'yib-to'yib hidlashar, qirg'oqdan turib bizlarga tikilishar, lablarini yalashardi. Men sizga ayt-sam, taassurot zo'r edi. Biz bir yo'la ikki ishni bajarardik: birinchidan, o'z safarimizni davom ettirardik, ikkinchidan, yaqin oradagi hayvonlar olamini o'rganardik. Bu yerlardagi hayvonot olami juda boy edi. Arabistondan yo'lbarslar, yovvoyi cho'chqalar, echkiemarlar kelishdi, Afrika sohillaridan sherlar, fillar,

karkidonlar tashrif buyurishdi. Allaqaysi dashtdan jirafa kelib, kemamizga bo'ynini cho'zib hidlar edi. Jirafaning xayolidan nimalar o'tayotganini bilmayman-u, ammo kemamizga bo'ynini cho'zishidan bu suzib yuradigan oshxona deb o'ylagan bo'lsa kerak. Shu sababli u ko'targich krandek bo'ynini cho'zib so'lagini oqizganicha qirg'oq bo'ylab orqamizdan ergashib kelaverdi.

Bu vaqt ichida Lom ovqatni pishirib bo'ldi, das-turxon tuzab, uch kishiga ovqat tayyorladi. Hammasi risoladagidek: likopchalar, vilkalar, oppoq dasturxon. U qo'lida kosa bilan oshxonadan chiqib kelayotgan edi, jirafa sullohlik qilib, kosaga tumshug'ini cho'zib qolsa bo'ladimi. Lom unga qichqirar, do'q qilardi, u tarbiyasiz, nasihat kor qilmaydigan hayvon emasmi, hech narsaga parvo qilmay, nuqul kosaga bo'ynini cho'zar, tishlarini g'ijirlatar, ovqatni yalardi. Undan qutulishning sira iloji yo'q, chunki kanal tor, kema-ni burish mumkin emas edi. Jismoniy kuch ishlatish tadbirlarini qo'llay desam, u holda rulni tashlash ke-rak, holbuki bu yer juda qaltis joy, kema bir lahzada qirg'oqqa urilib dabdala bo'lishi mumkin, Fuks hay-vonlarni o'rganish bilan ovora, hech nimani ko'rmas va eshitmas, Lomning esa qo'llari band edi... Endi qu-tulish yo'li bitta – u ham bo'lsa – qochish.

– Lom, orqaga qoching! – deb buyurdim.

– Xo'p, qochaman! – dedi Lom va orqasi bilan nar-vondan tushib, kayutaga kira boshladi.

Jirafaning bo'yni qanaqaligini o'zingiz yaxshi bila-siz. U bo'ynini battar cho'zib, Lomning orqasidan ka-yutaga boshini suqdi. Lom burchakka tiralib qoldi, jirafa aslo bo'sh kelmasdi. Shu payt Lomning:

– Boshqa qochadigan joy yo'q! – degan hisoboti eshitildi.

Darrov tushundimki, ish rasvo, bunaqada nonush-tasiz qolish turgan gap. Tavakkal deb birpasgina rulni qo'ydim-da, jirafa boshini suqqan eshikni qattiq ber-

kitib, uning bo'ynini qisa boshladim. Agar bilsangiz, har qanday pand-nasihatdan shu tadbir ko'proq ta'sir qildi: jirafa to'rt oyog'i bilan tiralib zo'rg'a oshxonadan bo'ynini tortib oldi, bor bo'yi bilan qaddini rostladi. Aftidan, xafa bo'lganga o'xshadi, atrofiga qarab bir kishnadi-da, flyugerni yamlab yutib yubordi...

Bu biz uchun uncha katta zarar emasdi, chunki menda qo'shimcha flyugerlar bor edi, ayting-ayting nogahon nonushtadan benasib bo'lmadik, o'ylab qaraganda jirafa bizlardan o'pkalamasa ham bo'lardi. To'g'ri, biz uni chaqirilmagan mehmondek eshikdan haydab yubordik, ammo har holda qorni och ketmadi. Ular sahroda och qolganda toshni ham yalab ketishga o'rganganlar, flyugerni men sizga aytsam, uning uchun tosh emas, palov osh desa bo'lardi.

Bu ibratli hodisani ham muhokama qildik, keyin zo'r ishtaha bilan ovqatlandik-da, yo'limizga ravona bo'ldik.

Tunda Suvayish kanalidan o'tdik, bu yerda shamol bo'lmay ikki sutkaga yaqin to'xtab qoldik. Bu ayni muddao edi. Dam oldik, yelkanlarni to'g'riladik, uskunalarni tarangladik, kemani yaxshilab tozaladik, sarishtaladik. Ertalab shamol turdi. Yelkanlarni ko'tarib, Qizil dengizga chiqdik.

Avval o'ng qirg'oq bo'ylab tinch ketdik, keyin shamol kuchayib bizni qattiq chayqata boshladi. Sahroyi Kabirdan garimsel turdi. Havo qizib ketdi, dim, nafas olish qiyin edi. Fuks bardosh berolmay holdan toydi: u avval sir boy bermay o'zini bardam tutishga urindi-yu, ammo keyin birdan behuzur bo'lib yiqildi. Hatto karavotiga ham sudralib borolmadi va palubada, oziq-ovqat solingan yashik ustida yotib qoldi. U nuqul inqillar, uh tortar, tuyaqush pati bilan tinmay o'zini yelpir edi. Unga rahmim kelardi-yu, ammo qo'limdan hech nima kelmasdi. Bu dengiz kasalligi – xavfsiz, lekin davosiz dard edi.

Boshqa hamma ishlarimiz ko'ngildagidek edi. Hat-to garimsel ham bizga qo'l keldi, «Xatar»ni shitob bilan yeldira boshladi. Yaxshi ketyapmiz, millar birin-ketin orqada qolaverdi. Men u yoq-bu yoqqa qaradim, yo'lni to'g'riladim-da, Lomni rulda qoldirib, biroz mizg'ib olish uchun kayutaga ketdim. Mening jussamdagi odam uchun bu mintaqada, bu kengliklarda kemani tunda boshqargan ma'qul edi, Lom esa kunduz kuni ham bemalol turaverardi, erib ketmasdi.

Kechasi issiq birmuncha pasaydi, bosh yordamchim Lom uxlashga ketdi, rulga men turdim.

Bu yerda tun naqadar go'zal ekanligini ta'riflash qiyin, tiniq osmonda oy xuddi oltin zanjirga ilib qo'yilgan fonusdek tebranadi, dengiz zangori, sirli nur qo'y-nida jimirlaydi. Xuddi ertak deysiz. Bir-ikki soat turib, olis-olislariga tikilasan, miyanga har xil xayollar keladi: uchar gilamlar, ajdarlar, devlar, arvohlar. Xayol dengiziga g'arq bo'lib turganimda birdan qulog'im-ga Fuksning allanimalar deb g'uldiragani eshitildi. Quloq solib, tingladim... Eha, u dengiz kasali emas, tropik isitma-bezgagiga chalinganga o'xshar edi! U alahlar, o'zicha shivirlardi:

– Xristofor Bonifatyevich, timsoh... Yana, yana, yana...

Men darhol rulni mahkamlab, hujramga tushdim, dori qutimni ochdim, u yerdan bir necha dona xinin olib chiqdim, Fuks hamon alahlardi:

– Yigirma yetti timsoh, yigirma sakkiz timsoh, o'ttiz timsoh...

– Tinchlaning Fuks, bo'ldi, timsohlarni ko'p sanay-
vermang! Yaxshisi mana buni yutib yuboring, – dedim.

Shunday deb bir qadam bosishim bilan oyoqlarim ostida qandaydir bir mahluq bilanglab ketsa bo'ladimi. Men orqamga tisarilaman deb sirg'anib ketib, yiqildim, xininlar qo'limdan sochilib ketdi. Shu payt bir nima barmog'imni qattiq tishlab oldi. Agar bilsangiz, men ham qo'rqib ketdim-da, qichqirdim. Buni

eshitib Lom yugurib chiqdi, palubaga qadam bosishi bilan u ham qichqirib yubordi.

Fuks esa hamon erinmay sanamoqda edi.

– Qirq beshta timsoh... ellikta timsoh...

Beixtiyor meni vahima bosdi, ammo o'zimni yo'qotmadim, o'rnimdan tez turib, gugurt yoqdim, ishonasizmi, chindan ham kemandi usti liq to'la timsoh edi! Bular kichkina, endi tuxumdan chiqqan, aslida uncha xavfsiz bo'lgani bilan, men sizga aytsam, juda xunuk, sovuq maxluqlar edi. Ular bilan adi-badi aytishib o'tirmay darrov qo'limga shvabrani oldim-da, bir chekkadan hammasini dengizga, ona makoniga itqitaverdim.

Kemani ulardan birmuncha tozalagach, bu mahluqlar bizga qayerdan yopirildiykin deb qiziqdim. Qarasam, yashikning tirqishidan chiqib kelishyapti. Shunda hamma narsa ayon bo'ldi: biz oziq-ovqat olgan qishlog'imizda yo bilmay, yo atayi tuyaqushning tuxumi o'rniga timsoh tuxumini ortib yuborishibdi. Bu yerda issiq baland bo'lgani, yana yashik ustiga Fuks yotib olgani sababli tuxumlardan timsohchalar chiqib kelaveribdi.

Bu favqulodda hodisaning sababini aniqlagach, buning xunuk oqibatidan ham osongina qutuldim. Yashikni ochib o'tirmadim. Taxta oldim, bir boshini yashikning tirqishiga tiradim-da, ikkinchi boshini bortdan tashqariga chiqarib, xuddi ko'priikka o'xshatib qo'ydim, shunda ular birin-ketin taxtadan yurib, konveyerda ketayotgandek, to'g'ri dengizga sho'ng'iyverdi, bu jarayon to Adengacha davom etdi. Adenga yetganimizdan keyin yashikni ochib qarasak – faqat tuxum po'choqlari qolibdi...

Timsohlardan qutulib, kemada tartib o'rnatganimdan so'ng ko'nglim ancha xotirjam bo'ldi. Biroq bu xotirjamlik uzoqqa cho'zilmadi, taqdir menga yangi sinovlar tayyorlayotgan edi.

Biz Eritriya qirg'oqlari bo'ylab borardik. Lom kayutada uxlamoqda, Fuks palubada. Bo'ron tingan, hamma narsa osoyishtalikdan darak berardi. Kutilmaganda, tong saharga yaqin dengizdan yurakni ezuvchi dahshatli ovoz eshitildi.

– Hamma yuqoriga! Dengizda odam cho'kyapti! – deb qichqirdim. – Rul chetga burilsin, qutqazish anjomlari tayyorlansin!

Ekipaj ko'z yumib ochguncha zarur tadbirlarni ko'rdim: qutqazish vositalari – chamberaklar, sharlar, arqonlar suvga uloqtirildi... birpasda cho'kayotgan odamni kemaga tortib olishdi.

Qarasam, kiyim-boshi shallabo unter-ofitser. Af-ti-basharasidan tund ko'rinsa-da, ammo bir silkinib, yo'talib oldi-da, qo'lini chakkasiga qo'ydi-yu:

– Italiya armiyasining serjanti Juliko Banditto xiz-matingizga tayyor! – dedi.

– Bizda qanaqa xizmat bo'lardi, – dedim. – Sog'sa-lomat qolganingizga shukur qiling, azizim, qani ay-ting-chi, qanday qilib bunday ahvolga tushib qoldin-giz? Endi sizni qayerga olib borib qo'yishim kerak?

– Kayf bilan qirg'oqda sayr etib yurgan edim, sha-mol dengizga uchirib yubordi. Sizdan iltimos, kapi-tan, meni Italiya qirg'oqlarining istalgan joyida tushi-rib ketsangiz.

– E, birodar, – dedim unga, – juda uzoqqa ketib qo-libsiz-ku! Italiya qayoqda-yu, biz qayoqda yuribmiz...

– Hamma yer Italiya, – dedi serjant so'zimni bo'lib.
– Bu yoq ham Italiya, – deb o'ng tomonni ko'rsatdi.
– Bu yoq ham Italiya, – deb so'l tomonni ko'rsatdi. – Italiya... Butun dunyo – Italiya!

Men u bilan bahslashib o'tirmadim. «Hali kayfi tarqalmagan ko'rinadi, mast odam bilan gaplashib nima qilaman?» – deb o'yladim ichimda.

Lekin xayolinga boshqa fikr ham keldi, o'sha yillar-da mana shunga o'xshash shovvozlar Italiyada xalqni

oyoq osti qilib, butun dunyoni qo'lga olishga intilgan, hatto yarim-yorti maqsadiga ham erishgan edi. Chunonchi Xabashistonda, Somalida, Eritriyada Italiya etigi hamma narsadan yuqori baholanardi. Bu o'g'ri va yo'lto'sarlar o'zlarining rahnamolari kiygan etik olamga hakkalak otishini, pirovardida oyog'i osmondan bo'lib dorga osilishini qayoqdan ham bilardilar...

O'sha vaqtda u gerdayib boshqalarning yerlarini toptab yurgan edi.

Xullas, men u bilan bahslashib o'tirmadim. «Bunday mehmondan tezroq qutulganim yaxshi», – deb o'yladim.

– Mayli, – dedim, – Italiya bo'lsa Italiya-da. Aniqrog'i qayerda qoldiraylik? O'ng tomondami, chap tomondami?

– Hov anavi qoyalar yonida, iltimos, – dedi u.

Men hech qanday shubhaga bormay, kemani o'sha qoyali qirg'oqda to'xtatdim-da, narvon qo'ydim. Serjant yana qo'lini chakkasiga qo'yib:

– Rahmat, janobi kapitan, – dedi. – Endi marhamat qilib o'zingiz ham kemadan tushsangiz.

– Tashakkur, azizim, sira vaqtim yo'q, qolaversa arzimaydi. Xayr, ketavering...

– Hali shunday deng? – dedi u va cho'ntagidan hushtak olib chaldi, birdan qoya orqasidan bir rota kallakesarlar yopirilib keldi. Sharaq-shuruq ovoz chiqdi, qarasam, butun ekipajim, va shu jumladan, men qo'llarimizga kishan solingan holda turibmiz.

Bizni mahkam bog'lab, past-baland joylardan olib borishdi. Tevarak-atrof qoya, tog', unumsiz yerlar edi... Oxiri bir lagerga keldik. Bizni keltirganliklari haqida boshliqlarga xabar berishdi. Biz kutib turaverdik.

Nihoyat, qo'lida likopcha bilan bir polkovnik chiqib keldi, u lunjini to'latib makaron yeyardi.

– Ha-ha, – dedi u, – hali Italiya territoriyasiga bos-tirib kiradigan bo'ldinglarmi! Hammasi tushunarli:

kema musodara qilinsin, bularni dala ishlariga qo'yilsin, keyin nima qilishni Rimdan so'ralsin.

Shunday qilib, bizlarni dala ishiga haydashdi. Kechgacha ishlab rosa azob chekdik, o'lardek och qoldik, yaxshiyam Fuks xachirning to'rvasiga qo'l suqib bir hovuch suli oldi – shuni yedik, xolos.

Kechqurun yonimizga serjant Juliko keldi. Bizga achindi shekilli, qutqarganimiz evaziga o'z nasibasidan bir likopcha makaron keltirdi.

Bunday sadaqalarni olishdan hazar qilish kerak edi-yu, ammo ochlik degan narsa ham amakingiz bo'lmasdi. Men makaronlarni birodarlarcha teng bo'ldim, o'zim tegishimni yedim. Lom hech qachon ishtahasidan shikoyat qilmas edi, bir yamlab yutib yubordi, Fuks esa oliftagarchilik qilyapti: hidlab ko'rib, aftini bujmaytiripti.

– Shu ham makaron bo'ldimi? – dedi u. – Bu bema-za paxol-ku. Ey, janobi serjant, dehqonchilik uchun iqlimingiz nihoyatda soz bo'lsa-yu, qayoqdagi bema-za-bematra ovqatlarni yeb yuribsizlar-a, makkajo'xori ekasiz-a! Bu yerlarda shunaqangi makaron plantatsiyasini rivojlantirish mumkinki, bu butun Italiyani ta'minlaydi! Polkovnikka ayting, lozim topsa, men tajriba uchun ekib ko'raman. Ko'chatim ham bor – kemada turibdi.

Mening ko'zlarim qinidan chiqib ketayozdi, gaplari g'irt yolg'on edi! Juliko esa anqayganicha quloq solib turdi-da, rostdan polkovnikka aytgani yugurdi. Keyin nima bo'ldi deng, bizni Fuksning ixtiyoriga topshirib, unga yer ajratib berishdi. «Xatar»dan makaronni olib kelishdi, atrofga soqchilar qo'yishdi. Bir vaqt polkovnikning o'zi kelib qoldi.

– Mayli, eking, – dedi u, – ammo bilib qo'ying, alda-sangiz teringizni shilib olaman!

Qarasam, vajohati chindan ham terini shilib oladigan, keyin Fuksni ogohlantirishga tushdim.

– Bu ishni yig'ishtiring, Fuks, – deb shivirladim, – bo-shingizga balo orttirishdan bo'lak natija chiqmaydi-ku...

Fuks esa parvo qilmay qo'lini siltadi:

– Xotirjam bo'ling, Xristofor Bonifatyevich, faqat damingizni chiqarmang! – dedi.

Shunday qilib deng, asta-shoshmay, yer chopdik, egatlar oldik, Fuks hammaning ko'z oldida makaronlarni sindirib ekdi, sug'ordi. Buni qarangki, uch kundan keyin unib chiqsa bo'ladimi! Avval ko'k nihollar, so'ngra bargchalar paydo bo'ldi...

Fuks ularni parvarishlab, chopiq qilib yurarkan, italyanlarga derdi:

– Buni qandaydir ko'z boylagich, qalbaki ish deb o'ylamang tag'in, bu haqiqiy mazali ovqat! Hali o'sib, odam bo'yi baravar bo'lganda o'rasizlar, barglarini olib, chorva mollarga berasizlar, poyasini to'g'ridan-to'g'ri qozonga solib pishiraverasizlar, bir payt qarasangiz, quling o'rgilsin ovqat bo'libdi-da.

Italyanlar chippa-chin ishonishdi. Rostini aytsam, men ham ishondim. Axir ko'z o'ngimda o'sib turibdi-da, aniq-ku! Birdan polkovnik so'rab qoldi:

– Hamma dalaga eksak, qalay bo'larkin?

– Yaxshi bo'ladi, nima uchun bo'lmasin, marhamat, – dedi Fuks, – faqat urug'lik yetishmaydi-da. Agar sizlarda urug'lik bo'lsa, uni spirt bilan ivitish kerak, aks holda unib chiqmaydi.

– Hechqisi yo'q, mayli, buni mening azamatlarim bajarishadi, – dedi polkovnik va hamma aytilganlarni hozir-nozir qilishga buyruq berdi.

Ertasiga bir sisterna spirt keltirishdi, hamma makaronlarni to'kishdi, xirmon qilib, maydalashdi, spirt bilan ishlab, ekishdi, sug'orishdi. Men sizga aytsam spirt yerga qaraganda askarlarning og'ziga ko'proq quyilib ketdi. Kechga yaqin polkovnik keldi, u ham xirmonga baraka deb qadahni to'ldirib-to'ldirib rosa otdi. Lagerda xursandchilik, ashula, shovqin, ola-g'o-

vur avjiga chiqib, oxiri mushtlashish boshlandi. Tun – oqshomda oy chiqdi, lager suv quygandek jimjit bo'lib qoldi, faqat turfa xil xurрак ovozlari eshitilardi. Biz zudlik bilan qirg'oqqa, kemaga tomon yugurdik. Yelkanlarni ko'tarib, tez jo'nab qoldik.

– Barakalla, Fuks, – dedim, – siz matros emas, haqiqiy agronom bo'lishingiz kerak ekan. Bunday kamolotga qanday qilib erishdingiz? Makaronlarni ko'kartirish mo'jiza-ku, axir!

– Hech qanaqa mo'jiza yo'q, Xristofor Bonifatyevich, – dedi Fuks, – shunchaki qo'limning chaqqonligi-da. Cho'ntagimda bir hovuch sulı qolgan edi, sulini qo'shib ekilsa, makaron u yoqda tursin mixni ham ko'kartirib yuboraman.

Obbo shovvozey! Har qalay, sog'-salomat jo'nab qolganimizga quvondik. Ertasiga Gvardafuy burunini aylanib o'tib, to'g'ri janubga qarab yo'l oldik.

IX BOB

ESKI URF-ODATLAR VA QUTB MUZLARI HAQIDA

Okean bizni bir maromda esayotgan issiq shamol bilan qarshi oldi. Bir kun, ikki kun yo'l yurdik. Namxush shamol issiqni ancha bosgani bilan boshqa alomatlar issiq mintaqaga kirib borayotganimizni ko'rsatib turardi. Osmon ko'm-ko'k, quyosh nayzada, eng muhimi – uchar baliqlar ko'rına boshladi. Olamda bunday go'zal baliqlar bo'lmasa kerak! Xuddi nınachilarga o'xshab suv ustida parillab uchadi, eski baliqchining qalbini qitiqlaydi, havasini qo'zg'atadi. Bilasizmi, uchar baliqlar – okean kengligining ramzi hisoblanadi. Bu bir mo'jiza deyavering.

Mana shu qurmagur baliqlar yuragimda yoshlik xotiralarini uyg'otdi, birinchi safarimni, ekvatorni ko'z o'ngimda namoyon qildi...

O'zingizga ma'lumki, ekvator faraz etilgan chiziq, ammo juda aniq chiziq. Qadim zamonlardan beri bu chiziqdan o'tayotganda kema ustida matroslar o'z kuchlari bilan kichik bir sahna o'yini ko'rsatishlari rasm-odat tusiga kirib qolgan. Go'yo dengiz xudosi Neptun kemaga kelar ekan-da, kapitan bilan biroz suhbat qurib, so'ngra uning mulki – dargohiga birinchi marta qadam qo'yan matroslarni palubada cho'miltirar ekan.

Men ham o'tgan davrni bir eslab, ana shu urf-odatni takrorlashga ahd qildim. Qolaversa, dekoratsiya ham, kastyumlar ham uncha murakkab emas, shu boisdan bundan sahnada o'ynash ortiqcha qiyinchilik tug'dirmas edi. Lekin aktyorlar tarkibi ancha mushkul, chunki kemada birdan bir eski dengizchi men, kapitan ham o'zim, xohlasam-xohlamasam Neptun rolini men o'ynashim kerak edi.

O'ylab ilojini topdim: ertalabdanoq bochkaga suv to'ldirib qo'yishni buyurdim, keyin o'zimni betoblikka solib, to tuzalgunimcha hamma qoidalarga asosan kema komandirligini Lomga topshirdim. U menga hamdardlik izhor qilib, boshiga kapitan bosh kiyimini jon-jon deb kiyib oldi-da, jiddiy qiyofada Fuksga mis jihozlarni artib yaltiratishni buyurdi.

Men hujramga kirib olib, tayyorgarlik ishlari bilan shug'ullana boshladim: chipta supurgidan soqol yasadim, seshoxa, toj tayyorladim, orqamga baliqnikidaka dum ilib oldim. Juda ajoyib chiqdi. Oynaga qaragan edim: Neptunning xuddi o'zginasi bo'libman, bir tuki o'zga emas!

Mening mo'ljalimga ko'ra «Xatar» ekvatoridan o'tganda, sarpolarni kiyib hujradan palubaga ko'tarila boshladim...

Natija men kutgandek bo'lmay, birmuncha g'ayritabiiy bo'lib chiqdi. Sahnada avval bir-ikki mashq o'tkazmaganlik va qadimgi dengiz urf-odatlarini bil-

maganlik oqibatida ekipajimning xayoli men uchun ko'ngilsiz tomonga yo'nalib ketdi.

Men kemaga chiqdim.

Bosh yordamchim Lom ufqqa tikilganicha kemani mag'rur boshqarib bormoqda, Fuks terga botgan xolda jon-jahdi bilan mislarni yaltiratmoqda edi. Uchar baliqlar to'liqlar uzra hamon parillab uchib yurardi.

Kemada osoyishtalik hukm surardi, shu tufayli kemaga chiqqanimni dastlab hech kim payqamadi.

Men ularnig diqqatini o'zimga qaratish niyatida seshoxani polga urib, na'ra tortib yubordim. Birdan ular cho'chib ketishdi-da, hayratdan qotib qolishdi. Nihoyat, o'zlariga kelgach, Lom asta men tomon yurib, achingan ohangda:

– Nima bo'ldi, tuzukmisiz Xristofor Bonifatyevich?
– deb so'radi.

Men xuddi shu savolni kutib turgan va she'r shaklida javob ham tayyorlab qo'ygan edim:

*Men Neptunman – dengiz ilohi,
Hukmimdadir dunyo suvlari,
Baliq, shamol hamda kemalar.
Ey, shovvozlar menga kim aytar:
Qaydan, qayga borar bu «Xatar»?*

Shu payt Lomning chehrasida bir lahzalik qo'rquv alomati aks etdi, keyin bu narsa dadil bir qarorga aylandi. U birdan menga qoplondak tashlandi, beso'naqay qo'llari bilan mahkam quchoqlab bochka yoniga olib keldi.

– Kapitanning oyoqlaridan ushlansin! – deb buyruq berdi u Fuksga.

Fuks so'zsiz buyruqni bajo keltirgach, yana xotirjam ohangda: – Cholni oftob uribdi, darhol boshini suvga tiqish kerak, – deb qo'shib qo'ydi.

Men ularning qo'lidan qutulishga harakat qildim, asrlar bo'yi davom etib kelayotgan odatga ko'ra ekva-

tordan o'tgach, meni emas, aksincha ularni suvga pishish kerakligini tushuntirishga ko'p urindim, ammo ular quloq solishmadi, oxiri, men sizga aytsam, bochka yoniga sudrab kelib, boshimni suvga tiqa boshlashdi.

Boshimdagi tojim ivib, seshoxa qo'limdan tushib ketdi. Qarasam: ahvolimga maymunlar yig'laydigan, rasvoyim chiqadigan. Uchinchi marta boshimni bochkaga tiqishayotganda bor kuchimni to'plab:

– Kapitanni suvga pishish to'xtatilsin! – deb komanda berdim.

Men sizga aytsam, buyrug'imni bajo keltirishdi.

– Xo'p bo'ladi, kapitanni suvga pishishni to'xtamiz! – deb do'rilladi Lom, ikki qo'lini yoniga yopishtirib.

Ular qo'llarini qo'yib yuborgach, men boshim bilan bochkaga sho'ng'ib ketdim... oyog'im osmonda bo'lib qoldim. Shu ahvolda nafasim bo'g'ilib o'lishim ham hech gap emasdi, xayriyat Fuksning esiga kelib, bochkani qulatdi, suv to'kildi-yu, ammo men uning ichida qisilib qoldim. Tarki dunyo qilgan odamdek bir zum nafasimni rostlolmay shu tahlitda o'tirdim. Keyin bir amallab qisqichbaqadek orqam bilan yurib bochkadan chiqib oldim.

Bu hangoma obro'yimga qanchalik zarar yetkazganini o'zingiz bir tasavvur etib ko'ring. Buning ustiga xuddi aksiga yurgandek, passat shamollari esadigan yo'ldan adashib ketibmiz. Qilt etgan shamol yo'q, kemada bekorchilikdan boshqa ish qolmadi. Lom bilan Fuks ertalabdan palubada chordana qurib olib, kechgacha qarta o'ynashardi.

Bir kun, ikki kun ularni o'z hollariga qo'yib berdim, keyin qarta o'ynashni taqiqladim. Men umuman qimor o'yinlarini yoqtirmayman. Hozir esa sira to'g'ri kelmasdi, chunki tartib-intizomni bo'shashtirib yuborishi mumkin edi. O'zingiz o'ylab ko'ring, Fuks nuqul g'irromlik qilib, har o'yinda Lomni ahmoqqa chiqarardi. Shu ham hurmat bo'ldimi!

Ikkinchi tomondan qaraganda, bu o'yinni taqiqlasam ular zerikib o'lardilar. Shuning uchun ke, yordamchim o'lgandan ko'ra ahmoq bo'lib qolgani ma'qul deb o'yladim.

Men ularga shaxmat o'ynashni taklif qildim. Har nechuk bu donishmandlar o'yini, aqlni o'tkirlashtirar, harb-u zarb qobiliyatini rivojlantirar edi. Bundan tashqari, bu o'yinning tinch, osoyishta xarakteri kishilarni bir oila davrasiga qovushtirardi.

Shunday qilib, biz palubaga stol qo'ydik, samovar olib chiqdik, yelkanning bir uchini boshimizga soyabon qilib tortdik-da, shunday vaziyatda choy ichib, ertalabdan to kechgacha yakkama-yakka qon to'kmaydigan jang boshlab yubordik...

Bir kun ertalab Lom bilan kecha tugallanmay qolgan o'yinni davom ettirish uchun o'tirdik. Kun chidab bo'lmas darajada isib ketdi, shaxmat o'yinidan xoli bo'lgan Fuks cho'milish uchun pastga tushdi.

Lomning shohi noiloj burchakka qisilib bormoqda edi. Men esa oldindan g'alaba nash'asini surmoqda edim, birdan qulog'imga eshitilgan qattiq ovoz fikrlarimni chalg'itib yubordi. Qarasam, suv betida Fuksning shlyapasi qalqib turibdi. Chamasi u oftob urishidan qo'rqib bosh kiyimida suvga tushgan bo'lsa kerak. Jon-jahdi bilan dodlab, qo'l-oyog'ini shapillatar, atrofiga suv sachratar, joni boricha kemaga yaqinlashishga intilar edi. Uning ortidan zangori suv sokinligini yorib, keyingi qanotini unsiz tebratgancha katta bir akula quvlab kelardi.

Akula Fuksga yetdi-yu orqasiga ag'darilib, dahshatli og'zini ochdi, shunda men bechora Fuks tamom bo'ldi deb o'yladim. Nima qilayotganimni o'zim bilmay, beixtiyor stolda qo'linga ilingan narsani olib, dengiz yirtqichining tumshug'iga qarab otdim.

Bu ishim bag'oyat hayratomuz natija bilan tugadi: bahaybat maxluqning og'zi bir zumda yumildi, shu

zahoti turgan joyida gir aylana boshladi. U suvdan sakrab chiqib, ko'zlarini yumar, jag'ini ochmay, tishlari orasidan har tarafga bir nimalarni tuflardi.

Bu vaqt orasida Fuks eson-omon kemaga tirma-shib chiqib oldi, holdan toyib, o'zini tappa stolga tashladi. U bir nimalar deb so'z aytmoqchi bo'ldi-yu, ammo qattiq hayajonlanganidan tomog'i qurib, gapirolmadi, men unga choy uzatishga shoshildim.

– Limon ham solaymi? – deb qo'limni likopchaga uzatgan edim, ammo u yerda hech vaqo yo'q edi.

Ana shunda hamma gap ayon bo'ldi, Fuks o'lim xavfida qolganda qo'linga ilingan va akulaga qarab otgan narsam limon ekan, o'sha limon Fuksning joniga oro kiribdi. Bilasizmi, akulalar nordon narsani aslo yoqti-rishmaydi. Akula emas, hatto o'zingiz-chi, qani bir limonni butunligicha yeb ko'ring-chi, bilasiz, jag'ingizni yopishtirib qo'yadi, keyin og'zingizni ocholmaysiz.

Shundan so'ng cho'milishni taqiqlab qo'ydim. To'g'ri, zaxirada limonlarimiz hali bor edi, ammo har safar ham qolingizga limon ilinib chiqaveradi deb o'ylash noto'g'ri-da, axir. Bir amallab palubada dush o'rnatdik, yana bir-birimizga chelaklab suv quyib turdik, ammo bular chalakam-chatti chora edi, chunki issiq sillamizni quritib yubordi. Men hatto birmuncha oriqlab ketdim. Kunlarning birida ertalab birdan shamol turib qolmaganda, ahvolimiz nima kechishini yolg'iz xudoning o'zi bilardi.

Bekorchilik joniga tekkan ekipaj darhol yeng shima-rib ishga kirishib ketdi. Bir lahzada yelkanlar to'g'ri-landi va «Xatar» yangi kuch bilan janub tomon yo'l oldi.

Nima uchun men shu yo'nalishni tanlaganligim balki sizni ajablantirayotgandir?

Ajablanmang, azizim, globusga bir qarang: ekva-tor bo'ylab yer yuzini aylanib chiqish ham uzoq, ham qiyin. Bunday safar ko'p oylarni talab qiladi. Qutb-da esa yer o'qini bir kunda besh marta aylanib chiqi-

shingiz mumkin, boz ustiga bu yerda olti oygacha kunduz kuni bo'lib turadi.

Shu sababli qutbga tomon yo'l oldik va kun sayin tobora pastlashib boraverdik. Mo'tadil mintaqadan o'tib, qutb doirasiga yaqinlashdik. Endi sovuq badanlarni junjita boshladi. Dengizlar ham o'zgacha: suv kulrang, quyuvq tuman, bulutlar pastda. Rulda po'stin kiyib turamiz, quloqlar sovqotadi, asbob-uskunalarda sumalaklar osilib turardi.

Shunga qaramay, chekinish degan so'z xayolga kelmasdi, aksincha yo'limiz tomon esayotgan shimoldan foydalanib, kundan-kunga quyiga qarab ketmoqda edik. Okean suvining yoqimli jimirlab turishi ko'ngilga huzur baxsh etar, ekipaj o'zini juda tetik, bardam his qilardi. Men ufqda Antarktidaning muzlar devori ko'rinadigan damni sabrsizlik bilan kutardim.

Bir kuni ko'zlari burgutniki singari o'tkir Fuks to'satdan:

– Tumshuqda bir narsa! – deb qichqirib qoldi.

Men hayron bo'lib, menikidami yoki Lomnikidami, deb o'yladim va qo'lim bilan burnimni siypaladim. Hech nima yo'q, top-toza.

Fuks yana qichqirdi:

– Tumshuqda bir narsa!

– Balki tumshuqda yerdir? – dedim. – Axir Fuks, shunday demaysizmi. To'g'ri aytishni o'rganish kerak. Ammo siz aytgan narsani ko'rmayapman...

– To'g'ri aytasiz, tumshuqda yer, – deb tuzatdi Fuks. – Hov ana, ko'ryapsizmi?

– Rostini aytsam, ko'rmayapman, – dedim.

Orada yarim soatcha vaqt o'tdi, buni qarang, siz nima deb o'ylaysiz? Gapi to'ppa-to'g'ri chiqdi. Endi ufqda bir narsa qorayib ko'rinayotganini men ham payqadim. Lom ham ko'rdi. Chindan yerga o'xshardi.

– Yashavoring, Fuks, – dedim-da, durbinimni olib qaray boshladim. – Xato! Yer emas, muz ekan. To'rt-burchak shaklidagi katta muz tog'i.

Men kemani to'ppa-to'g'ri o'sha tomonga yo'naltirdim. Ikki soatdan keyin kemamiz hali botmagan quyosh shu'lasida minglab chiroqdek yaltirab turgan muz tog'ining qarshisida to'xtadi. Muz tog'ining zangori pog'onalari billurdan yasalgan saroy devorlari kabi dengizdan baland ko'tarilib turar, undan sovuq shamol va abadiy sokinlik ufurib turardi. Zangori to'lqinlar shovullab, uning poyiga urilar va mayda tomchi bo'lib har yoqqa sachrab ketardi. Mayin, yengil bulutlar uning cho'qqisiga tirmashardi.

Men ruhan sal-pal rassomman. Tabiatning ulug'vor, ajoyib-g'aroyib manzaralari mening qalbimni nihoyatda to'lqinlantirib yuboradi. Men muz tog'lari-ni tomosha qilar ekanman, qo'limni ko'ksimga qo'yib, hayratdan lol qotib qoldim. Shu payt bir oriqli tyulen suvdan tumshug'ini chiqardi-da, hayiqmay-netmay tirmashib muz ustiga chiqdi va yotib olib qornini qashilay boshladi.

– Ket, e tentak! – deb qichqirdim.

Qo'rqqanidan ketsa kerak desam, parvoyi palak, nuqul qashinar, pishillar, manzaraning tantanavor go'zalligini buzardi.

Shunda, o'zimni tutib turolmay nojo'ya bir ish qilib qo'ydimki, buning oqibatida safarimiz xatar bilan tugashiga sal qoldi.

– Miltiqni bering! – dedim.

Fuks lip etib kayutasiga tushdi-yu, miltiqni olib chiqdi. Mo'ljallab turib otdim! Paq!

Buni qarangki, tosh – metindek ko'ringan muz tog'i dahshatli qars-qurs bilan ikkiga bo'linib ketdi, suv osmonga sapchidi, muz parchalari taraqlab kemaga tushdi. Aysberg suvga ag'darilib «Xatar»ni ilashtirib ketdi va biz qandaydir bir mo'jiza bilan muz tog'ining tepasiga chiqib qoldik.

Birozdan so'ng suv tinchidi. Men ham xotirjam bo'ldim. Es-hushimni yig'ib qarasam – ahvol chatoq,

kema g'adir-budur muzlar orasida tiqilib yotibdi, uni siljitishning sira imkoni yo'q, atrofni befayz kulrang okean qoplagan, pastda, muz tog'ining etagida haligi yaramas tyulen qornini qashilab bizga tirjayib qarab turardi.

Kutilmagan bu hodisadan birmuncha dovdirab qolgan ekipaj churq etmasdi. Aftidan, bu g'alati o'zgarishning sababini tushuntirib berishimni kutishardi. Men shu fursatdan foydalanib, o'z bilimimni namoyish qilmoqchi bo'ldim va muz ustida turib, qisqacha ma'ruza o'qidim.

Aysberglar, deya tushuntirdim, umuman kemalar uchun xavfli qo'shni hisoblanadi, xususan yoz paytlarida, chunki uning suv osti qismi asta-sekin erib, muvozanatni yo'qotadi, og'irlik markazi boshqa yoqqa ko'chadi, shunda ulkan tog' qil ustida ilinib turgandek bo'lib qoladi. Ana shunday holatda miltiq ovozi u yoqda tursin, qattiqroq yo'talib yuborsangiz ham, bu tabiiy inshoot parchalanib ketadi. Shunda aysberg ostin-ustin bo'lib qolishi ajab emas...

Ekipaj mening ma'ruzamni diqqat bilan tingladi. Fuks kamtarlik qilib indamadi, Lom esa o'ziga xos soddadillik bilan bir necha to'pori savollar berdi.

– Xo'p, mayli, – dedi u, – muz tog'i qanday qilib ostin-ustin bo'lib qolgani o'tdi-ketdi, endi, Xristofor Bonifatyevich, ayting-chi, qanday qilib uni orqasiga qaytarish mumkin?

Bu, azizim, chindan ham o'ylantirib qo'yadigan savol edi: shunday katta muz tog'ini qanday qilib yana ostin-ustin qilish mumkin? Qanday bo'lmasin ilojini topish kerak edi, chunki muz tog'i ustida abadiy o'tirolmaymiz-ku.

Men qattiq xayolga toldim, mavjud ahvolni o'yladim, ammo Lom bu vaqt orasida pala-partish, ya'ni orqa-oldini o'ylamay ish boshlab, bir o'zi kemani suv-

ga tushirmoqchi bo'ldi. Qo'lga bolta olib, ikki yuz ton-naga yaqin muz bo'laklarini ko'chirib tashladi.

Aftidan u kemamiz turgan muz tog'ini shu tariqa tagigacha kesib tushishni o'ylagan edi. Bu niyati maqtashga arzigulik bo'lsa-da, lekin mutlaqo asos-siz, puch edi. Aniq fanlar sohasida bilimining yetish-masligi Lomga butun harakatining natijasi nima bi-lan tugashini bilish imkonini bermas edi.

Natija esa butunlay aksincha bo'lib chiqdi. Muz parchalari ajralib tushgan sari tog' albatta yengil tor-tib, suvda turgan joyidan birmuncha yuqoriga qalqib chiqaverdi. To men xayolimda kemani qutqarish reja-sini o'ylab topgunimcha muz tog'ining tepasi Lomning kuch-g'ayrati bilan yana qirq fut baland ko'tarildi.

Buni ko'rib, Lomning ko'zi moshdek ochildi, yengil o'ylab ish qilgani uchun qattiq pushaymon edi.

Mening rejam juda oddiy edi: biz yelkanlarni ko'ta-rib, yelkanbog'larni tarang tortdik va muz tog'i bilan birga orqaga, ya'ni issiq mintaqa tomonga yelib ket-dik. Tyulen ham muz ustida biz bilan birga boraverdi.

Men sizga aytsam, oradan bir hafta o'tar-o'tmas muz tog'i erib-erib kichkinalasha boshladi va bir kuni ertalab qarsillab sindi-da, ikkinchi marta ostin-ustin bo'lib qoldi. Shunda «Xatar» xuddi stapeldan tush-gandek astagina suvga qo'ndi. Pastki pog'onada yot-gan tyulen yuqoriga ko'tarilib, u yerda o'rnasholmay o'mbaloq oshib palubaga yiqildi. Uni bo'ynidan ush-lab, qo'rqitish uchun kamarim bilan urdim-da, qo'yib yubordim. Yayrab suzib yuraversin.

Shundan keyin Lom kemani orqaga burdi. «Xatar» yana tumshug'i bilan janubga to'g'rilandi va biz ikkin-chi marta qutbga tomon yo'l oldik.

**BUNDA KITOBXON ADMIRAL KUSAKI BILAN
TANISHADI, «XATAR» EKIPAJINING ESA
OCHLIK AZOBIGA DUCHOR BO'LGANI
HIKOYA QILINADI**

Yana o'sha kulrang bulutlar, tumanlar boshlandi, yana po'stinlarni kiyib olishga to'g'ri keldi...

Bir kuni sovuq havoda shoshmay ketmoqda edik. Birdan gulduragan ovoz eshitildi, bu portlashga ham, momaqaldiroqqa ham o'xshamasdi, qanday ovoz ekanligiga tushunolmadik.

Birpas quloq solib turdik – jimjitlik, keyin yana o'sha gulduragan ovoz keldi, keyin yana jimlik cho'kdi.

Men qiziqib qoldim, ovoz kelayotgan tomonni mo'l-jallab «Xatar»ni o'sha yoqqa haydadim.

Bir payt ufqda xuddi suzib yuradigan tog'ga o'xshash bahaybat narsa ko'rindi. Yaqiniga bordik, tog' emas, kulrang tuman buluti ekan. To'satdan tuman orasidan osmonga suv ko'tarilib, favvoradek dengizga tusha boshladi, shunda okean uzra boyagi gumburlagan bo'g'i ovoz taraldi-da, «Xatar»ni boshdan-oyoq tebratib yubordi.

Yuraginga vahima tushdi, ammo sinchkovlik va tabiatning sirli hodisalarini aniqlash bilan fanni boyitishga intilish tuyg'usi mendagi qo'rquv hissini yengdi. O'zim rulga turib, kemani tuman tomon haydadim. Yaqinlashgan sarim kemanding uskunalarida osilib yotgan sumalaklar erib tushar, havoning issiq-ligi tobora ortib borardi. Qo'limni suvga tiqqan edim, kuyishimga sal qoldi, kemanding tumshug'i oldida tuman ichida bahaybat bir narsaning sharpasi ko'rinar-di, birdan o'sha sharpa aksa urib yuborsa bo'ladim!

Shunda voqeaga tushundim: bu – kashalot ekan, u Tinch okeanidan kelib, janubiy qutb muzliklarida shamollab, tumovga chalinibdi-da, shu yerda yotib

qolibdi, yo'talganda gumburlab eshitilgan ovoz shu-niki ekan! Ma'lumki, shamollash kasalligiga chalin-ganning isitmasi odatda ko'tariladi. Shunday ekan, suvning isib ketganiga ham ajablanmasa bo'ladi.

Kashalotni nayza sanchib olishimiz mumkin edi, lekin maxluqning kasal holatidan foydalanish insof-dan emasdi. Xususan mening tabiatimga aslo to'g'ri kelmasdi. Qaytaga men belkurakka anchagina aspi-rin qo'yib, mo'ljallab og'ziga uloqtirgan edim, birdan shamol turib, kemani qalqitib yubordi, dori maxluq-ning og'ziga tushmay, sochilib burnining katagiga ki-rib ketdi.

Kashalot nafas oldi, bir daqiqa jim qoldi, ko'zlarini qisib, to'g'ri bizga qarab bir aksa urdiki, asta qo'ya-verasiz! Yaxtamiz osmonga uchib, bulutga tegishi-ga oz qoldi, keyin asta pasayib-pasayib, shalop etib suvga tushdi.

Zarbdan hushimni yo'qotibman, bir payt o'zimga kelib qarasam, «Xatar» katta bir kemaning ustida bir yonboshga qiyshayib yotibdi. Fuks arqon, simlarga o'ralashib qolibdi. Lom esa turtkidan butunlay su-layib, yonginamda noqulay bir alpozda o'tiribdi. Biz tomonga esa bir necha janoblar, uzoqqa otadigan to'plar himoyasida viqor bilan qadam tashlab kelish-yapti, kiyimlariga qaraganda, har biri admiralidan past emas edi.

Men o'zimni tanitdim. Ular ham o'z navbatida kit-larni muhofaza qilish xalqaro komitetining a'zolari ekanliklarini bayon etishdi. Shundan so'ng darhol meni so'roqqa tutishdi: men o'zim kim bo'laman, qa-yerdanman, safardan kuzatilgan maqsadim nima, yo'lda kitsimon hayvonlarni uchratmadimmi, uch-ratgan bo'lsam, ularni qirilib ketishdan himoya qilish uchun qanday choralar ko'rdim va hokazo.

Men hammasini bir boshdan so'zlab berdim, shun-day, shunaqa, palon-piston, bu sport safari, dunyo

bo'ylab yuribmiz, kasal holdagi bir kashalotni ko'rdik, tibbiyot qoidalariga amal qilib qo'ldan kelgan tibbiy yordamni berdik, dedim.

Ular so'zimni tinglab bo'lgach, shivirlashib qolishdi, kema yoniga qorovul qo'yib, maslahatlashgani ketishdi. Biz ham ularni kutib, o'zaro maslahatlasha boshladik.

– Albatta bizga tashakkur aytishadi. Balki medal berishar, – dedi Lom.

– Medalning nima keragi bor! – deya e'tiroz bildirdi Fuks. – Menga qolsa pul berishgani ma'qul...

Men indamay, quloq solib o'tiraverdim. Shu tariqa oradan bir soat, ikki soat, uch soat vaqt o'tdi. Zeri-kib ketdik. Men ularning kengashiga bordim. Ruxsat etishdi. Bir burchakda o'tirib tinglay boshladim. Munozara borayotgan ekan. Xuddi shu payt, men sizga aytsam, bir sharq mamlakatining vakili, admiral Kusaki so'z olib qoldi.

– Bizning umumiy maqsadimiz, – dedi u, – kitsimon jonivorlarni qirilib ketishidan saqlashdir. Bu oliynob maqsadga erishmoq uchun qo'limizda qanday vositalar bor? Janoblar, hammangiz yaxshi bilasizki, bularni muhofaza qilishning birdan bir ta'sirli vositasi kitsimon jonivorlarni qirib yuborishdan iboratdir, chunki ular yo'q bo'lib ketgach, qiriladigan jonivorlarning o'zi qolmaydi. Endi kengashimizning sababchisi bo'lgan hodisani muhokama qilishga o'taylik. Masalasi kun tartibimizga qo'yilgan kapitan Vrungel o'zining iqror bo'lishicha, ko'rgan kashalotini o'ldirish uchun to'la imkoniyatga ega ekan. Bu bag'ritosh odam nima qilibdi deng? U o'zining yuksak burchini ado etishdan sharmandalarcha bosh tortib, bechora hayvonga istagan vaqtida qirilib ketish uchun sharoit yaratib beribdi! Ana shunday mudhish jinoyatni ko'ra-bila turib, ko'z yumib ketishimiz mumkinmi? Bunday yo'l qo'yib bo'lmaydigan faktni chetlab o'tishimiz mumkinmi?

Yo'q, janoblar, aslo mumkin emas. Biz jinoyatchini jazolashimiz kerak. Uning kemasini musodara qilib, komitetimiz vazifasini sharaf bilan bajarib kelayotgan vatandoshlarimizga berishimiz kerak...

Shu payt boshqa mamlakatning, ya'ni g'arbning vakili, ismi-sharifini unutdim, Grabentrup bo'lsa kerak, uning so'zini bo'ldi.

– Hamma gapingiz to'g'ri, – dedi u, – albatta jazolash kerak, ammo janob admiral eng muhim masalani aytmay o'tdilar: kashalot boshqa kitsimon hayvonlardan farqli o'laroq bosh suyagi cho'zinchoq shaklda bo'ladi. Shunday qilib, mazkur Vrungel kashalotni haqorat qilgan ekan, bu butun oliy irqni haqorat qilish demakdir. Xo'sh, janoblar, oliy irqililar buni kechiradilar deb o'ylaysizmi?

Shundan keyin men boshqa so'zlarni eshitmay qo'ya qoldim, bildimki, qordan qutulib, yomg'irga tutilibmiz. U yerdan asta chiqib, «Xatar»ga keldim va razvedkaning natijalarini ekipajga so'zlab berdim. Ular ma'yus qoldilar, qattiq qayg'urib, taqdirlarining nima bilan hal bo'lishini kuta boshladilar.

Kitparvar admirallar kun bo'yi bahslashdilar. Nihoyat, kechqurun qaror chiqardilar. Biz eng og'ir jazoni kutib, dilimizda «Xatar» bilan vidolashib ham qo'ygan edik, biroq qo'rquvimiz andak bevaqt bo'lib chiqdi. Qarorning mazmuni mujmalroq edi: «Masalani o'rganish uchun maxsus komissiya tuzilsin, «Xatar» yaxtasini ekipaji bilan vaqtincha yaqin oradagi odam yashamaydigan orolga yuborilsin».

Men bu qarorga qat'iy norozilik bildirdim albatta, ammo qanday nafi bor edi? Mendan so'rab ham o'tirishmay, «Xatar»ni kranga ilib, bir qoyaning ustiga tushirishdi, bizni ham kema yonida qoldirishdi, o'zlarini bayroqlarini ko'tarib, gudok chalib, jo'nab ketishdi. Boshga tushganni ko'z ko'rar deydilar. Nachora! Johil zo'ravonlarga bo'ysunish va mavjud ahvolni hisobga

olib, qirg'oqda yashashga moslashishdan bo'lak chora qolmadi. Ahvol men sizga aytsam, yomondan-yomon – besh battar edi: kema cho'qqining eng chekkasida yotar, machta dengiz ustida qaqqayib turar, to'qinlar qoyaga urilib mungli ingrardi.

Biz qurollanib, orolchani tekshirgani ketdik. Yurib-yurib hech bir yaxshi narsani topolmadik. Hamma yoq sovuq, fayzsiz, qoyalardan bo'lak hech nima yo'q edi.

Birgina manzur bo'ladigan tomoni shuki, bu yerda o'tin ko'p ekan. Halokatga uchragan kemalarning bo'laklari bu orolchaga qayerdan va qanday kelib qolganini bilolmadim.

Qolaversa, bu o'tinlarning bizga uncha keragi ham yo'q, chunki oziq-ovqat zaxiramiz tugagan, atrofda toshdan boshqa na biron jonivor, na biron o'simlik ko'rinmas, toshni qancha qaynatganing bilan osh bo'lmas edi.

«Ishtaha ovqat yegan mahalda keladi» deyishadi. Balki bu to'g'ridir. Bu masalada mening a'zolarim biroz boshqacha ishlaydi. Men qornim ochgan paytdagina ishtaha kelganini sezaman.

Bu g'ayritabiiy holatga qarshi kurashish maqsadida kamarimni mahkamroq bog'lab oldim, qanoat bilan chidadim. Lom bilan Fuks ham ochlikdan shikoyat qilishga tushishdi. Qarmoq bilan baliq tutmoqchi bo'lgan edik, bitta chavoq ham ilinmadi. Lom qadimgi vaqtlarda boshiga shunday kun tushgan odamlar etikning tag charmini pishirib yeganliklarini eslab, yomg'irda kiyadigan etigini oldi-da, ikki kun qaynatdi, ammo natija chiqmadi. Buning sababi o'zingizga ma'lum: qadimgi zamonda etiklar mol terisidan qilinardi, bizning hamma etiklarimiz sintetik kauchukdan tayyorlangan edi. To'g'ri, yomg'irda, qorda, namgarchilikda bular ancha qulay, suv o'tkazmaydi, ammo ovqat uchun ishlatiladigan bo'lsa, to'g'risini aytish kerak, yeb maza qilolmasdingiz.

Ma'lumki, ochlikda quloqqa hech narsa yoqmaydi, zerikish boshlandi. Kema atrofiga sang'ib yuramiz, dam ufqqa, dam bir-birimizga termilamiz. Ko'z oldimizda ochlikdan o'lish vahimasi paydo bo'ldi. Kechalari alahsirab, vahimali tushlar ko'rib chiqardik...

Bir kun qarasam, orolimizga katta bir muz bo'lagi yaqinlashib kelyapti. Muz ustida xuddi paradga chiqqandek qator pingvinlar. Yaqinlashib qolgach, hammasi birdek ta'zim qila boshladi.

Men ham ta'zim qildim. Ichimda esa janoblar, qanday qilib sizlar bilan yaqindan suhbatlashsam bo'lar-kin? – deb o'yladim, chunki qirg'oq tikka, u yoqqa tushib bo'lmas, pingvinlar esa qancha chaqirganing bilan baribir kelishmasdi. Ularning qanoti soxta bo'ladi-da, uchisholmaydi, faqat xo'ja ko'rsinga. Ikkinchi tomondan, ularni qo'ldan chiqarib yuborish ham alam qilardi. Hammasi semiz, bo'rdoqi, qovurdoqbop edi.

Qoyaning chetida turib, ularga suqlanib tikilardik. Muz bo'lagi orolga kelib taqaldi, shundoqqina machtaning tagida turib qoldi. Pingvinlar chug'urlashar, deysinishar, qanot qoqishar, bizlarga qarashardi.

Men bir daqiqa o'ygaga tolib, miyamda hisoblarimni pishirdim-da, bir mashina ixtiro qildim, buni pingvin ko'targich desa ham bo'lardi.

Mana eshiting, bir bo'sh bochka oldik, unga shturval o'rnatdik, bochkaning tagini teshib, machtaga kiydirdik, ustidan arqon narvon tashladik va tasmalar bilan bog'lardik. Bu ixtiroyimni avval sinab ko'rdim. Qarasam, yaxshi ishlayapti, ammo pingvinlarni aldab chaqiradigan xo'rak yo'q edi. Bularning nima bilan ovqatlanishini kim biladi deysiz. Botinkani tushirdik qayrilib ham qarashmadi. Oyna tushirdik-parvoyi palak. Sharf, go'sht qiymalagich – birontasi naf bermadi. Birdan miyamga yalt etib bir fikr keldi.

Kayutamda «Polsha qaylasi bilan pishirilgan sudak» degan surat osib qo'yilgan edi. Buni menga bir

rassom tanishim sovg'a qilgandi. Yemishlar nihoyatda ifodali tasvirlangan edi. Shu suratni arqonga bog'lab suvga tushirdim. Pingvinlar qiziqib qolishdi, muzning chetiga tomon siljiy boshlashdi. Eng oldidagisi narvonga boshini tiqib, sudakka intildi. Qanoti ham kirishi bilan bochkani tez aylantirdim... Bittasi ilindi!

Shunday qilib, ishlar yurishib ketdi. Machtaga minib olib, bir qo'lim bilan bochkani aylantirsam, ikkinchisi bilan tayyor ovni konveyerdan olib Fuksga uzataverdim, u Lomga uzatardi, Lom esa sanab, yozib, qirg'oqqa qo'yib yuborardi. Uch soat ichida orol pingvinlarga to'lib ketdi.

Pingvin tayyorlash ishlarini tugatgach, hayotimiz dorilomon bo'lib qoldi. Pingvinlar qoyalar orasida o'ynab yurishardi, atrof qushlar ovozigacha to'lgan, yugur-yugur... Shovqin, xursandchilik... Lomga jon kirdi, darrov peshband tutib olib, ovqat tayyorlashga kirishdi. Birinchi pingvinni sixda kabob qildi, uni shu yerda, turgan joyimizning o'zida tamaddi qilib, nafsimizni biroz orom oldirdik. Keyin Lomga yordamlasha boshladik. O'tin yig'ib kelib, tog'dek uyub tashladik. Lom quruqlarini ajratib gulxan yoqdi. Men sizga ayt-sam, shunaqa gulxan bo'ldiki, tutuni vulqondek osmonga ko'tarildi, qoya toshlar cho'g'dek qizib ketdi, turgan orolimiz cho'qqisida muzlik bor edi, u issiqdan erib, qaynagan ko'lga aylandi. Undan hammom sifatida foydalandik. Avvaliga kiyimlarimizni yuvdik, quritish uchun yoydik, keyin o'zimiz bug'da toblanib o'tirdik. Shu yerda men ozgina xatoga yo'l qo'yibman. Bir ishga haddan tashqari berilib ketish yaxshi emasligini unutibman. Har holda bu yer Antarktida edi, havo beqaror bo'lib, tez o'zgarib turardi, shuni unutmashlik kerak edi, men esa gulxanga tikilib, buni unutibman, yana ustiga hadeb yog'och qalayveribman. Nima qilay, men issiq hammomni yaxshi ko'rar edim-da.

Oradan ko'p o'tmay o'ylamasdan qilgan ishining natijasi ko'rindi. Qoya toshlar qizigandan qizidi,

oyoq bosish mumkin emasdi. Olov gurullab osmonga ko'tarilardi. Natijada havo qatlamining muvozanati buzildi. Sovuq atmosfera oqimi ko'tarilib, bulutlarni haydab ketdi, sharros yomg'ir quydi. Birdan gumburlagan ovoz eshitildi!

XI BOB

BUNDA VRUNGEL O'Z KEMASIDAN VA BOSH YORDAMCHISIDAN AYRILADI

Gumburlagan ovozdan qulog'im kar bo'lib, ko'zim qamashib, ancha vaqtgacha o'zinga kelolmadim. Keyin ko'zimni ochib qarasam, yaxta bilan birga orolning yarmi joyida yo'q. Faqat bug' chiqib turibdi. Atrofda shamol quturar, tumanlarni yulqib haydar, dengiz qaynar, suv yuzini pishgan baliqlar tutib ketgan. Birdan qizib ketgan marmartosh muzdek yomg'ir quyishi bilan yorilib, har yoqqa uchib ketibdi. Bechora Lom bu falokatda halokatga uchraganga, kema ham hoynahoy chil-parchin bo'lganga o'xshardi. Xullas, orzular puchga chiqdi. Xayriyatki, Fuks omon qolibdi. U bir taxtaga mahkam yopishib olib, girdobda aylanardi.

Men ham jonimni saqlash payiga tushdim, yaqin oradagi taxtaga suzib bordim-da, ustiga yotib oldim. Bir vaqt dengiz ancha tinchidi, shamol bosildi. Fuks ikkalamiz pishgan baliqlarni terib, taxta ustiga uyub tashladik, keyin bir-birimizga yaqinlashib, o'zimizni tabiatning ixtiyoriga topshirdik. Men taxta ustida qo'l-oyog'imni yig'ib, g'ujanak holda yotib oldim. Fuks ham xuddi shu taxlitda o'rnashdi. Ikkalamiz yonmayon to'lqinlar amriga bo'ysunib noma'lum tomonga suzib borardik. Ahyon-ahyonda qichqirib hol-ahvol so'rashardik:

- Xau du yu du, Fuks? Ahvol qalay?
- Oll rayt, Xristofor Bonifatyevich! Hammasi joyida!

Joyidalikka joyida-ya, ammo men sizga aytsam, bundan ayanchli, bundan rasvo safar bo'lsa kerak. Sovuq, ochlik, xavotirlik – hammasi qo'shilib ketgan edi. Birinchidan, to'liqin bizni qayoqqa olib chiqishi yoki umuman olib chiqmasligi noma'lum edi. Ikkinchidan, bu yerlarda akulalar bo'lishi mumkin, shu sababli taxta ustida qimirlamay yotish kerak edi. Sal harakat qilsang, yirtqichlar sezib qolishi va ko'z yumib ochguningcha yo qo'l, yo oyog'ingdan judo bo'lishing hech gap emas edi.

Shu tariqa umidsizlik, iztirob ichida bir kun, ikki kun suzdik. Keyin yana necha kun uloqib yurganimizni bilmayman, chunki yonimda kalendar yo'q edi. Fuks ikkimiz kunlarni alohida-alohida sanardik-da, ertalab to'g'ri yoki noto'g'riligini bir-birimiznikiga solishtirib ko'rardik.

Oydin kechalarning birida Fuks uxlab yotardi, men uyqusizlikdan boshim garang bo'lib nima qilishimni bilmay kuzatish ishlari bilan shug'ullanishni o'yladim. Asbob-uskunasiz, jadvallarsiz qayerda ketayotganimizni, qayerda turganimizni aniq belgilash qiyin edi. Shunga qaramay, bir narsani aniqlashga muyassar bo'ldim: xuddi shu kechasi vaqtni belgilash chizig'idan o'tgan edik.

Siz balki eshitgan bo'lsangiz kerak, yigitcha, dengizda yurganingizda joy sizga hech narsani bildirmaydi, vaqt chizig'ini faqat xaritada ko'rishingiz mumkin. Ammo safar qulay bo'lishi uchun dengiz kalendarida ba'zi bir hiylalar ishlatiladi. Masalan, g'arbdan sharqqa tomon suzayotganda ikki kunni ikki kunga hisoblana-di, sharqdan g'arbga tomon suzayotganda esa uning aksicha bo'ladiki, ya'ni bir kunni tushirib qoldiriladi va «erta» deyish o'rniga «indin» deb hisoblanadi.

Ertalab Fuksni uyg'otdim, salom-alikdan so'ng unga:

– Esingizda tursin Fuks, endi bugunimiz ertaga aylandi, – dedim.

U mening gapimga hayron bo'lib, ko'zlarini katta ochdi.

– Nima deyapsiz, Xristofor Bonifatyevich! Meni boshqa hamma narsadan chalg'itishingiz mumkin, ammo arifmetikadan chalg'itilmaysiz.

Men unga tushuntira boshladim.

– Bilasizmi, – dedim, – bu yerda arifmetikaning aloqasi yo'q. Dengiz safarida astronomiyaga amal qilinadi. Siz kechasi uxladingiz, men esa vaqtni baliq turkumiga qarab aniqladim.

– Men-chi, – dedi Fuks, – men ham gastronomiya-dagi baliqlar turkumiga qarab aniqlay olaman! Kecha uchta balig'im bor edi, bugun bitta qoldi, dumi ham bor... Normamni qat'iy belgilab oldim. Kunda bir yarim baliqdan.

Fuks gapimga tushunmadi, men bog'dan kelsam, u tog'dan keldi. Men osmondagi Baliq yulduzlari turkumini nazarda tutsam, u yaxshi eshitmay, o'zicha dovdirab ketdi. Yana tushuntirishga harakat qildim.

– Fuks! – dedim qichqirib. – Quloq soling, boshingiz tepasida nima bor?

– Bosh kiyim bor.

– Uni aytayotganim yo'q, landovur! – dedim. – Boshingiz tepasida zenit.

– Yo'q, seld emas! Agar sizga seld bo'lib ko'rinayotgan bo'lsa, ochlikda shunaqa ko'rinadi.

– Hay, mayli, – dedim, – ostingizda nima bor?

– Ostimdagi taxta.

– Uni aytayotganim yo'q, axir, – dedim, – taxta emas, Nadir...

– Yo'q, meniki silliq...

Xullas, gapimni uqtira olmadim. Mayli, bo'lmasa masalani boshqacharoq tarzda tushuntirib ko'raychi, deb o'yladim.

– Fuks! – deb qichqirdim, – sizning-cha, biz taxminan qanaqa kenglikda ketyapmiz?

Ilm-ma'rifatdan sal xabari bor odam Yer kurrasini ko'z oldiga keltirib, qaysi kenglikda ketayotganini mo'ljallab, taxminan, qirq besh daraja janubda deb aytib berar edi... Fuks esa ketayotgan taxtasini qarichlab o'lchab:

– Taxminan qirq besh santimetr keladi! – deb qichqirdi.

Sirasini aytganda, ma'ruzalarimdan sariq chaqalik naf chiqmasligini bildim. Sharoit ham boshqacha edi. To'g'risi quloqqa ma'ruza kirmasdi. Keraksiz bahslar bilan miyani achitmaslik uchun kunlarni sanashni yig'ishtirdik. To'liqin biron qirg'oqqa olib chiqsa koshki edi, omon qolardik, u yerda qaysi kun, qaysi soatligini aytib berishardi, albatta, bu yerda, okeanda qaysi soatda, qaysi kunda, kechami, indingami, haftaning uchinchi kunimi yoki oltinchi kunimi, qay vaqtda akulaga yem bo'lishimiz baribir emasmi?

Shu taxlitda mo'l yurdikmi, ko'l yurdikmi – bilmadim. Bir kuni uxlab tursam, ufqda yer ko'rinyapti. Uning tuzilishiga qaraganda Sandvich orollariga o'xshardi. Kechga tomon yaqinlashib bordik, qarasam, xuddi o'zginasi: Gavay ekan.

Agar bilsangiz, ishimiz o'ngidan keldi. Bu yer juda go'zal joy edi. To'g'ri, qadim vaqtlarda bu yerga kelish xavfli edi, chunki birov birovni yeb qo'yardi. Kapitan Kukni shu yerda yeb qo'yishgandi...

Hozir u yovvoyi odamlar yo'q bo'lib ketgan, oqlar hech kimni emas, oqlarni ham hech kim emasdi, shu sababli tinch, osoyishta edi. Boshqa jihatdan bu yerni jannat desa bo'lardi: o'simlik dunyosi juda boy, ananaslar, bananlar, xurmolarni maymun emas edi. Uaykiki plyajini aytmay sizmi. Bu yerda cho'milish uchun butun dunyodan odamlar kelardi. To'liqinning ko'piklanib qirg'oqqa urilishini ko'rsangiz, hayratda qolardingiz. Mahalliy aholi taxta ustida turib, shu to'liqinda hayinchak uchardi.

Bular ham bir vaqtlar bo'lib o'tgan edi, albatta... Ammo har holda ularga qoyil qolaman, taxta ustida tik turib, to'liqinda hayinchak uchishni ayting. Biz-chi? Biz mushuk bolalariga o'xshab, taxtada bo'kib yotibmiz. O'zimdan-o'zim xijolat tortdim. Shuni o'ylab shartta o'rnimdan turib, qaddimni rostdladim, qulocharimni yozdim, to'liqin taxtani ko'tarib-ko'tarib tashlar, men esa yiqilmay, o'zimni tik ushlab turdim, men sizga aytsam, turganda ham qilt etmadim.

Meni ko'rib, Fuks ham o'z taxtasida turib oldi. Shamol uchirib yubormasin deb ikki qo'li bilan shlyapasini mahkam ushlagan holda muvozanatni saqlashga tiri-shardi. Ana shunday qiyofada dengiz chavandozlari singari taxtada tik turib, to'liqinlar, ko'piklar ustidan yelib tobora qirg'oqqa yaqinlashib boraverdik. Mana to'liqin yorilib, har yoqqa ko'piklar sochilib ketdi, biz esa chanadan tushgandek silliqqina sohilga qadam qo'ydik.

XII BOB

BUNDA VRUNGEL VA FUKS KICHIKROQ KONSERT BERISHADI, KEYIN BRAZILIYAGA YO'L OLISHADI

Qirg'oqda bizni cho'milib yurgan allaqanday chor-bog'-dachachilar qurshab olishdi. Bizga zo'r qiziqish bilan qarashar, qarsak chalishar, rasmga olishardi, holbuki bizning ko'rinishimiz juda xarob edi. Dengizchi libosisiz, xizmat darajasi belgilarisiz yurishga sira odatlanmaganim uchun ism-sharifimni va mansabimni yashirishga, noma'lum shaxs bo'lib qolishga ahd qildim...

Bundan Fuksni ham ogohlantirish niyatida barmog'imni labimga qo'yib, «jim, indamang» degan ishorani bildirdim, ammo bu ishoram qandaydir g'alatiroq, beo'xshovroq, ya'ni samoviy bo'saga o'xsha-

ganroq bo'lib chiqdi... Qirg'oqda esa yana qiyqiriq, qarsakvozlik avjga chiqdi, hammalari:

– Ofarin! Tasanno! – deb qichqirishardi.

Men hech nimaga tushunolmadim, ammo taajjublanayotganimni aslo bildirmaslikka harakat qilib, bu yog'i nima bo'larkin deya o'ylab, jim turaverdim.

Shu payt kamzul kiygan qandaydir bir yigitcha paydo bo'ldi-yu, odamlarga qarab gapira boshladi: uning aytishicha, go'yo olamda madaniyat rivojlangandan keyin Sandvich orollarida yovvoyi odamlar qirilib ketgan degan fikrlar omma orasida keng tarqalgan bo'lsa-da, ammo bu to'g'ri emas. Uaykiki sohilining rahbariyati ommaga huzur, zavq bag'ishlash maqsadida ikkita tirik gavayilikni qidirib topdi, bular hozirgina sizlarga qadimgi milliy sportning ajoyib turini namoyish qilib ko'rsatdilar.

Men ham, Fuks ham quloq solib jim turaverdik.

Bu yigitcha ham bir nafas jim qolgach, tomoq qirib oldi-da, xuddi kitoblarda yozilgandek qilib, sayray ketdi:

– Sandvich orollarining yovvoyilari, ya'ni gavayiliklar yoki yana boshqacha nom bilan atalishlaricha, kanakilar o'zlarining xushbichim qaddi-qomatlari, muloyim fe'l-atvorlari va tabiatan musiqaviy qobiliyatlari bilan ajralib turadilar...

Bu ta'rif-tavsiflarni o'zimga solishtirib qarasam, mos keladigan joyi yo'q edi. To'g'ri, chindan ham xarakterim muloyim bo'lgani bilan qaddi-qomatim va musiqaviy qobiliyatim masalasida u lof qilib yubordi... Men e'tiroz bildirmoqchi bo'ldim-u, ammo tilimni tiydim. U esa bo'sh kelmay gapini davom ettiraverdi:

– Bugun kechqurun mana shu yovvoyi kanakilar gavayi gitaralarida konsert beradilar. Chiptalar yozgi teatr kassasida sotilmoqda, chiptalarning bahosi uncha qimmat emas, peshayvonda raqslar, bufet, muzdek ichimliklar bo'ladi...

U yana biroz gapirdi-da, bizni qo'ltig'imizdan ushlab, chetroqqa olib bordi va:

– Qalay bo'ldi? – deb so'radi.

– Yomon emas, minnatdorman, – dedim.

– Unda juda soz! Ruxsat etsangiz to'xtagan joyingizni bilmoqchi edim.

– Hozircha Tinch okeanida, – dedim. – Keyin qayerda bo'lishimizni aytolmayman, to'g'risini aytsam, menga yoqmaydi...

– Yo'g'-el – dedi u. – «Tinch okeani» – eng yaxshi mehmonxona-ku. Undan yaxshisini topolmaysiz. Ishonavering. Endi kechirasiz, vaqt bo'ldi, ketaylik. Yarim soatdan keyin boshlanadi.

Shunday deb, bizni mashinaga o'tqizdi-da, qayoqqadir olib ketdi. U yerda qo'limizga gitaralar berishdi, gullar tutqazishdi, ochiq sahnaga chiqarib, pardani ochib yuborishdi...

Ko'rdimki, albatta ashula aytish kerak. Xo'sh, nimanisi aytish kerak? Aksiga yurgandek esankirab biladigan qo'shiqlarimni ham unutib qo'ydim. Fuksni aytmaysizmi, shuncha qirriqligiga qaramay, u ham dovdirab qoldi, keyin menga qarab:

– Xristofor Bonifatyevich, boshlayvering, men jo'r bo'laman, – dedi shivirlab.

Biz mum tishlagandek o'n daqiqacha jim o'tirdik. Zalda tomoshabinlar bezovtalana boshladi, darg'azab bo'lgan ovozlari ham eshitildi, sal qolsa janjal ko'tariladigan siyohi bor edi. Ko'zimni chirt yumib: «Nima bo'lsa bo'ldi...» deb o'yladim-da, gitara simlariga barmoq urib, yo'g'on ovozda boshladim:

Tolda chumchuq sayraydi...

u yog'i esimdan chiqib qoldi.

Xayriyatki, Fuks xijolatdan qutqardi – ovozini ingichka qilib jo'r bo'ldi;

Chol pichog'ini qayraydi... Keyin ikkalamiz baravariga oldik.

*Axir tushdi tuzoqqa
Uchilmadi uzoqqa!..*

Shu payt men sizga aytsam, birdan qarsak ko'taril-sa bo'ladimi, qani endi bosilsa.

Keyin sahnaga konferanse chiqdi.

– Bu qadimgi yovvoyi aholining qo'shig'i, – dedi u tushuntirib, – qo'shiqning so'zlari parrandalarni ov-lashning unutilib ketgan usullarini ta'riflaydi, ga-vay musiqasi esa so'zlarning ma'nosini g'oyat nozik ohanglarda ifodalab beradi...

So'ngra yana bir nimalarni ashula qilib aytdik, yana qarsakbozlik boshlandi, biz o'rnimizdan turib ta'zim qildik va idoraga ketdik. Bu yerda bizga kons-ertimiz uchun pul to'lashdi. U yerdan chiqdik, endi qayoqqa boramiz?.. Noiloj orqaga, dengizga qaytdik. Nima bo'lsa ham har holda o'rgangan, qadrdon ma-konimiz, qolaversa usti-boshimiz ham plyajbop edi.

Yumshoq qumlarni bosib borardik. Plyajda hech kim yo'q, ancha kech bo'lib qolgan edi. Biroz yurga-nimizdan keyin qandaydir ikkita odamning qorasi ko'rindi. Ularning yoniga borib, gaplashdik. Ular bu yerning tartib-qoidalaridan shikoyat qila boshlashdi.

– Bu o'ta ketgan rasvogarchilik! – deyishdi. – Biz ar-tistlarmiz, bu yerda gavayliklar obrazini o'ynash uchun shartnoma tuzgan edik. Bir oy muttasil to'lqinda taxta bilan uchishga o'rgandik, qo'shiqlarni yod oldik, mana endi oxirida nima bo'lganini o'zingiz ko'rib turibsiz...

Shunda hamma gap ayon bo'ldi. Men ularga voqeani tushuntirmoqchi edim, birdan shamol oyog'im ostiga bir parcha gazetani uchirib keldi. Gazetani ko'pdan beri qo'lga olmagan edim. Erinmay uni oldim-da, chirog' yorug'iga borib o'qiy boshladim. Ishonasizmi, o'qib turib, bir vaqt rasmiga qarasam – bosh yordam-chim Lomning surati, uning yonida «Xatar» turibdi. Suratning tagida Braziliya qirg'oqlari yaqinida ke-

maning fojiali halok bo'lgani yozilgan, Fuks va men to'g'rimda ham bir necha so'z aytilgan edi. Yana qanday so'zlar deng-a! Ko'zlarimdan beixtiyor yosh oqib ketdi, shunday ta'sirli so'zlar edi: «Dovyurak dengizchilar...», «Dom-daraksiz yo'qolishdi...»

Maqolaning yonida e'lon bosilgan edi: «Tinch okeani ustidan o'tadigan havo yo'lidan foydalaning. Shtatlarga va Braziliyaga muntazam qatnaydi».

– Menga qarang, Fuks, – dedim, – darrov borib Braziliyaga uchadigan samolyotga chipta oling, keyin durustroq ust-bosh ham buyuring. Menga kamzul va shinel, o'zingizga – xohlaganingiz.

Fuks jon-jon deb yugurib ketdi, men plyajda qoldim, chunki bu soxta gavayliklarni bir nima bilan ovora qilib turmasam, ular teatrga borib, hamma sirni ochib tashlashlari, keyin janjal ko'tarib, bizni ushlab qolishlari, ya'ni ko'ngilsiz voqealar yuz berishi mumkin edi.

– Sizlarga bir maslahat aytaymi? – deb taklif qildim. – Kuningiz baribir bekor o'tdi, bu yerda zerikib o'tirgandan ko'ra, bitta qayiq olaylik-da, sayr etaylik, havoni qarang, qanday yoqimli, oydin...

Xullas, ularni ko'ndirdim. Bu orada Fuks ham qaytib keldi va ishni qoyil qilganini gapirib berdi:

– Kostyumlarni buyurdim, shu bugunoq tayyor bo'ladi, chipta masalasi, Xristofor Bonifatyevich, chatq, erta kechqurunga bitta chipta oldim, boshqa yo'q ekan. Hamma joylarga sotib bo'linibdi...

– Mayli, – dedim unga, – bu masalani keyin hal qilamiz, hozir qayiqda sayr etgani boramiz.

Qayiq olib, rosa to'yguncha sayr qildik. Kechasi bilan, ertasiga kun bo'yi qayiqda aylandik, atrofni birma-bir ko'zdan kechirdik va o'z vaqtida, ya'ni samolyot uchishiga ikki soat qolganda qaytdik. Artistlar bilan xayrlashib, tikuvchining oldiga yugurdik. U yaramas o'lgudek ichibdimi, xullas hech nima tikmabdi.

Men unga do'q qildim, tanbeh berdim, u esa nuqul yelkasini qisib, qo'llarini yozardi:

– Kechirasizlar, – derdi u, – men sizlarni kecha kutgan edim, kecha kelmadinglar, bugun hech nimam tayyor emas.

Qarasam – bu gaplardan foyda yo'q.

– Bor narsangizni beravering, – dedim qat'iy. – Axir shu kalta ishtonda uchib bo'lmaydi-kul!

Shundan keyin u shkaflarini titkilab bir makintosh oldi. – Tayyor moldan bitta shu qolgan. Buni bultur menga bir jentelmen buyurgan edi, negadir kelmayapti.

Men o'rog'liq kiyimning u yoq-bu yog'ini nari-beri qarab chiqdim, materiali yaxshi, tikilishi modali ekan.

– Bo'pti, olaman, – dedim, – qancha turadi? Mana pulingiz. Makintoshni qo'ltiqqa qisib, ketdik. Yarim yo'lga borganda Fuks birdan:

– Xristofor Bonifatyevich, – dedi, – har holda buni bir kiyib ko'rsangiz chakki bo'lmasdi. Balki loyiq kelmas.

O'ylab qarasam, foydali maslahat. Shu zahoti bann daraxtining tagida turib o'rog'liq makintoshni yozdimda, kiyib ko'rdim. Sizga nimasini aytay, baxtsizlik ustiga baxtsizlik deyavering: makintoshni buyurgan o'sha jentelmen yo mendan ikki baravar baland bo'lgan, yo o'zining bo'yiga moslab tikilgan, unisini bilmadim. Lekin men uning ichida yo'q bo'lib ketdim.

Nima qilish kerak? Qayta olib borib topshirsak, baribir o'rniga boshqasini topib berolmasdi, etagidan qirqsak – cho'ntaklari etakka tushib, g'irt masxara bo'lamiz, shu alpozda bizni samolyotga chiqarmasliklari ham mumkin, shundayligicha kiysam, etaklari o'ralashib, har qadamda yiqilib-turishga to'g'ri kela-di. Qanday bo'lmasin, tez bir ilojini topish kerak, aks holda samolyot uchib ketar, chipta kuyar va bu yerda butunlay qolib ketilar edi.

Buni qarangki, shu payt Fuksning miyasi zo'r ishlab qolsa bo'ladimi.

– Topdim, – dedi u, – qayta bu juda yaxshi bo‘ldi-ku! Shu makintoshda bir chipta bilan ikkalamiz uchib ketamiz. Faqat ruxsat eting, sal cho‘kkalabroq turing... Yaxshi... yelkalarigizni tuting...

Shunday qilib, u yelkamga minib oldi, makintoshni kiyib, hamma tugmalarini soldi, tortib, tekislab qo‘ydi.

– Endi olg‘a, – dedi, – tezroq yuring, negadir politsiyachi bizga tikilib qoldi.

To‘g‘ri aeroportga, samolyot yoniga bordik. Fuks chiptani ko‘rsatdi, bizni kuzatib, joy ko‘rsatishdi. Bir amallab o‘tirib oldik, aslini olganda men o‘tirdim, Fuks esa yelkamda, boshi shipga tegib turardi.

Sekin tugmaning teshigidan qarasam, boshqa yo‘lovchilar ham o‘z joylarida o‘tirishibdi. Bizdan boshqa besh kishi ekan. Samolyotning ichi top-toza, oyna va boshqa turli qulayliklar mavjud, odamlar ham tuzukkina edi...

Birdan motor gurullab qoldi, samolyot g‘izillab ketdi-da, suvda shap, shap etib osmonga ko‘tarildi. Uchib bormoqdamiz, tun, osmon to‘la yulduzlar. Motorlarning gurullashidan bo‘lak ovoz eshitilmaydi. Yo‘lovchilar uxlab qolishdi, men ham mizg‘ib oldim, faqat Fuks mijja qoqmay o‘tirardi.

Shu tariqa kechasi bilan uchib tong ottirdik. Hamma uyg‘ondi. Men tugmaning teshigidan qarab bora-verdim – kabinada g‘ovur-g‘uvur boshlandi, hamma oynaga yopishyapti, bir-birlariga ko‘rsatishyapti, yuz ifodalariga qaraganda, Kordiler tog‘larining manzarlalaridan zavqlanishardi. Fuks ham oynaga engashdi, men esa vaziyatning nokasligiga bo‘ysunib, xuddi turmadagi jinoyatchidek bu ajoyib tomoshani ko‘rishdan mahrum bo‘lib qorong‘ida o‘tirardim.

Juda alam qildi, zerikib ketdim. Yana o‘zimga tassalli beraman, mayli, salomatlik uchun ko‘rishaversin, men ham o‘zimga ermak topa olaman, deb o‘yla-

dim-da, trubkamni oldim, tamakini to'ldirib chekdim va xayolga berilib ketdim. Bir payt kabinada vahima bo'lib ketdi. Hamma o'rnidan turib, qichqirar, «o't ketdi» degan ovozlari baralla eshitilardi.

Fuks eshak mingan odamdek oyoqlari bilan nuqul ikki biqinimga niqtardi. Men uni chimchilab oldim, keyin nima gapligini bilmoqchi bo'lib asta qaradim... Keyin hammasiga tushundim. Tamakining tutuni havo joylardan chiqib, chindan ham o't ketgandek taassurot tug'dirayotgan ekan.

XIII BOB

BUNDA VRUNGEL EPCHILLIK BILAN BO'G'MA ILONNI O'LDIRADI VA O'ZIGA YANGI KAMZUL TIKTIRADI

Men tezda trubkamni qoqib, kulini tushirdim, olovini poshnam bilan bosib o'chirdim-da, jim o'tiraverdim. Shu payt uchuvchi boshini chiqarib kabina-ga qaradi, shunda biroz ruhim ko'tarildi. Har holda u ko'pni ko'rgan odam, bundan besh battar hodisalarni boshdan kechirgan va esankiramagan bo'lishi kerak, hozir yo'lovchilarni tinchitadi, yana boyagi-boyagi xotirjam ketaveramiz, deb o'yladim ichimda... U esa men sizga aytsam, o'zi qo'rqib ketdi.

Qarasam, rangi o'chdi, dovdirab bir nima dedi, qandaydir dastakni tortib yubordi. Taraqlagan ovoz eshitildi. Keyin motor ovozi tindi, faqat shamolning hushtak chalgani eshitildi. Birdan tepada to'p otulgandek bir nima qattiq paqilladi, kabina titrab ketdi, silkindi va asta pasaya boshladi.

Yo'lovchilar hayron bo'lishdi, men esa nima gapligini darrov tushundim. Endilikda bunaqa oddiy ishlar bilan hech kimni hayratda qoldirolmaysan. U vaqtda esa bu narsa texnikaning so'nggi yutug'i hisobla-

nardi. Samolyotlarda shunaqa moslama o'rnatishgan edi. Uning nomi «Yerga bor» deb atalardi. Samolyotda biror avariya bo'lsa, masalan, portlashmi, yong'inmi yuz bersa yoki qanotlar shikastlansa uchuvchi bir harakat bilan kabinani ajratib yuboradi va u o'z parashyutida asta yerga tushaveradi. Bu, shubhasiz, juda foydali moslama, ammo hozirgi vaziyatda buni qo'llash mutlaqo nojoiz edi.

Boshqa vaqt bo'lganda men uchuvchi bilan bahs-lashardim, uning xatosini ko'rsatardim, hozir, o'zingiz bilib turibsizki, foydasi yo'q edi. Samolyot o'zining asosiy yo'lidan uchib borar, qanotlari oftobda yaltirardi. Biz esa bir me'yorda asta pastlab borardik.

Kabinada tutun ancha siyraklashib qolgan bo'lsa-da, yo'lovchilar hamon bezovtalanishardi. Bu ham mayli-ya, aksincha xayajonlari ortib, kishi bilmas vahimaga tushib borardilar. Fuks ham asabiylasha boshladi. Birdan o'rnidan turib ketmasa edi, deb xavotirlanardim.

Birgina men xotirjam kayfiyatda fikrlash bilan band edim: reys chala qoldi, albatta, endi chiptalar kuydi, o'zimizni qayoqqa urmaylik baribir bittamiz chiptasiz ketyapmiz va yerga tushgandan keyin tekshirishadi. Uyatga qolamiz. Surishtirishlar, aybdorni qidirishlar boshlanadi, oxiri ish shu darajaga borib taqaladiki, avariyaning sababchisi men bo'lib chiqaman, ana undan keyin ta'zirimni yeyishimni ko'rardingiz.

Ana shularni o'ylab, qanday bo'lmasin o'zimni chet kishidek ko'rsatishga ahd qildim. Buni amalga oshirish uchun ayni qulay fursat ham bor edi: yo'lovchilarning xayoli parishon, har kim o'z jonini saqlash haqida qayg'urar, ko'plar es-hushini tamom yo'qotgan, avariya vaqtida kabinadan otilib chiqadigan tynuk naq boshimiz tepasida edi...

Siz biron marta Amazonka daryosida cho'milganmisiz, yigitcha? Yo'q. Juda yaxshi, cho'milishga qiziq-mang ham. Maslahat bermayman.

Men buni boshimdan o'tkazganman.

Fuks ikkimiz lip etib tuynukdan kabinaning usti-ga chiqib oldik. Qarasak, ostimizda daryo ko'rinyapti, kabina pasayib, pasayib qo'ndi.

Men darrov tuynukdan kabinaning ichiga enga-shib:

– Xush kelibsizlar, janoblar! – dedim. – Sizlarni bu changalzor va odam oyog'i tegmagan joylarga qadam ranjida qilganingiz bilan tabriklayman.

Shundan keyin yo'lovchilar ham tuynukdan bi-rin-ketin chiqib keldilar va sog'salomat yerga qo'n-ganliklarini ko'rib xotirjam bo'ldilar. Ularni kutib ol-ganimizdan hayron edilar. Endi o'zimni tanishtirish uchun qulay payt kelgan edi. O'zingiz bilasizki, rost gapirsam baloga qolardim, shu sababdan gapni ay-lantirishga o'tdim.

– Shunday qilib, janoblar, qadamlaringizga hasa-not, – dedim. – Endi ruxsatinglar bilan o'zimni tanish-tiray. Kamina geografiya professori Xristofor Vrungel bo'laman. Bu yerlarda ilmiy maqsadlar bilan sayohat qilib yuribman. Sherigim xizmatkorim va yo'l ko'rsa-tuvchim hindi Fuks. Bir ko'rgan tanish, ikki ko'rgan bilish deydilar. Bu yer o'z uyimizdek bo'lib qoldi. Siz-larni o'z mehmonim deb atashga ruxsat etgaysizlar.

– Marhamat, marhamat, – deyishdi ular. – G'oyat minnatdormiz.

Ichimda gaplarimga ishonishmayotganini bilyap-man, chunki bizga shubha bilan qarashayotgani se-zilib turardi... To'g'ri, hech zamonda professor odam trusikda yuradimi. Lekin qanday bo'lmasin ularni gap bilan chalg'itishim, e'tiborini muhimroq masala bilan band qilishim kerak edi.

– Kechirasizlar, kelganlarning hammasi shu yerda-mi? – deb so'radim.

Hammalari bir-birlariga qarab qo'yishdi, keyin bittasi:

– Yana bir novcha jentelmen bor edi, – dedi.
– Ha, aytmoqchi, bor edi, – deyishdi boshqalari, – haligi yonayotgan o'sha odam edi-ku...

– Obbo, juda qiziq bo'libdi. Qani, Fuks, – dedim, – pastga, kabinaga tushib ko'ring-chi, jabrdiydaga yordam-pordam kerakmasmikan?

Fuks kabinaga kirib, birozdan keyin qo'lida bir chimdim kul olib chiqdi-da: – Mana shu narsa qolibdi, xolos, – dedi.

– Attang, qanday baxtsizlik! – dedim. Novcha jentelmen kuyib kul bo'lganga o'xshaydi. Nachora, joyi jannatda bo'lsin... Endi, janoblar, anavi parashyutni tortib olsak, u hali kerak bo'lib qoladi.

Arqonlarini to'g'rilab, xuddi baliqchilar to'r tortgandek torta boshladik. Men komanda berib turdim:

– Bir, ikki, tortdik! Yana tortdik!..

Ularning har biri o'zicha urinardi-ku, ammo boshi-boshiga qovushmaganidan ish oldiga bosmas edi. Bu ham mayli-ya, bir payt hammasi birdan arqonlarini tashlab orqaga qochib qoldi, kabinaning orqasiga to'planib, dag'-dag' titray boshlashdi. Fuks esa tynukka sho'ng'ib, u yerdan sichqondek boshini chiqarib nuqul qo'li bilan parashyutni ko'rsatar edi. Yo'lovchi oyimqiz oyog'ining uchida turib, xuddi uchishga tayyorlanayotgandek, qo'llarini silkitib:

– Voy, oyijon! – deb qichqirardi.

Bunday qayrilib qaragan edim, oyimchanning «oyijon» deganicha bor ekan. Bahaybat bir bo'g'ma ilon parashyutning ichiga kirib qolgan ekan, uzunligi o'ttiz metrcha kelardi. U xuddi o'z uyida yotgandek kulcha bo'lib olgan, o'lja tanlayotgandek bizga qarab turar edi.

Menda og'zimdagi trubkadan bo'lak hech qanday qurol yo'q edi.

– Fuks, – dedim qichqirib, – menga zalvarliroq biron narsa bering!

U tuynukdan boshini chiqarib, menga zambarakning o'qiga o'xshagan bir narsani uzatdi. Salmoqlab ko'rsam chakki emas, og'ir-vazmin narsa.

– Yana bering! – dedim va o'zim shaylanib, mo'ljalga ola boshladim.

Bo'g'ma ilon ham o'ljaga tashlanishga intilib og'zini karrakdek ochgan edi, qo'limdagini to'g'ri og'ziga qarab otdim.

Ilonga bu ta'sir qildi, deb o'ylaysizmi? Aslo! Ko'rdim ham demay ikki yamlab bir yutib yubordi. Men ikkinchisini otdim, uni ham yutib yubordi. Tuynuk tomonga qarab Fuksga:

– Tezroq, nima bo'lsa ham beravering! – deb qichqirdim.

Shu payt orqa tomonimda birdan vahimali vishillagan ovoz eshitildi. O'girilib qarasam bo'g'ma ilon pufakka o'xshab shishyapti, vishillayapti, og'zidan ko'pik chiqaryapti...

«Hozir tashlanadi!» deb o'yladim ichimda. Buni qarangki, tashlanish o'rniga to'satdan suvga sho'ng'ib ketdi.

Biz haykaldek qotib, nima bo'lishini kuta boshladik. Orada bir daqiqa o'tdi, ikki daqiqa o'tdi, yo'lovchilar yuraklarini changallab, bir-birlari bilan pichirlashishga tushishdi. Boyagi oyimcha yana avvalgi qiyofasida turib ovozi boricha:

– Voy, oyijon!.. – deb yubordi.

Bir payt suv betiga kattakon yaltiroq meshga o'xshagan bir narsa qalqib chiqdi. Tuyanining iziga o'xshash katta-katta dog'lari bor. U ko'z oldimizda tobora shishib borardi...

«Bu qanday mo'jiza bo'ldi, ishqilib, oxiri xayrli bo'lsin», – deb o'yladim. Hatto qo'rqib ketdim. Bir payt bu meshning jonli dumi suvdan chiqib, nuqul suvni shaloplatib ura boshladi... Shunda bildimki, men zambarak o'qi deb ilonning og'ziga otgan narsalarim o't o'chirgich

ekan. Bular bo'g'ma ilonning qizil o'ngachida bir-biriga urilib, yorilganda, ko'pigi chiqib, qornini shishiraver-gan. O't o'chirgichning bosimi qanday zo'r ekanini bila-sizmi! Maxluq qarasaki, ahvoli tang, suvga sho'ng'imoq-chi bo'lgan, ammo qornidagi liq to'la havo sho'ng'ishga qo'ymay, suv betiga qalqitib chiqaravergan...

Shundan keyin mendagi qo'rquv bir zumda tarqab ketdi. Men tuynuk oldiga borib:

– Fuks, yuqoriga chiqavering, xatar o'tdi, – dedim.

Fuks kabinadan chiqib, bu antiqa tomoshaga mahliyo bo'lib qoldi. Yo'lovchilar ham ko'ngillari jo-yiga tushganidan quvonib, bir-birlarini tabrikladilar, mening qo'limni qisdilar.

– Rahmat, hurmatli professor! Shunday bahaybat maxluqni qanday daf etdingiz-a? – deyishardi nuqul.

– Arzimaydi! – derdim men. – Bu yerda, Amazonka-da har narsaga ko'nikar ekan kishi. Bo'g'ma ilon nima bo'pti, bundan dahshatlilarini ham ko'rganman...

Shundan keyin, men sizga aytsam, obro'yim oshib ketdi. Baxtinga yana kostyum masalasi ham hal bo'lib qoldi. Oyimqizda chevarlik qutichasi bor ekan. Undan nina so'rab, parashyutdan o'zimga kamzul tikib oldim. Materiali juda yaxshi, pishiq edi, tugma o'rniga kabinadan burab olib bolt qadadim. Yomon emas, mustahkam va chiroyli chiqdi, lekin biroz qi-yinchilik tomoni shuki, gayka buraydigan kalitsiz kamzulni yechib bo'lmasdi. Bu arzimaydigan narsa edi, keyinchalik o'rganib ketdim. Fuksga ham kabi-naning hujrasidan tayyor kombinezon topib berdik, xuddi o'zinikiga o'xshardi-yu, faqat yangiroq edi.

Endi oldimizda bu yerdan bir amallab ketib olish vazifasi turardi. Kabinani kemaga aylantirdik, yelkan yasadik, machta o'rnatdik, rul qildik. Suzib ketdik. Yo'lovchilar galma-gal – navbatchilik qilishdi. Tosh-baqa tutish, baliq ovlash bilan shug'ullandik. Oyim-cha qiz ovqat pishirishni o'rganib oldi... Umuman ol-

ganda safarimiz chidasa bo'ladigan darajada edi-yu, biroq yangi kemamiz g'ashga tegardi. Chunki moslanmagan, og'uchan va sekin yurar edi.

Shunday bo'lsa-da, har holda olg'a tomon, ya'ni sharqqa, Atlantika qirg'oqlariga qarab siljib borardik. Shu tariqa bir yarim oy suzdik. Yo'l-yo'lakay nimalarni ko'rmadik deng: turli-tuman maymunlar, qushlar, chirmoviqlar, kauchuk daraxtlari!.. Bilimga qiziqadigan sayohatchi uchun bu juda yaxshi-yu, ammo juda og'ir safar edi. Behazil aytyapman: juda og'ir edil!

Bu yerlarning ob-havosi maqtashga arzimmasdi. Xuddi hammomning issiqxonasiga o'xshardi, kechayu kunduz tuman, jazirama, chivinlar bamisoli bulutdek uchib yurar edi; odamlar isitma-bezgak orttirib olishmaganiga shukr qilishardi.

XIV BOB

BUNDA VRUNGEL AVVAL BIR O'LIMDAN QOLADI, KEYIN «XATAR»NI TOPADI

Nihoyat, Para portiga yetib keldik. Kabinani qirg'oqqa bog'lab, sohilga tushdik. Rostini aytsam, bu yerni shahar desa ham bo'ladi, demasa ham bo'ladi. Iflos, chang-to'zon, dim, ko'chalarida itlar daydib yuradi. Amazonkaning sidirg'a changalzor o'rmonlariga solishtirganda bu yerni ma'lum darajada madaniyat o'chog'i desa bo'lardi. Ammo madaniyati ham bir nav, o'ziga yarasha edi: odamlari qahrli, urishqoq, pichoq bilan qurollangan, ko'chada yurish xavfli edi...

Hay, endi uni qo'yib turaylik. Biz soqollarimizni oldik, og'ir safardan keyin yaxshilab yuvindik, tarandik. Hamrohlarimiz biz bilan xayr-ma'zur qilishib, paroxodlarga o'tirishdi-da, hammalari har yoqqa jo'nab ketishdi. Fuks ikkimiz ham bu yerdan tezroq ketishni istagan edik, ammo iloji bo'lmadi, chunki hujjatsiz

hech kimni chiqarmas ekan. Shunday qilib, qumga tikilib qolgan qisqichbaqadek boshpanasiz, biron kasb-korsiz, yashash uchun zarur pul-mablag'siz notanish sohilda musofir bo'lib qolaverdik. Biron ishga kirishni o'yladik, ish qayoqda! Rezinka plantatsiyasida ish topiladi deyishdi, ammo Amazonka daryosi bo'ylab uzoq yurish kerak ekan, biz u yoqlarda bo'lib, endi yelkamizning chuquri ko'rsin deb kelgan edik.

Shaharda u yoqdan-bu yoqqa daydib charchadik-da, xiyobon yoqasidagi xurmo daraxti tagida o'tirib, bu mushkul ahvoldan qutulish uchun chora topishni maslahatlashmoqchi bo'ldik.

Shu payt birdan yonimizga bir politsiya kelib, bizni shahar hokimi huzuriga taklif qila boshladi. Bu yoqimli gap edi, albatta, lekin men katta mansabdagi kishilar huzuridagi qabul va uchrashuvlarni yoqtirmas edim. Hozirgi sharoitda ilojim yo'q, modomiki taklif qilgan ekan, borishim kerak edi.

Kirib borsak xo'ppa semiz bir tuki yo'q odam qo'li-da yelpig'ich ushlab vannada o'tiribdi, nuqul begetmotga o'xshab pishqirar, chayqalar, suv sachratardi. Ikki yonida rasmiy kiyingan ikki yovari bor edi.

– Sizlar kim bo'lasizlar, qayerdan keldinglar? – deb so'radi hokim.

Men qisqacha qilib ahvolni bayon etdim, bu yerga kelib qolishimizning sabablarini tushuntirib, o'zimizni tanishtirdim.

– Bu yigit mening matrosim Fuks, – dedim, – Kale portida yollaganman, men kapitan Vrungel bo'laman. Balki eshitgandirsiz?

Shahar hokimi bu so'zimni eshitishi bilanoq oh deb boshini vannaga tiqib oldi, yelpig'ichi qo'lidan tushib ketdi, suvdan sidirg'a pufak chiqardi, dimiqib o'lishiga sal qolganda ikkita yovari joniga oro kirdi. U suvdan boshini chiqarib nafasini rostladi, yo'talaverib ko'karib ketdi.

– Kapitan Vrungel dedingizmi? – dedi u. – O'sha sizmi? Endi ishimiz qandoq bo'ladi? Tartibsizliklar, yong'in, revolyusiya, ishda bo'lsa hayfsanlarni qalashtirib olish, shundaymi?.. Sizga aytsam, dovyurakligingizga qoyilman, albatta, va shaxsan sizga nisbatan hech bir e'tiroz bildirmayman. Ammo rasmiy shaxs sifatida mening muzofotimda bo'lgan territoriyani darhol tashlab chiqib ketishingizni buyuraman va bu ishda sizga hech bir to'sqinchilik ko'rsatmayman... Adyutant, shahardan chiqib ketish uchun kapitanga ruxsatnoma yozib bering.

Adyutant shu zahoti qog'oz yozib, muhr bosdi-da, qo'limga tutqazdi. Bu men uchun ayni muddao edi. Gubernatorga ta'zim qilib, qo'limni chakkamga qo'ydim-da:

– Rahmat, janob oliylari! – dedim. – Marhamatingizdan g'oyat minnatdorman. Farmoyishlaringizdan bag'oyat qanoat hosil qildim. Ketishimga ruxsat etsangiz.

Shunday qilib xonadan chiqdim. Orqamdan Fuks ham yurdi. To'g'ri pristanga ravona bo'ldik. Bir vaqt orqadan qandaydir ola-g'ovur, oyoq tovushlari eshitildi. Qayrilib qarasam, grajdancha kiyingan soyaboni keng shlyapali, oyoqlarida etik, pichoq taqqan, qo'l pulemyotlari ko'targan qirqtacha kishi ko'chani changitib terga botib orqamizdan yugurib kelishyapti.

– Ana ular, ana ular! – deb baqirishardi.

Darrov bildimki, bizni ushlashmoqchi. Bir onda kuchlar nisbatini hisobga olib, qochishdan o'zga chora yo'qligini sezdim. Qochmagan nomard deb oyoqni qo'lga olib yugurdik... Qandaydir bir budkaning oldigacha chopdik, qattiq charchadim, nafasimni rostlash uchun to'xtadim, yuragim dukillab tez-tez urardi, mador qolmadi. Buning ustiga kunning issiqligini aytmaysizmi! Fuksga jin ham urmadi, u g'izillagani-

cha orqasiga qaramay yugurardi. Yonimga kelgach, qarasam, u ham xafa, qattiq qo'rqqanidan rangi o'chib ketgan, ko'zlari bejo edi. Keyin birdan hushyor tortdi-da, takallufni ham unutib orqamga shapatiladi:

– Kapitan, siz shu yerda turing. Men bir o'zim qochaman, sizga tegishmaydi, – dedi.

Shunday deb yugura ketdi.

To'g'risini aytsam, men undan bunday nojo'ya harakatni kutmagan edim, hatto xafa bo'ldim ham. Mayli, bo'lar ish bo'ldi, deb o'yladim... Endi qutulishning birdan-bir chorasi xurmo daraxti tepasiga chiqib olib berkinish edi. Daraxtga chiqdim. Olomon yaqinlashib kelmoqda, hammasi barzangi, kallakesar, tarbiyasiz odamlar edi. Rostimni aytsam, jon-ponim chiqib ketdi, qo'rqqanimdan tanamda madorim qolmadi. «Ajolim yetgan ekan», – deb o'yladim. «Faqat qiynamay tezroq o'ldirishsin», – deyman ichimda. Xurmo daraxtiga mahkam yopishib, qotib turibman. Bir payt ular yetib kelishdi, daraxtning yonginasida to'xtab, halloslashayotganini, tapur-tupur qilishayotganini, o'zaro bir nimalar deb gaplashayotganini eshitdim. Gaplaridan bularning kimligini bildim. Men ularni banditlar, yo'lto'sarlar, kallakesarlar, teri shiluvchilar deb o'ylasam, ular grajdancha kiyingan oddiy politsiyachilar ekan. Ma'lum bo'lishicha, gubernator issiq ta'sir qilganidanmi yoki boshqa biron sababdanmi birdan es-hushini yig'ib, o'zining rahmdilligidan afsuslanibdi-da, bizlarni qidirib topishni va har ehtimolga qarshi darhol ur-kaltak qilib o'ldirishni buyuribdi.

Faqat nima uchundir bu ishni paysalga solmoqda edilar. Bir daqiqa kutdim, o'n daqiqa kutdim. Hech kim menga qo'lini tegizmadi. Bu orada qo'llarim tolib ketdi, titray boshladim, hozir yiqilib tushadigan holatga yetdim. «Mayli, bir boshga bir o'lim», – dedim-da, daraxtdan tushdim... Men sizga aytsam, hech kim

tegmedi. Birpas indamay qarab turdim – birontasi qoʻl tegizmadi. Shoshmasdan keta boshladim, olovdan qoʻrqqandek hatto menga yoʻl boʻshatib berishdi.

Keyin asta-asta qadam tashlab oʻsha xiyobon tomonga yurdim, boya Fuks bilan maslahatlashib oʻtirgan xurmo daraxti tagiga choʻkib mudrab qolibman, shunday qattiq mudrabmanki, tun oʻtganini bilmabman. Ertalab tong yorishganda Fuks kelib, meni uygʻotdi va tabrikladi.

– Kapitan, aytganim boʻldimi? Koʻrdingizmi sizga tegishmadi, – dedi.

– Sababini bilolmadim, ayting-chi?

– Sababi mana bu yoqda, – deb kuldi u va orqamdagi kalla suyagi bilan yashin, ikkita suyak surati solingan va ostiga «tegilmasin – oʻlim xavfi bor!» deb yozilgan varaqani olib koʻrsatdi.

Buni u qayerda yopishtirganini sizga aytolmayman, ammo xiyobondagi budkada transformator bor edi, oʻsha yerdan olmay qayerdan olardi...

Shu tariqa biroz kulishdik, suhbatlashdik. Maʼlum boʻlishicha, Fuks vaqtni bekor oʻtkazmabdi, paroxodga chipta olibdi. Pristanda men ruxsatnomani koʻrsatgan edim, bizlarni soʻzsiz oʻtkazib yuborishdi, hatto kayutadan joy berib, oq yoʻl tilab qolishdi. Biz boyvachchalardek joylashib oldik-da, Rio de Janeyroga joʻnadik. Sogʻ-salomat yetib ham keldik. Bu yerda kerakli maʼlumotlarni surishtirib bildik.

Bilsak, dengiz «Xatar»ni shu yaqin oradagi qirgʻoqqa chiqarib tashlagan ekan. Kemaga ancha zarar yetibdi, ammo Lom jon kuydirib mardlik qilibdi, kema ni stapelga qoʻyib, tuzattiribdi, oʻzi darvishona kun koʻrib yuribdi. U har kuni mendan buyruq kutarkan, men esa, oʻzingiz bilasizki, buyruq beradigan ahvolda emasdim.

Fuks bilan mahalliy foytun, yaʼni hoʻkiz qoʻshilgan chetan arava yolladik-da, hayu-hay deb oʻsha tomon-

ga yo'l oldik. Qirg'oq bo'ylab borar ekanmiz, mahalliy aholining ayanchli, ammo ibrat bo'larli hayotini ko'zdan kechirdik: ikki yuzga yaqin negr ombordan qop-qop qahva va qand orqalab chiqib, to'g'ri dengizga uloqtirardi. Dengiz suvi sho'r emas, sharbat bo'lib ketganidan pashshalar va asalarilar g'ujg'on o'ynardi. Biz ularga qiziqib qarab turdik, bu g'alati ishning sababini surishtirdik. Bizga tushuntirishlaricha, qandning narxi pasayib ketibdi, qo'yadigan joy yo'q emish, shunday qilinganda ekonomika to'g'rilar va turmush darajasi yuksalar emish. Xullas, hamma ish joyida, boshqacha bo'lishi mumkin emas emish.

Shunday qilib, yana yo'lga ravona bo'ldik. Bir payt qarasak, qadrdomimiz «Xatar» komandirning zabardast qo'llarini kutib qirg'oqda yotibdi, uning yaqinida beso'naqay bir odam sang'ib yuribdi. Ko'rinishi qaroqchining o'zginasi: boshida soyaboni keng shlyapa, belida xanjar, shokilali shim kiyib olgan edi. Bizni ko'rib, qarshimizga yugura boshladi. Oh, hozir chavaqlab tashlaydi, deb o'yladim.

Xayriyat, chavaqlamadi. Qarasak – bu Lom ekan, u shu yerning urf-odatlariga moslanib, mahalliy xalqning kiyimlarini kiyib yurgan ekan.

U bilan quchoqlashib ko'rishdik, yig'lashib ham oldik. Kechqurun u yoq-bu yoqdan gaplashib o'tirdik: u o'z boshidan kechirgan kulfatlari haqida, biz o'z boshimizdan kechirganlarimiz haqida hikoya qilishdik. Erta bilan turib, kema tagidagi qoziqlarni oldik-da, kemani suvga tushirdik, bayroqni ko'tardik. Shunda, men sizga aytsam, ko'zimdan yosh chiqib ketdi. O'zingiz o'ylab ko'ring, azizim, uzoq ayriliqdan so'ng yana qadrdom yaxtangda bo'lishdan ham katta quvonch bormi dunyoda? Yana bir zo'r quvonchli tomoni shuki, safar davom etar, endi dadillik bilan olg'a tomon yurish mumkin edi. Buning uchun faqat ketishga ruxsatnoma olinsa bas edi.

Bu ishni men o'z zimmamga oldim. Port boshlig'i, ularning tili bilan aytganda «komendante del baxiya» oldiga borib, qog'ozimni ko'rsatdim.

O'sha komandante meni ko'riboq, qovog'ini uyub, baqira ketdi:

– Hali «Xatar»ning kapitani sizmisiz? Uyat sizga! Ustingizdan shikoyatlar yog'ilib ketdi-ku bu yerga. Mana admiral Kusakining xati: siz qandaydir orolni portlatibsiz, kashalotni xafa qilibsiz... Gubernatorning ma'lumotiga qaraganda, Para portidan ruxsatsiz jo'nab ketibsiz...

– Ruxsatsiz deganingiz nimasi? – dedim. – Marhamat qilib mana buni ko'ring, – deb ruxsatnomani uzatdim.

U qog'ozga qarashni ham istamadi.

– Keragi yo'q, – dedi u, – ruxsat etmayman. Hech nimaga ruxsat etmayman. Sizni deb boshimiz baloga qolyapti... Jo'nang bu yerdan!.. – Keyin yo'g'on ovozda buyurdi:

– Leytenant! «Xatar» kemasini suvga batamom cho'kkuncha qum bilan to'ldiring!

Noiloj xonadan chiqib, yaxta yoniga shoshildim. Kelsam darrov qum keltirishga ulgurishibdi, qandaydir amaldor hammaga buyruq berib yuribdi.

– Sizning kemangizni qum bilan to'ldirishga buyruq berilganmi? – deb so'radi u va yana davom etdi. – Tashvish qilmang, sizni kuttirib qo'ymaymiz, bir daqiqada bajaramiz...

Endi hamma harakatimiz zoye ketadi, deb o'yladim. Kema cho'kkandan keyin uni dengiz qa'ridan chiqarib bo'larmidi. O'ylayverib boshim qotdi. Bilasizmi, birdan miyamga yalt etib bir fikr keldi-yu vaziyat yaxshilik tomonga burildi.

– Sabr qiling, yaxshi yigit! – deb qichqirdim. – Siz qanday qum ortmoqchisiz? Axir menga qum shakar kerak, birinchi navidan bo'lsin, – dedim.

– Shuni aytmaysizmi! – dedi u. – Menga baribir, marmahat, bir nafasda hal qilamiz.

Men sizga aytsam, boyagi negrlar chumoliga o‘xshab yugurib ketishdi, birpasda kemanding ichini-yu, ustini-yu, hamma yog‘ini qop-qop shakar bilan to‘ldirib tashlashdi.

Bechora «Xatar» suvga tobora cho‘kib-cho‘kib, oxiri butunlay g‘arq bo‘lib ketdi. Qarasak, faqat machtasi qaqqayib qolibdi.

Keyin machtasi ham ko‘zdan g‘oyib bo‘ldi.

Lom bilan Fuks qadrdon kemanding halok bo‘layotganini ko‘rib qattiq qayg‘urdilar, ikkovining ko‘zlari-dan yosh oqardi, men esa aksincha ich-ichimdan quvonardim.

Sohilda chodir tiklashni buyurdim. Uch kun shu chodirda yashadik, to‘rtinchi kun deganda qum shakar erib, kema asta suv betiga ko‘tarila boshladi. Biz darhol kemani tozalashga kirishdik, yuvdik, artdik, yelkanlarni ko‘tarib jo‘nab qoldik.

Endi siljishimiz bilanoq orqamga qarasam, o‘sha komandante yoniga qilichini osib olgan holda qirg‘oq tomon yugurib kelyapti.

– Ruksat etmayman! – deb qichqirardi.

Uning yonida eski tanishim, admiral Kusaki jaza-vasi tutib xunob bo‘lardi:

– Shu ham ish bo‘ldimi, janobi komendante? Bu-naqa rasvo ish menga yoqmaydi, marhamat qilib pulimni qaytaring.

«Endi menga desa bir-biringning go‘shtingni yemaysanmi», – dedim ichimda. Ularga qo‘limni silkitdim-da, o‘girilib olg‘a tomon yelib ketdim.

BUNDA ADMIRAL KUSAKI «XATAR»GA MATROS BO'LIB YOLLANISH ISTAGINI BILDIRADI

Braziliyadan biz g'arbga tomon yurishimiz kerak edi. Ammo o'zingiz bilasizki, kema quruqlikdan yurolmaydi, shuning uchun janubga tomon burilishga to'g'ri keldi. Men yo'lni belgilab, navbatchilikni tayinlab, biroz dam olmoqchi bo'ldim. Bu safar kema ko'ngildagidek suzib borardi. Shamol xuddi buyurgandek orqadan esmoqda: kemanding tumshug'i qilichdek suvni kesib borar, quyruqda yo'lak hosil bo'lardi, yelkanlar hilpirar, jihozlar jaranglardi. Yaxta sutkasiga ikki yuz millab yo'l bosardi. Biz esa bekor, qo'limizni qovushtirib o'tirardik. Lom bilan Fuks butunlay yalqov bo'lib qolishdi, intizom bo'shasha boshladi, shunda men ekipajni ishga jalb qilishni o'yladim.

– Qani, Lom, – dedim, – endi quyoshda toblanishni bas qiling, mis jihozlarni shunday ishqalab yaltiratingki, olov bo'lib yonsin.

Lom qo'lini chakkasiga qo'yib: «Xo'p bo'ladi» – dedi. Silliqlik g'isht, latta olib ishga kirishdi.

Men kayutamga tushib, endi mizg'igan ham edimki, tepamda qandaydir besaranjomlik bo'layotganini eshitdim. Tez o'rnimdan turib, zinaga tomon yugurdim, qarshimdan Fuks kelayotgan ekan. Rangi oqarib ketgan, dag'-dag' qaltirar edi.

– Xristofor Bonifatyevich, – dedi, – iltimos, palubaga chiqing, o't ketayotganga o'xshaydi.

Tezlik bilan yuqoriga ko'tarildim. Qarasam, chindan ham ahvol shunday, ikki joyda olov yonyapti. Lom esa parvoyi palak, olov yonayotgan joydan salgina narida o'tirib, jon-jahdi bilan mis o'rdakchani ishqalab yotibdi. Oz bo'lmasa kemada yong'in ko'tarilib ketar ekan.

Hatto men ham dovdirab qolayozdim.

– Lom, – dedim jahlim chiqib, – ayting, nima gap o'zi?
U o'rnidan turib, qo'lini chakkasiga qo'ydi-da, mutlaqo beparvolik bilan javob berdi:

– Buyrug'ingizga binoan mis jihozlarni shunday ishqalab yaltiratyapmanki, olov bo'lib yonyapti. Yana qanday buyruqlar bor?

Lomni qattiq koyib bermoqchi edim-u, ammo o'zimni tutib qoldim. Qarasam – o'zim aybdor ekanman. To'g'rida, bilasizmi, yozuvchi yoki aytaaylik artist biron gapni ifoda qilganda o'ziga birmuncha erkinlik berishi mumkin, albatta, dengiz ishimizda esa birinchi navbatda aniqlik bo'lishi zarur edi. She'rlar yozishga vaqtimiz yo'q, demak, buyruq berishdan avval yaxshilab o'ylab olish kerak edi, aks holda Lomga o'xshaganlarga duch kelib qolsak, sho'ring qurishi aniq edi. U o'zi iltifotli, mehnatsevar, tartibli yigit, buyruqni to harfigacha aniq bajarishga o'rgangan, buning ustiga devdek kuchi bor edi, rasmana ishqalagan bo'lsa olov chiqib ketgan-da.

Endi o'z xatoyimning oqibatini tuzatishim kerak edi. Darhol buyruq berdim:

– Mis jihozlarni yaltiratish to'xtatilsin! Yong'in trevogasi berilsin!

Fuks qo'ng'iroqqa qarab yugurdi, Lom o'z burchiga ko'ra o't chiqqan joyda qoldi, men rulga turdim. Qo'ng'iroq tinmasdi, lekin foydasi bilinmasdi. Olov tobora avj olar, mash'aldek gurillab yonardi. Birpasda yelkanlarga o'tay deb qoldi. Qarasam, ish chatoq. Darhol kemani aylantirib, shamolga qarshi qilib qo'ydim. Men sizga aytsam, tadbirkorligim yordam berdi. Shamol olovni o'chirdi, olov kema quyrug'ida birpas lovillab yonib turdi-da, keyin uzilib-yulinib o'chdi-qoldi. Fuks tinchlandi. Lom esa haddan tashqari ko'p kuch sarflab yuborganini tushundi.

Shundan keyin avvalgi yo'limizga tushib oldik. Kemaning ishga yaroqsiz bo'lib qolgan qismlarini

almashtirdik. Nihoyat, yo'lda deyarli xavf-xatarga duch kelmay Gorn burnidan aylanib o'tib, Yangi Zelandiyani yoqalab, eson-omon Avstraliyaning Sidney shahriga yetib keldik.

Port devoriga yaqinlashib bordik, men sizga ayt-sam, ko'zimga bir narsa tanishdek bo'lib ko'rindi. Eh-timol, siz kengurudir, o'rdak burundir, tuya qushdir deb o'ylarsiz? Yo'q, aslo! Devor tagiga yetdik, qarasam, qirg'oqda xaloyiq ko'p, birinchi qatorda admiral Kusaki turibdi.

Bu yerga u qanday qilib, qayoqdan, nega kelganini shayton bilmasa, men aytolmayman. Ammo bu xuddi o'sha Kusaki ekani shubhasiz edi. Iqror bo'lishim kerakki, ko'ngil g'ash bo'ldi, hatto bilsangiz agar, esankirab qoldim. Kemani bog'ladi. Admiral odamlar orasida ko'zdan g'oyib bo'ldi. Narvon keltirishgan zahoti men qirg'oqqa, portga chiqdim-da, ma'murlarga uchrashdim, maqsadimni va bu yerga kelganimni bayon qildim, amaldorlar bilan suhbatlashdim. Qoida yuzasidan avval ob-havodan, sihat-salomatlikdan, bu yerdagi yangiliklardan gap ketdi, keyin gap orasida men qarmoq tashlab, Kusaki bu joylarda nima ishlar qilib yurganini, yana qanday badkirdorliklar tayyorlayotganini bilmoqchi bo'ldim.

Amaldorlar bundan bexabar ekanliklarini aytib, hech nima demadilar. Men ular bilan yana biroz u yoq-bu yoqdan gaplashdim-da, port kapitani huzuriga ketdim. U bilan ko'rishgach, dilimdagi gapni aytdim, meni bir yapon admiral ta'qib etib yuribdi, dedim.

– Atigi bittami? – dedi u. – E, azizim, baxtingiz bor ekan. Men ularning ko'pligidan qayoqqa qochishimni ham, nima qilishimni ham bilmay yuribman. Ularga na yordam berilsin, na qarshilik ko'rsatilsin degan buyruq yo'q... Boshqalarga jon deb xizmat qilishga tayyorman. Limonli viskidan ichishni xohlaysizmi? Tushki ovqatga biznikiga tashrif buyuring, balki si-

gara chekarsiz? Admiral bilan bir amallab o'zingiz gaplashib olarsiz.

Xullas, ahvol ko'ngildagidek emas edi. To'g'ri, hozir yapon admirali biz uchun dahshat emas. Sirasini aytganda, biz ulardan ilgari ham uncha qo'rqqan emas-miz, lekin har holda, men sizga aytsam, ular bilan adi-badi aytishishni hech kim yoqtirmas edi.

Boya men sizga Italiya haqida qisqacha so'zlab o'tgan edim. U yerda korchalonlar butun Afrikani, yarim Yevropani, chorak Osiyoni qo'lga olishni xayol qilgan edilar. Sharqda esa yapon samuraylari Xitoyni, butun Sibirni, yarim Amerikani bosib olishni o'yldilar.

Xalqda orzuga ayb yo'q, degan yaxshi maqol bor, albatta, hatto ba'zan shirin xayollar surish foydali bo'ladi. Ammo Kusakiga o'xshagan xayolparastlar yelkalariga pogonlar taqib, harbiy kemada zambaraklarni nishonga to'g'rilab dengizma-dengiz kezib yursalar ko'ngilsiz hodisalar yuz berishi ehtimoldan xoli emas-da... Xayolga berilib ketib, nishonga olishadi, nishonga olishib, gumburlatib yuborishadi. Nishonga tegmasa-ku, yaxshi-ya, bordi-yu, tegsa-chi? Ana unda qiyomat-qoyim bo'ldi, deyavering!

Shuning uchun biz o'shanaqa xayolparastlardan nariroq yurishga harakat qilardik. Ammo hamma vaqt ham istagimiz ro'yobga chiqavermasdi. Ular orasida shunaqangi xira pashshalari bor ediki, ulardan aslo qochib qutulolmasding. Menga ham xuddi o'shanaqalardan biri – janob admiral Kusaki uchrab qolgan edi. U o'sha kitparvarlar komitetida uchrashganimizdan beri xuddi soyadek orqamizdan ergashib yurardi.

Bu admirallar faqat bir mening ishingagina aralashib qolmasdan, balki hammaning ishiga burunlarini tiqar edilar. Bir yerda birovni birovga gijgijlatar, bir yerda shovqin-suron ko'tarib narsalarni talab ketar, qayerda neft bor ekan, qayerda baliq, qayerda oltin bor ekan deb titkilab, hidlab yurar edilar... Buni faqat biz

emas, boshqalar ham bilishardi, albatta. Ammo u yerda bu xayolparastlarga barmoq orasidan qarashardi – yordam ham qilishmasdi, to'sqinlik ham ko'rsatishmasdi.

Bu gaplarni men sizga aytyapman, port kapitani bilan maslahatlashish o'rinsiz bo'lar edi. Shuning uchun ham unga minnatdorchilik bildirib, xayrlashdim. Uning huzuridan hech qanday ma'lumot ololmay ketdim, biron chora izlab topolmadim.

Kemaga qaytib, choy ichishga o'tirdim. Bir payt qarasam, jikkakkina, aftidan yapon hammoliga o'xshagan bir kishi kemaga chiqib kelyapti. Egniga yu-pungina kamzul kiygan, qo'lida savatcha bor edi. U qo'rqa-pisa yonimga keldi-da, Avstraliyada ochlikdan o'lar holatga yetganini aytdi va kemaga matros qilib olishimni yalinib-yolvorib so'radi.

– Tinch okeanidan yurasiz, – dedi u. – Bu yerda kuchli bo'ronlar, qalin tumanlar, mutlaqo tekshirilmagan oqimlarga duch kelasiz... Qiynalasiz. Meni ishga oling, kapitan! O'zim dengizchiman, sizga foydam tegsa tegadiki, zararim tegmaydi. Kir yuvish ham, sartaroshlik ham qo'limdan keladi. Boshqa ishlarni ham qoyil qilaman...

– Xo'p, bir soatlardan keyin keling, o'ylab ko'raman, – dedim.

U ketdi, orada roppa-rosa bir soat o'tgach, elchixona mashinasi qirg'oqqa kelib, kemaga yaqin joyda to'xtadi.

Durbinimni olib qaradim, boyagi yaponim qo'lida savatcha bilan mashinadan tushib, shoshmasdan kemaga tomon keldi. Chuqur ta'zim qilib, yana o'sha gapini takrorladi:

– Meni matroslikka oling, foydam tegadi...

– Yaxshi, – dedim, – gapingiz ma'qul. O'zim ham ko'rib turibmanki, matros yollashga to'g'ri keladi. Ammo sizni emas, yigitcha.

– Nima uchun? – deb so'radi u.

– Shuning uchunki rangingiz tabiiy emas, yasamaga o'xshaydi. Bu masalada fikrim birmuncha torroq bo'lsa-da, ammo qat'iy va ravshan. Agar arabni oladigan bo'lsam, qorasini olaman. Negr yoki papuas bo'lsa ham olardim, ammo xafa bo'lmaysiz, sizni olmayman.

– Nima ham derdim, – dedi u. – Zorim bor-u zo'rim yo'q. Sizni bezovta qilganim uchun uzr.

Yana ta'zim bajo qildi-da, ketdi.

Keyin biz ham biroz sayr qilmoqchi bo'ldik. Kiyimlarimizni dazmolladik, soqollarni oldik, sochlarimizni taradik. Kemani yigishtirdik, hujralarni berkitdik. Uchalamiz ko'chada yonma-yon ketardik, mahalliy xalqning har xil urf-odatlariga razm solib borardik. Men sizga aytsam, begona yurtning odatlari juda qiziq tuyuladi. Bir vaqt g'alati manzaraga duch kelib qoldik: etik moylovchi negr oldida boyagi yapon cho'nqayib o'tiribdi, negr esa uning basharasini qora moy bilan bo'yayapti. Ha, ishonavering! U yerda etik tozalovchilar nihoyatda malakali, ular ishlaganda cho'tkadan uchqunlar sachrab ketadi.

Biz o'zimizni ko'rmaganga solib, yonlaridan o'tib ketdik, hatto yuzimizni teskari burib oldik. Kechqurun kemaga qaytdik. Fuks bilan Lom charchashdi, men navbatchilikda qoldim, boyagi basharasini bo'yatgan negrni kutdim, yaxshilab ta'zirini bermoqchi bo'ldim.

Kutilmaganda bir yigit menga port kapitanidan maktub topshirdi. O'qisam chol zerikib, ertaga meni bir qo'l golf o'ynashga taklif etibdi.

To'g'risini aytsam, golf qanaqa o'yin ekanini o'zim bilmasdim. E, menga baribir emasmi, yutqazsam yutqazarman, ammo qirg'oqda sayr etib, ko'nglimni yozib kelaman, deb o'yladim.

– Mayli, boraman, – deb javob qildim.

Keyin Lomni uyg'otdim.

– Golf o'ynash uchun nimalar kerak bo'ladi? – deb so'radim.

U o'ylab turib:

– Menimcha, Xristofor Bonifatyevich, trikotajdan tikilgan getr kerak, boshqa hech narsa kerak emas. Menda eski ko'ylagimning yengi bor. Xohlasangiz ola qoling, – dedi.

Men uni olib kiydim. Ustidan pochasi uzun shimimni kiyib oldim, kamzulimni ikki belidan to'g'nog'ichlab qo'ydim va bundoq o'zimga qarasam binoyidek sportchiga o'xshab qolibman, hatto chempion desa ham bo'laveradigan.

Shunday bo'lishiga qaramay, ko'nglimni xotirjam qilish uchun golf o'ynash to'g'risidagi qo'llanmani o'qib chiqdim. Qarasam, eng oddiy o'yin ekan: koptokni maydondan haydab bir chuqurdan ikkinchi chuqurga tushirish kerak ekan, xolos. Kim koptokni oz urisa, o'sha yutar ekan. Demak, birgina getrning o'zi kifoya emas, koptokni urish uchun tayoqlar, klyushkalar, cho'qmorlar va bu ashg'ol-dashg'ollarni ko'tarib yurish uchun bir bola, ya'ni yordamchi kerak ekan.

Biz Lom bilan ana shu anjomlarni topishga ketdik. Sidneyni boshdan oyoq kezib chiqdik – kerakli biron-ta narsani topolmadik. Bir do'kondan xipchin topgan edik, qarasak, juda ingichka ekan. Boshqa do'kondan bizga politsiya cho'qmorini ko'rsatishdi. Men esa bunaqa narsalarni ushlashga o'rganmagan edim.

Vaqt yarim kechaga yaqinlashib qolgan edi. Oy shu'la sochib turibdi. Yo'l yoqasida daraxtlarning soyasi ajoyib sehr ila jimirlaydi. Hafsalam pir bo'ldi. Endi qayerdan qidiraman? Yoki daraxt shoxidan sindirsammikan?

Shundoq yonimizda baland to'siq bilan o'ralgan bog' bor ekan. Har xil daraxtlar ko'rindi. Lom yelkasi-ni tutib turdi, to'siqdan oshib bog'ga tushdik. Daraxtlar orasidan yurib borardik.

Bir payt biqinib negr kelyapti, barzangi, qo'ltig'ida golf o'ynaydigan bir quchoq tayoq. Xuddi qo'llanmada ko'rsatilganning o'zginasi.

– Hoy, aziz birodar, – deb qichqirdim, – o'sha sport buyumlaringizni menga sotmaysizmi?

U yo so'zimga tushunmadi yoki qo'rqqanidan – qattiq kekirib yubordi-da, tayoqni baland ko'tarib, bizga tashlandi... Rostini aytsam, qo'rqib ketdim. Lom jonimga ora kirdi. Uni mahkam quchoqlab olib, daraxt tepasiga uloqtirdi. U inqillab, sinqillab daraxtdan tushguncha men tayoqlarni ko'zdan kechira boshladim: xuddi o'sha qo'llanmada tasvirlanganning o'zginasi. O'ziam ustasi farang odam ishlagan ekan-da! Unga qarab anqayib qoldim, shu payt Lom meni hushimga keltirdi:

– Xristofor Bonifatyevich, – dedi, – ketdik uyga, bu yer zax ekan, tag'in shamollab qolmaylik.

Yana to'siqdan oshib, ko'chaga chiqdik-da, kema-ga qaytdik. Ancha xotirjam bo'ldim, chunki kostyum bor, klyushkalar bor, endi bitta dastyor bolakayni topish qolgan edi, xolos...

Shunga qaramay, biroz vijdon azobida qolgan edim, axir bir odamni hech bir sababsiz xonavayron qilish insofdan emas edi-da. Ammo ikkinchi tomondan qaraganda, uning o'zi birinchi bo'lib tayoq ko'tardi, qolaversa, bu tayoqlar menga atigi bir kungagina kerak edi, buni ijaraga desa ham bo'lardi... Shu tariqa inventar masalasini bir amallab hal qildim.

Bularni ko'tarib boradigan bolakay masalasi opa-ostonlik bilan bitdi. Ertalab tong yorishishi bilan kimdir muloyim ovozda meni chaqirib qoldi:

– Massa kapitan, ho massa kapitan!

– Labbay, kapitan men bo'laman, – dedim boshimni ko'tarib, – keling, xizmat?

Qarasam – turqi sovuq oshnam, kechagi yapon, ammo yuzlari qorakuya bo'lib ketgan. Yaxshiyam men uning yuzlarini bo'yatayotganini ko'rgan ekanman, bo'lmasa aslo tanimaşdim, u qiyofasini juda ustalik bilan o'zgartirgan edi, sochlari xuddi qorako'l

terisidek jingalak, basharasi hirom charmddek yaltirar, oyog'iga poxol kavush, egniga yo'l-yo'l chit ishton kiyib olgan edi.

– Massa kapitan, sizga negr matrosi kerak deb eshitdim, – dedi u.

– Ha, kerak, – dedim, – ammo matros emas, golf o'ynash uchun yordamchi kerak. Mana bu klyushkalarni olda, men bilan yur...

U bilan birga ketdik. Port kapitani meni kutib turgan ekan. Uning mashinasiga o'tirib, bir soat chamasi yo'l yurdik.

– Qani, boshlaymizmi endi? – dedi sherigim. – Ishonamanki, siz jentelmen sifatida meni hisobdan aldamasangiz kerak, a.

Shunday deb u koptogini chuqurga qo'ydi-da, qulochkachlab turib urdi. Men ham shunday qildim. Uning koptogi to'g'riga ketdi, meniki esa chetga dumladi. Men koptok orqasidan lo'killab chopdim.

Atrof-tevarak butazor, soylik, tepaliklardan iborat manzarali, go'zal joy bo'lgani bilan, ammo juda notekis, o'nqir-cho'nqir edi. Mening negrim chopaverib holdan toydi, negaki tayoqlar og'ir, buning ustiga kun issiq, dim edi. Afti basharasidan do'ldek-do'ldek ter quyardi, men sizga aytsam, qora moy erib, yuzi ola-bo'jiga o'xshab qoldi, uni ko'rgan odam negr emas, xachir derdi. Rostini aytsam, men ham o'lardek charchadim. Yaqin orada bir anhor ko'rinib qoldi. Holbuki bu yerda anhor juda kam uchrardi.

– Qani, kel azamat, shu yerda biroz dam olaylik, suhbatlashaylik, oting nima? – dedim.

– Tom, massa kapitan, – dedi yapon.

– Tom tog'a, degin. Yaxshi, durust. Tom tog'a, basharalarimizni bir yuvib olmaylikmi?

– E, yo'q, massa kapitan, menga yuvinish mumkin emas, man etilgan, ya'ni qatag'on.

– Shunaqami, hay, nima ham derdim, qatag'on bo'lsa qatag'on-da, – dedim, – ixtiyoring. Har holda, yuvinganing yaxshi bo'lardi. Basharangga bir qaragin, bo'yoqlaring erib, ola-chalpak bo'lib qolibsan.

Men buni aytmasligim kerak edi-yu, og'zimdan chiqib ketdi, aytilgan so'z – otilgan o'q, deydilar. U churq etmadi, ammo ko'zlari chaqna ketdi-da, o'zini tayoqlarni taxlaganga solib o'tirdi.

Men anhorda yuvina boshladim. Suv muzdek, tip-tiniq, billurga o'xshaydi. Rohat qildim. Har sho'ng'ib chiqqanimda begemotdek pishqirardim. Bir payt boshimni o'girib qarasam, yapon qo'lga katta cho'qmorni ushlab orqamda biqinib turibdi. Qichqirib yubormoqchi bo'ldim-u, ulgurolmadim. U qulochini yozib cho'qmor bilan boshimga tushirmoqchi bo'lgan edi, men esimni yo'qotmay, shalop etib suvga sho'ng'idim. Tekkanda boshim pachoq-pachoq bo'lardi.

Suvdan boshimni chiqarib qarasam, u qirg'oqda tishlarini irjaytirib turardi, ko'zlari bo'riniki singari yonardi, aftidan, hozir menga tashlanmoqchidek ko'rinardi...

Kutilmaganda tepadan bir nima boshiga taq etib tushdi. U hushidan ketib yiqildi. Men darhol suvdan chiqib, haloskorimni qidirishga tushdim, hech kim yo'q, faqat yaponning yonida cho'qmor yotibdi, xolos... Uni qo'limga olib qarasam, ishlab chiqargan korxonaning belgisi o'rniga yovvoyi odamlar xudosing rasmi tasvirlangan ekan. Shunda darrov tushundimki, kecha papuasdan golf o'ynash uchun klyushki deb olib qolgan narsam – bumerang ekan. Bu qanday qurol ekanini bilasizmi? Bu bilan faqat bexato urish kerak, urolmadingmi – tamom, cho'qmor taq etib o'z boshingga tushadi. Ana shunaqa, azizim.

Keyin Tom tog'aning boshiga keldim, tomirini ushlab ko'rsam uryapti, demak, o'lmagan ekan. Oyog'i-

dan sudrab soyaga yotqizdim. Shunda cho'ntagidan qandaydir qog'ozlar tushib ketdi. Olib qarasam – tashrifnomalar, o'qidim, sizga nima deb aytsam bo'ladimi? Oq qog'ozga qora harflar bilan:

XAMURA KUSAKI ADMIRAL

deb yozib qo'yilibdi.

«Obbo, azamat-ey, hali bu senmiding! – deb o'yladim. – Mayli, dam olib yota tur, men o'yinni davom ettiray, aks holda sherigim xafa bo'lishi mumkin».

Shunday qilib, undan nari ketdim. Koptokni quvlab yuguraverdim, golf o'ynashga rozilik bildirganimdan xafa bo'ldim, ammo chekinish odati menga yot edi. Koptokni urib, zarblarni sanayverdim. Agar bilsangiz, qiyinalib ketdim. Yordamchingiz bo'lsa bir nav edi-ya, bir kishiga go'r azobi deyavering. Qattiqroq ursangiz koptok uchib ketadi, qidirib ovora bo'lasiz, yana tayoqlarni ko'tarib yugurasiz. Oyoqlar zirqirab og'rir, qo'llar qaltirardi. Xullas, men koptokni quvmadim, aksincha, koptok meni quvardi.

Bir payt koptokni haydab botqoqlik, qiyozqorga kelib qoldim, sal narida qandaydir anhor oqar, qirg'oqda do'ngliklar ko'rinar edi.

«Anhorgacha olib boraman-da, dam olaman, cho'milib chiqaman, – deb o'yladim.

Qulochkashlab turib, koptokni urdim. Birdan haligi do'ngliklar qo'zg'alib, dik-dik sakrab qocha ketishdi...

Ma'lum bo'lishicha, ular do'nglik emas, kengurular podasi ekan. Qo'rqib, har yoqqa tiraqaylab qochishibdi. Mening zarb bilan urgan koptogim bir kenguruning qorin xaltasiga borib tushsa bo'ladimi! U jon holatda qocha boshladi. Oldingi oyoqlari bilan xaltasini mahkam ushlaganicha yonimdan dik-dik sakrab o'tib ketdi... Nima qilishim kerak? Tayoqlarni tashlab orqasidan quvdim. Axir koptokni yo'qotish mumkin emas-ku. Shunaqangi to'siqlardan o'tish poygasi

bo'ldiki, asti qo'yaverasiz, eslasam hali ham zavqlanib ketaman. Oyoq ostida shox-shabbalar qarsqurs sinar, toshlar har yoqqa sachrar edi... Holdan toydim, ammo bo'sh kelmasdim, uni nazarimdan qochirmaslikka tirishardim. U dam olishga o'tirsa, men ham o'tirardim, u chopsa, men ham chopardim.

Men sizga aytsam, kenguru qo'rqqanidan yo'ldan adashib qoldi. U butazorning ichkarisiga kirish o'rniga ochiq tosh yo'lga chiqib oldi. Bu yo'l esa to'g'ri Sidneyga borardi.

Mana shahar ham ko'rinib qoldi, hademay ko'chalar boshlandi... Odamlar kenguruga qarashar, qichqirishardi, politsiyachi orqasidan quvar, hush-tak chalardi... Qo'rqqanidan o'takasi yorilgan hayvon birdan o'mbaloq oshib ketdi. Shunda xaltasidan kop-togim tushib ketdi, men uni ushlashga shoshib, engashgan ham edimki, shu lahzada belimdan pastga g'ildirak qattiq tegib yer parchin qildi! Biroz vaqtgacha na turishning, na o'tirishning iloji bo'lmadi.

Axiri bir amallab o'rnimdan turdim, u yoq-bu yog'imni qoqdim. Atrofimni qurshab olgan odamlar achinishar, yordamga shoshilishardi. Menga esa yordam emas, tayoq kerak, chunki koptok qo'limda, chuqur yaqin qolgan, uradigan narsa yo'q edi. Shunda bir jentelmen rahm qilib, menga xassasini berdi. Men sakson uchinchi urishda o'yinni tamomladim.

Port kapitani hang-u mang bo'lib qoldi.

– Ajoyib natija! – dedi u. – O'ylab ko'ring-a, qanday og'ir uchastka edi, nahotki bor-yo'g'i sakson to'rt urish bilan yetib keldingiz!

– Xuddi shunday, – dedim. – Sakson uch marta, ortiq ham emas, kam ham emas...

Kenguru haqida og'iz ochmadim. Qo'llanmada ham, o'yin qoidasida ham u haqda hech nima deyilmagan edi. Modomiki hayvon menga beg'araz yordam bergan ekan, bu uning ishi, kim nima ham deya olardi!

XVI BOB

YOVVOYILAR HAQIDA

Port kapitani bilan bu yerdagi yangiliklar, diqqatga sazovor joylar haqida suhbatlashib o'tirdik. U meni muzeyga taklif qildi. Bordik.

Chindan ham bu yerda ko'rishga arziydigan narsalar bor ekan, chunonchi, o'rdakburunning naq o'zi-dek keladigan nusxasini, ichiga poxol tiqilgan dingo itni, kapitan Kukning portretini ko'rdik.

Men endi qandaydir bir lavhaga diqqat bilan qaramoqchi bo'lsam, hamrohim yengimdan tortib oldinga sudrardi.

– Yuring, – dedi u, – men sizga eng muhimini ko'rsataman. Jonli eksponat, tish-tirnog'igacha qurollangan yovvoyilar podshosi, eng qiziqarlisi shu...

Bir zalga kirdik. Bu yerda hayvonot bog'idagidek oldi to'silgan ayvon bo'lib, bahaybat bir papuas u yoqdan-bu yoqqa yurib turardi, sochlari tipratikonning ignalariga o'xshardi. Bizni ko'rib qattiq qichqirdi-da, cho'qmorni baland ko'tarib bizga tashlanmoqchi bo'ldi... Men orqaga tisarildim. Keyin darrov Gonoluludagi artistlarni esladim-da, qilgan harakatimdan pushaymon yedim. «Bu ham hoynahoy artist bo'lishi kerak, – deb o'yladim, – guvohlarsiz, pinhona u bilan gaplashib ko'ray-chi, qanday qilib bunday kunga tushib qolgan ekan».

Kapitan bilan muloyimgina xayrlashdim.

– Ulfatchiligingiz uchun rahmat, – dedim, – bu yerda ajoyib narsalar ko'p ekan. Vaqtingiz ziq bo'lgani uchun sizni ushlab turishga haqqim yo'q. Men esa ijozatingiz bilan yana biroz tomosha qilaman.

Shundan so'ng, papuas ikkalamiz qolib, gaplashdik.

– Rostingizni ayting, birodar, – dedim, – siz chinakam papuasmisiz yoki shunchaki yolg'ondakami?

– Nima deyapsiz, – deb javob qildi u, – chinakam bo'lganda qandoq, papuaslar podshosining o'g'liman, Oksfordda, Angliyada o'qiganman. Institutni oltin medal bilan tugatdim, dissertatsiya yoqladim, huquqshunoslik fanlari doktori degan unvon oldim va vatanimga qaytdim... Bu yerda mutaxassisligim bo'yicha ish topilmadi, o'zingiz o'ylab ko'ring, papuaslarda qanaqa huquq bo'lishi mumkin?.. Tirikchiligim o'tmadi, keyin noiloj shu ishga kirdim.

– Shunaqa deng! Maoshingiz yaxshimi?

– Qayoqda deysiz, – dedi u, – yetmaydi. Kechasi shahar bog'ida qorovullik ham qilaman. U yerda yaxshi haq to'lashadi, ish ham yengil, ham tinch. Faqat kecha qandaydir yovvoyilar menga hujum qilib bumeranglarni olib ketishdi. Bugun ishga nima bilan borishni bilmadim. Xayriyatki, esimga tushib qoldi, talabalik yillarida golf o'ynash uchun turli yog'ochlar yig'ib qo'ygan edim, shularni olib bordim. Bo'laverdi, xalq sezgani yo'q...

Hamma gap ravshan bo'ldi. U bilan xayrlashdik. Endi Avstraliyadan jo'nab ketish ham mumkin ediyu, ammo vijdon amri papuaslar dohiysiga qurolini qaytarib berishni va admiralning ahvolidan xabar olishni taqozo qilardi.

Biz safar taraddudini ko'rib, kemani port boshliqlarining nazoratiga topshirdik-da, uchalamiz o'sha ishlarni bajargani jo'nadik.

Kechagina bo'lib o'tgan voqealar izidan mamlakatning ichkarisiga kirib boraverdik, ko'z o'ngimda tabiat manzaralari yana jonlandi; mana bu yerda kenguruni quvlagan edim, mana bu yerda anhor oqayapti. Mana bu yerda bumerang, bu yerda Kusaki yotgan edi... Ammo undan ham, bundan ham nom-nishon yo'q. Oxirgi tayoqni mana bu yerga tashlagan edim. Bu ham g'oyib bo'libdi. Xuddi yer yutib yuborganga o'xshardi. Atrof-tevarakni qidirib rosa ovora bo'ldik.

Hech bir natija chiqmadi. Faqat yoʻldan adashganimiz qoldi, xolos. Dengizda boʻlganimda yoʻlni topib olardim, ammo quruqlikda mana adashib oʻtiribman. Chor atrofim sahro, hech qanday belgi yoʻq, buning ustiga jazirama issiq va ochlik holdan toydirmoqda edi... Fuks bilan Lom asta noliy boshlashdi, men sir boy bermasdim: mavqeyim shuni taqozo etardi.

Shu tariqa uch hafta sarson-sargardon boʻlib yurdik. Tinkamiz qurib, oriqlab ketdik. Bu yerga kelganimizdan ming pushaymon yedik, ammo endi foydasi yoʻq edi... Bir kuni, men sizga aytsam, dam olish uchun uchalamiz uch joyda yoyilib yotdik, kun dim, issiq elitib, hammamiz uxlab qolibmiz.

Qancha vaqt uxlaganimni bilmayman, ammo uyqu aralash qulogʻimga qandaydir shovqin-suron, qiyqiriqlar eshitildi. Uygʻonib, koʻzlarimni ishqaladim, qarasam, Fuks shu yerda daraxt tagida xuddi goʻdakdek qattiq uxlab yotibdi. Lom esa yoʻq. Yaqin u yoq-bu yoqqa qaradim – qorasi koʻrinmadi. Durbinimni olib, ufqni koʻzdan kechira boshladim, koʻrsam, bosh yordamchim Lom gulxan yonida, yovvoyilar qurshovida oʻtiribdi. Ularning harakatidan bosh yordamchimni yeyishga tayyorlanayotganlari sezilib turardi.

Nima qilish kerak? Shu zahoti ikki kaftimni karnay qilib, ovozim boricha baqirdim:

– Bosh yordamchimni yeyish toʻxtatilsin!

Birpasdan keyin, xoh ishonning, xoh ishonmang, aks sado kabi javob eshitildi:

– Xoʻp boʻladi, bosh yordamchingizni yeyish toʻxtatiladi!

Chindan ham, qarab tursam, unga tegishmadi. Gulxanni tashlab, hammalari oʻrinlaridan turdilar-da, biz tomonga qarab yura boshladilar.

Ular bilan koʻrishdik, suhbatlashdik, maʼlum boʻlishicha, anglashilmovchilik yuz beribdi. Papuaslar shimoliy qirgʻoqdan kelishgan, shu yaqin orada ularning

qishlog'i bor, dengiz ham uzoq emas ekan. Ular Lomni yemoqchi emas, aksincha bizlarni mehmon qilmoqchi ekanlar. Lom esa bizlarning uyqumizni buzmaslik uchun gulxanni nariroqda yoqishga ko'ndiribdi.

Biz ovqatlanib, qornimizni to'yg'azdik. Ular:

– Qayerdan bo'lasizlar, qayerga ketyapsizlar, nima maqsadda yuribsizlar? – deb so'rashdi.

Men mamlakatingizni sayohat qilib yuribmiz, mahalliy qurol anjomlarning qadimiy namunalari kolleksiyamizni boyitish uchun sotib olamiz deb tushuntirdim.

– Juda soz, ishinglar o'ngidan kelibdi, – deyishdi. – Aslida siz aytgan qurollar bizda yo'q. Ularning hammasini Amerikaga olib ketishgan. Hozir miltiqlar bilan qurollanganmiz. Lekin bir nechta bumerang topilishi mumkin...

Shunday qilib, biz qishloqqa ketdik. Ular o'sha bumeranglarni olib kelishdi. Men bir ko'rishdayoq sport qurollarimni tanidim.

– Bularni qayerdan oldinglar? – deb so'radim.

– Bularni bir notanish negr olib kelgan edi, – deb javob berishdi. – U hozir bizning dohimizga harbiy maslahatchi bo'lib ishga kirgan. Biroq dohimiz ham, u ham bu yerda emas, ular hujum rejasini muhokama qilish uchun qo'shni qishloqqa ketishgan.

Bildimki, mening jangovar admiralim shu yerlarda izg'ib yurgan ekan, demak, jonimiz borida bu yerdan juftakni rostlab qolish kerak edi.

– Menga qaranglar, – dedim, – bu yerdan Sidneyga yoki Melburnga yoki boshqa biron joyga boradigan yaqin yo'l bormi?

– Faqat dengiz orqali borish mumkin, – deyishdi ular. – Quruqlik bilan boriladigan yo'l ham uzoq ham qiyin. Adashib qolasizlar. Istasangiz yelkanli qayiq yollashingiz mumkin. Hozir shamol yaxshi, ikki kunda bimalol yetib borasizlar.

Men bir uzun qayiqni tanladim. Bu juda antiqa edi. Yelkani chipta qopga, machtasi uzun nayzaga o'xshardi, biqiniga kursi o'rnatilgan. Yoqimli shamol esgudek bo'lsa, qayiqda emas, xuddi shu kursida o'tirish kerak ekan. Men yelkanli kemalarning har xilini ko'rgan bo'lsam-da, e'tirof etamanki, bunday qayiqda hech qachon suzmagan edim. Ammo hozir ilojisiz edik, bir amallab boshqararman deb o'yladim.

Bumeranglarni ortdik, yo'lga oziq-ovqat oldik. Ekipajni joyladim. Men rulda turdim. Lom bilan Fuks muvozanatni saqlaydigan yuk o'rniga kursida o'tirishdi. Yelkanlarni ko'tarib, suzib ketdik.

Qirg'oqdan hali uncha uzoq ketmagan ham edik, bir payt ortimizdan butun boshli bir flot quvib kelayotganini ko'rib qoldim. Oldinda katta qayiq kelar, uning tumshug'ida jahongashta ritsarim, ya'ni papuaslar podshosi kiyimidagi admiral Kusaki gerdayib turardi.

Ularning bizni quvib yetishiga ishondim. Bo'sh kelish nomardlik bo'lardi. Agar papuaslarning o'zi bo'lganda ular bilan til topishardik, har holda ular avstraliyalik, madaniyatli odamlar edi, bu-chi, bu nobakorni kim biladi deysiz? Ehtimol, qo'liga tushsak, go'shtimizni xomligicha yeb qo'yar... Xullas, jang qilishdan bo'lak chora yo'q edi.

Keyin bir zumda vaziyatni chamalab ko'rdim va jang qilish, qon to'kishdan nima foyda deb o'ylab, yaxshisi ularni bir cho'miltirib qo'yay dedim. Bunaqa urushqoqlarni birinchi galda boshini suvga pishib olgan ma'qul edi. O'ziyam shamol yon tomondan qattiq esayotgan, ularning komandasi qayiq biqinidagi kursilarda o'tirgan edi. Demak, vaziyat juda qulay, faqat xodani uzunroq o'rnatib, qayiqni tez bursak bas edi...

Ikki daqiqa ichida qayiqni qayta uskunaladim, tez qayrilib, ular tomonga yurdim. Qarama-qarshi kela verdik. Yaqin, juda yaqin qoldi. Men rulni sal chetga burdim, xoda flagman qayig'idagi kursida o'tirgan-

larni supurgi bilan supurgandek suvga ag'dardi, ikkinchi, uchinchi qayiqdagilarning taqdiri ham xuddi shunday bo'ldi. Bir vaqt qarasam, atrof dengiz emas, kalla qaynayotgan qozonga o'xshadi. Papuaslar suvda shapir-shupir suzib yurishar, qichqirishar, kuli-shardi, suvdan chiqqilari kelmas edi.

Birgina Kusaki xunob edi, u qayiqqa tirmashib olganicha baqirar, chaqirar, g'azablanardi... Men qo'limni chakkamga qo'yib, unga: «Cho'milib, huzur qiling!» – dedim-da, qayiqni burib Sidney tomon yo'l oldim.

Sidneyga kelgach, bumeranglarni egasiga qaytar-dim, golf o'ynagan sherigim bilan xayrlashib, kema-ni bayrog'ini ko'tardim. Portda bizni kuzatib qol-dilar, yo'lga meva-cheva, pirog keltirdilar. Men ham-malariga tashakkur izhor qildim, kema-ni arqonini yechdim, yelkanlarni ko'tarib, jo'nab ketdik.

XVII BOB

BUNDA LOM YANA YAXTANI TARK ETADI

*B*u galgi safarimizda nuqul baxtsizliklarga duch kelaverdik. Yangi Gvineya qirg'oqlaridan o'tishimiz bilan misli ko'rilmagan to'fonga yo'liqdik. To'lqinlar «Xatar»ni pista po'choqdek u yoqdan-bu yoqqa irg'i-tar, u goh suvga sho'ng'ib ketar, goh suv betiga qalqib chiqar, yana sho'ng'irdi. Kema ustiga tog'-tog' suv qu-yilar, anjom-uskunalar g'ijirlar, ingrardi. Nima ham qila olardik – to'fon deb shuni aytadilar-da!

Birdan kemamiz bamisoli dugdek bir joyda gir-gir aylana boshladi. Bir lahzagagina shamol tinib qoldi. To'fonning makrlaridan bexabar bo'lgan Lom va Fuks buni ko'rib yengil nafas olishdi. Buning oqibati nima bo'lishini men yaxshi bilardim, shuning uchun qattiq

tashvish tortdim, chunki to'fonning naq markaziga tushib qolgan edik. Agar bilsangiz, endi holimiz xarob bo'lishi aniq edi.

Mana boshlandi.

Bir lahzalik jimlikdan so'ng bo'ron dahshatli na'ra tortdi, yelkanlar tars-tursyorilib ketdi, machta obkashdek egilib, qarsillab sindi, rangout arqon-parqonlari bilan suvga uchib tushdi, xullas dabdalamiz chiqdi.

Quturgan okean biroz tinchlangandan keyin palubaga chiqib qaradim. Vayrongarchilik zo'r bo'lib, tuzatishning iloji yo'qdek edi. Zaxiradagi yelkanlar va arqonlarni har ehtimolga qarshi deb tryumda saqlab qo'ygan edim, ammo o'zingiz bilasiz, machtasiz yolg'iz yelkan bilan yurib bo'lmaydi-ku. Endi katta okean yo'ldan juda uzoqda qolganimiz uchun bizni dahshatli qismat kutmoqda, ya'ni biz okean o'rtasida yillab najotsiz qolib ketishimiz mumkin ediki, bu endi o'zingiz bilasiz, istiqbolimiz nochorligidan darak berardi xolos.

Ko'z o'ngimizda asta-sekinlik bilan o'lim dahshati namoyon bo'ldi. Bunday hollarda hammada bo'lgani kabi men ham beixtiyor bosib o'tgan hayot yo'limni, beg'ubor bolaligimni esladim.

Buni qarangki, xotiralar menga najot yo'lini ko'rsatib berdi.

Bolalik chog'imda varrak yasab uchirishni yaxshi ko'rardim. Mana shu ajoyib mashg'ulotni eslab, ruhim tetiklandi. Varrak? Mana najot kaliti!

Bizni kuzatish paytida sovg'alar solingan savatlardan varrak cho'pi yasadik. Keyin nondan shirach tayyorladik, kemadagi hamma qog'ozlarni – gazetalar, kitoblar, har xil xat-patlarni yig'ib yelimladik. Men sizga mubolag'asiz aytsam, ajoyib quroq bo'ldi. Boshqalarni bilmayman-u, ammo men bu ishda ustasi farang edim. Quroq qurigandan so'ng uzun arqon bog'ladik, shamol turishi bilan qo'yib yubordik...

Buni qarangki, u kemamizni yaxshigina tortib ketdi, ana rulni boshqarishga kirishdik.

Men hujramda xaritani yozib, kemani ta'mirlaydigan qulay joyni tanlay boshladim. Birdan qulog'imga qandaydir g'alati tovushlar chalindi. Palubada allanimalar chirsillayotgan edi. Xavotirlanib, yuqoriga ko'tarildim, qarasam, ishning rasvosi chiqibdi. Quroqning bir uchi bog'langan arqon brashpilga o'ralib qolgan ekan, u asta-asta ishqalanib, chuvalanibdi va men kelganimda uzilay deb turgan ekan.

– Avral! Hamma yuqoriga! – deya komanda berdam.

Lom bilan Fuks otilib palubaga chiqishdi va buyrug'imni kutib turishdi. Ammo men nima deb buyruq berishni bilmasdim. Axir o'zingiz o'ylab ko'ring, hozir o'sha uzilay deb turgan joyga tugun solish kerak edi, holbuki shamol kuchaygan, arqon simdek tarang tortilgan, simni esa ma'lumki, tugib bo'lmas edi.

Endi hamma harakatimiz puchga chiqdi, deb o'yladim. Ammo Lomning devdek kuchi shu yerda ish berib qoldi. U bir qo'li bilan arqonni, ikkinchi qo'li bilan tutqichni mahkam ushlab torta boshladi. Arqon salgina sog'ildi...

– Shunday ushlang, sira bo'shashtirmang! – deb komanda berdim va o'zim tugun solishga kirishdim.

Shu payt kutilmaganda orqadan bo'ron turdi-yu, quroqni uzib yubordi, tutqich ombir bilan mix tortgandek sug'rilib ketdi. Lom esa charxpalak bo'lib osmonga uchdi, uchib borar ekan, arang:

– Xo'p bo'ladi, sira bo'shashtirmayman! – degan ovozi eshitildi.

Fuks ikkimiz esankiragancha uning orqasidan qarab qoldik. Lom tobora ko'zdan uzoqlashib borardi. Oxiri bulutlar orasida bir qora nuqtadek ko'rindi-da, keyin butunlay g'oyib bo'ldi. Shunday qilib, dovyurak o'rtog'imiz okeanning o'rtasida bizni tark etdi...

Bir payt o'zimga kelib, kompasga qaradim va yo'nalishni bildim, ko'zim bilan ob-havoni chamaladim. Men sizga aytsam, xulosalarim quvonchli emas edi: olti ball

kuch bilan esgan shamol soatiga yigirma besh mil tezlikda bosib, bosh yordamchimni kun chiqar mamlakati qirg'oqlariga tomon uchirib ketibdi. Biz esa yelkansiz, boshqaruvsiz qolgan kemada to'fqinlar hukmiga bo'sunib yana ojiz va nochor holda sang'ib yurdik.

Ta'bim qattiq xira bo'ldi, alamimdan uxlashga kirdim, ko'zim ilinib, noxushliklarni biroz unutgan ekanman, Fuks meni uyg'otib qoldi. Ko'zlarimni uqalab, o'rnimdan turdim. Qarasam, kemanding o'ng tomonida marjon oroli ko'zga tashlanyapti. Hamma belgilari aniq-ravshan: xurmo daraxtlari, qumloq ko'rfaz, do'nglik... Agar kemamiz shu yerga borib to'xtasa bir amallab yelkan qurib olishimiz mumkin edi. Nazarimda, to'fon bizga kulib boqqanga o'xshardi, ammo afsuski, bu kulib boqish soxta bo'lib chiqdi.

Nega desangiz, shamol kemamizni asta haydab borardi, mana biz orolga yaqinlashdik, yonidan o'tyapmiz, xuddi qo'l uzatsa yetadigandek oraliq qoldi. Lekin buni og'izda aytish oson edi, aslida-chi, qani ikki yuz sarjin masofadagi orolga tushib ko'ring-chi... Xullas, yonidan o'tib ketishimiz aniq edi.

Mening o'rnimda boshqa odam bo'lganda qo'lini yuvib qo'ltiqqa urgan bo'lardi, ammo o'zingiz bilasiz, men unaqa esankiraydiganlardan emasman, dengizchilik tajribasi bunday hollarda qirg'oqqa arqon bilan langar otishni tavsiya qilardi. Buni qo'l bilan otib bo'lmasdi, albatta, buning uchun to'p yoki raketa kerak bo'lardi. Men yugurib pastga tushdim, ana shu qurollarni qidirib, kayuta-yu tryumlarni ag'dar-to'ntar qilib yubordim, na raketa, na to'p topilmadi, safarga chiqish vaqtida bularni olish esimga kelmabdi. Kayutamni axtargan vaqtimda nuqul qo'limga yasan-tusan buyumlari: bo'yinbog'lar, osma tasmalar ilinardiki, bulardan to'p yasab bo'lmasdi, albatta.

O'tmish yillarni yana bir bor xotirlash menga endi qanday harakat qilish rejasini esga keltirdi.

Agar bilsangiz, yoshligimda hammaga o'rnak bo'ladigan axloqli bola edim deb aytolmayman. Aksincha, umum nuqtayi nazaridan qaraganda bezori bo'lmasam-da, sho'x edim, buni yashirmayman. Qisqasini aytganda, roгатka degan narsa hech cho'ntagimdan tushmasdi...

Shuni eslab birdan xayolimga keldi: xo'p mayli, osma tasmalardan to'p yasash mumkin emas ekan, nima uchun roгатka yasash mumkin emas? Darhol rezinkali osma tasmalardan olti juftini olib, palubada uzun roгатka yasadim.

Keyin o'z-o'zidan ma'lumki, unga kichikroq langarni o'rnatdim, so'ngra Fuks bilan birga lebedkada tasmani taranglab tortdik. Hammasi tayyor bo'lgach, komanda berdim:

– Diqqat!

Keyin tasmani qirqib yubordim, langar ingichka-yu, ammo pishiq arqonni ilashtirib uchib ketdi. Qarasam, ish xuddi o'ylaganimdek bo'lib chiqdi! Langar qattiq o'rnashib qoldi.

Yarim soatdan keyin biz qirg'oqqa tushdik, hali bolta-arra tegmagan o'rmonning tantanovor sukunatini buzib, boltalarimizni ishga soldik.

Ikki kishiga bu qadar katta ishni bajarish ancha qiyin bo'ldi albatta, lekin uddaladik. Juda yaxshi uddaladik!

To'fon kemani deyarli ishdan chiqargan edi. Ikki chetini qaytadan kanop tiqib teshiklarini berkitishga, hamma yog'ini qatronlashga, yangi rangout va takelaj o'rnatishga to'g'ri keldi. Zo'r berib ishladik. Shunga yarasha kemani yaxshilab tuzatdik. Machtani o'rnatish juda osongina bitdi: silliq to'g'ri xurmo daraxtini tanlab ildiz-pildizi bilan kavlab oldik-da, shundayligicha o'rnatib qo'ya qoldik. Tepasini odatdagidek yo'g'on arqonlar bilan, ostini tryumga mahkamladik, muvozanatni saqlash uchun tagiga tuproq solib, suv quydik, men sizga aytsam, machtamiz ko'karib ketdi.

Keyin yelkanlarni bichdik, tikdik, ko'tardik va suzib ketdik.

Jonli machta o'rnatilgan kemani boshqarishga uncha o'rganmagan bo'lsam-da, lekin ancha qulayliklari bor edi: boshing tepasida yaproqlar shovutlar, yam-yashil barglar ko'zlarni quvontirardi. Keyin xurmo mevalari pishib yetildi, bu shunday yoqimli edi-ki, asti qo'yavering, vahtada turibsiz deylik, kun is-siq, chanqoqlik tinkani qurityapti, shunda machtaga chiqib, sal qo'l uzatsangiz bas, muzdek shirin mevani yeb joningiz rohat qilardi. Bu kema emas, suzib yuruvchi bog' edi...

Shu tariqa shirin-sharbat mevalarni yeb ancha semirib qoldik va Lom borib tushgan tomonni mo'ljallab suzib ketaverdik.

Bir kun yurdik, ikki kun yurdik. Uchinchi kun deganda oldimizda qandaydir yer ko'rindi. Durbindan qarab port ekanini, kirish belgilarini, qirg'oqda shahar borligini bildim...

Shaharga tushsak yomon bo'lmas edi, albatta, lekin tushmaslikka ahd qildim, chunki u yerda ajnabiylarni oqko'ngillilik bilan kutib olmasliklarini bildim, qolaversa, janobi Kusaki bilan oramizda shaxsiy adovat bor edi. E, cho'chqalarga yem bo'lsin o'sha!

XVIII BOB

BU ENG QAYG'ULI BOB, CHUNKI BUNDA «XATAR» HALOKATGA UCHRAYDI VA QAYTA TIKLANMAYDI

*B*iz orolni chetlab yo'lga tushdik. Kunbo'yi yurdik, hech qanday tasodif yuz bermadi, kechga borib tuman tushdi, u shunday qalin ediki, hech nimani ko'rib bo'lmasdi, misoli ko'rga o'xshab qoldik. Har tarafdin signal, gudok, siren ovozlari eshitilar, qo'ngi-roqlar chalinardi. Yurish xavf-xatarli bo'lishiga qara-

may zavqli edi. Ammo bu zavq uzoq davom etmadi. Bir payt qulog'imga qandaydir tezyurar kemanding biz tomonga uchib kelayotgan ovozi chalindi. Sinchiklab qarasam – minonosets o'qdek kelyapti. Men kemani tez o'ngga burdim shunda u ham o'ngga burildi. Men chapga burdim, u ham chapga burildi...

Bir payt, men sizga aytsam, kemamizga qattiq zarb urildi, qarsillagan ovoz eshitildi, suv palubaga yopirilib chiqdi, ikkiga bo'linib ketgan kema asta dengiz qa'riga cho'ka boshladi.

Halokatga uchraganimiz shubhasiz edi!

– Fuks, – dedim, – qutqazish chambaragini oling-da, to'g'ri sharq tomonga qarab suzing, qirg'oq uzoq emas.

– Siz-chi? – dedi Fuks.

– Mening ishlarim bor, – dedim. – Jurnalga xat yozib qoldirishim, kema bilan vidolashishim kerak, eng muhimi, u yoqda hech qanaqa ishim yo'q...

– Mening ham u yoqda hech qanaqa ishim yo'q, Xristofor Bonifatyevich. U yoqqa hech oyog'im tortmaypti, – dedi Fuks.

– Chakki qilasiz, Fuks, – dedim men, – har holda qirg'oqda bo'lasiz, go'zal joylarni, muqaddas Fudziyama tog'ini ko'rasiz...

– Go'zal joylarning menga nima keragi bor! – dedi Fuks qo'lini siltab. – U yerda ochdan o'lish hech gap emas. Ish topolmasam, eski kasbim, kartavozlik bilan kun kechiray desam, bizlar ularning oldida ip esholmaymiz. Puling u yoqda tursin teringni ham shilib olishadi. Yaxshisi siz bilan qolaman.

Fuksning bu sadoqatidan yuragim tog'dek ko'tarildi, boshim osmonga yetdi. «Motam tutishga hali barvaqt ekan!» deb o'yladim. Ziyon-zahmatlarning ko'lamini ko'rib, qo'limga bolta oldim.

– Avral! – komanda berdim. – Hamma yuqoriga! Uskunalar yo'qotilsin, machta yiqitilsin!

Fuks jon deb ishga kirishdi. U shunday kuch-g'ayrat bilan ishladiki, men hayratda qoldim. Shunisi ham

borki, buzish – qurish emas-da axir, buzish oson, jon qiynalmaydi.

Xash-pash deguncha xurmo suvga qulatildi, orqasidan Fuks suvga sakrab xurmo daraxtiga minib oldi. Men unga ba'zi bir qimmatli narsalarni uzatdim. Qutqazish chambaragini tashladim, qutisi bilan birga kompasni, ikki juft eshkakni, kichkina bochkadagi suvni, shkafdan u-bu kiyimlarni berdim...

O'zim esa hamon kemada, «Xatar»da turibman. Mana, oxirgi daqiqalarni sanamoqdaman, quyruq ko'tarildi, tumshuq suvga botmoqda, hozir sho'ng'ib ketadi...

Ko'zlarimdan yosh oqa boshladi. Shu payt shartta boltani ko'tardim-da, quyruqqa qoqilgan yozuvli taxtani o'z qo'lim bilan ko'chirib oldim.

Keyin suvga sakrab, Fuks yoniga, xurmo daraxtiga chiqib oldim. Shu yerdan turib jafokash kemamning okean qa'riga kirib ketayotganini kuzata boshladim, Fuks ham ma'yus tikilardi. Qarasam, uning ham ko'zlaridan yosh oqardi.

Men unga qo'limni uzatdim.

– Hechqisi yo'q, xafa bo'lmang, Fuks, – dedim, – biz hali siz bilan ko'p suzamiz. Bu nima bo'пти...

Keyin okean kemani yutib yuborgan joyga yana bir marta qarab qo'ydik, to'lqinlar bir-biri bilan tutashib, kemadan nom-nishon qolmagach, o'zimiz yaxshiroq o'rnashib olish harakatiga tushdik. Men sizga ayt-sam, juda qulay o'rnashib oldik ham.

Albatta, kedadagidek shinam bo'lmasa-da, har holda eng zarur narsalarimiz bor edi. Kompasni o'rnatdik, eski ko'ylagimizdan bir amallab yelkan yasab oldik, qutqazish chambaragini shoxga ilib qo'ydik, kemandi nomi yozilgan taxtani esa o'zimga yozuv stoli qilib oldim.

Xullas, hamma narsa joyida-yu, lekin oyoqlarimiz doim ho'l bo'lib yurardi.

Bir kuni orqa tomonimizda tutun ko'rindi, men uni yana o'sha minonosets bo'lsa kerak deb o'yladim,

ma'lum bo'lishicha, u ingliz bayrog'i bilan daydib yurgan «savdogar» paroxodi ekan. Men undan yordam so'rashni istamadim, bir amallab o'zim qirg'oqqa chiqib olaman deb o'yladim. Ammo uydagi gap bozorga to'g'ri kelmas deganlaridek, ish o'ylaganimdek bo'lmadi. Men kemani ko'rgan zahoti esimga tushib yozuv qurollarimni oldim-da kema jurnaliga tegishli yozuvlarni yozishga kirishdim. U paroxodning kapitani esa o'z navbatida durbinidan qarab kemamizning, agar buni kema deb atash joiz bo'lsa, nochor ahvolda qolganini payqabdi.

Payqagani bilan yordamga borsammikan yoki bormasammikan deb ikkilanibdi, chunki biz biron falokat belgisini bildirmagan va xatar signallarini bermagan edik...

Xuddi shu paytda, agar bilsangiz, vaziyat o'zgarib, u tasodifan qarorini o'zgartirishga majbur bo'lgan.

Balki u qanday vaziyat ekan deb so'rarsiz.

Men sizga aytsam, jurnalga tegishli yozuvlarni yozib bo'lgach, omonat yozuv stolimni tikkaytirib qo'ygan edim. Shunda harflari yaltirab ketibdi. Kapitan «Xatar» so'zini ko'ribdi-yu, buni yordamga chaqiriq yoki falokat signali deb tushunibdi va darhol paroxodni biz tomonga buribdi. Yarim soatdan so'ng bizni o'z paroxodiga chiqarib oldi. Biz kapitan bilan birga bir qadahdan rum ichib, ana shu ajoyib hodisa haqida suhbatlashib o'tirdik.

Shunday qilib, men xurmo daraxtini kapitanga sovg'a qildim, u buni mehmonxonaga o'tqazib qo'yishni buyurdi, eshkaklarni, kompasni ham berdim, o'zinga esa chamberak bilan yozuv taxtasini olib qoldim. Har holda, o'zingiz bilasiz, esdalik-da, axir.

Kapitan bilan ancha suhbatlashib o'tirdik. U yog'och olib kelish uchun Kanadaga ketayotganini so'zlab berdi, so'ngra yangiliklar haqida gaplashdik, keyin u ketdi, men esa yangi gazetalarni o'qigani qoldim. O'tirib, bir chetdan gazetalarni varaqlay boshladim. Gazetalarda

nima ham bo'lardi, deysiz! Hammadan ko'pi e'lon, g'iybat, yolg'on-yashiq gaplar bilan to'lgan... Bir payt butun bir sahifani egallab turgan: «Osmondan hujum... Jinoyatchi qochdi!» degan sarlavhaga ko'zim tushdi.

Shubhasiz, qiziqib qoldim, o'qib ko'rsam, bu shovshuvning hammasi Lom haqida ekan. Ma'lum bo'lishicha, u o'z varragi bilan Fudziyama tog'iga yaqin joyga tushibdi. Darrov odamlar yig'ilibdi, varrakni yirtib tashlashibdi, burdalarini esdalik uchun talab ketishibdi.

Ma'lumki, varrak gazetadan yasalgan edi. Shu sababli darrov bu ishga politsiya aralashibdi. Lomni taqiqlangan adabiyotlarni g'ayriqonuniy ravishda tarqatganlikda ayblashibdi. Bu ishning oqibati nima bilan tugashini bilmayman, ammo uning baxtiga to'satdan osmon qora bulutlar bilan qoplanibdi, yer ostidan gulduran zilzila ovozi eshitilibdi... Odamlar vahimaga tushib, har yoqqa tiraqaylab qochib qolishibdi...

Muqaddas tog' etagida faqat mening bosh yordamchim Lom bilan yapon politsiyasining amaldorlari qolishibdi.

Ular bir-birlariga qarab turaverishibdi, oyoqlari ostidagi yer asta-asta tebranaveribdi. Bu holat sayyoramiz sathining sirli hodisalaridan bo'lib, har kimda har xil qo'rquv, vahima tug'dirardi. Lom esa umr bo'yi kemalarda suzib yurgan dovyurak dengizchi bo'lgani uchun bunaqa tebranishlarga o'rganib qolgan edi... U zilzilaning dahshatli kuchiga yetarlicha baho berishni o'ylab ham o'tirmay, tog' yon bag'ri bo'ylab, shoshmasdan tepaga qarab keta boshlabdi, shu payt, men sizga aytsam, «yer g'azabga keldi» deganlaridek qochuvchi bilan quvuvchi o'rtasida katta yoriq paydo bo'libdi. Keyin yer-u ko'k qop-qora qurum va zulmat bilan qoplanibdi.

Politsiya Lomning izlarini yo'qotib qo'yib, hozir qidirib yurganmish. Ammo butun harakati behuda ketibdi.

XIX BOB

BUNING OXIRIDA TO'SATDAN LOM PAYDO BO'LIB QOLADI VA O'ZI HAQIDA QO'SHIQ AYTADI

*M*en gazetadan o'qib bilgan voqealarning hammasi ana shu edi. Sizga aytsam, shuning o'zi ham ko'ngilni g'ash qilish uchun yetarli edi. Bu g'am ustiga g'am bo'ldi. Hazil emas-da, axir! Kemadan ayrildik, buning ustiga o'rtoq va yordamchimning boshiga shunday og'ir kulfat tushgan edi. Kemam bo'lganda-ku, Kusakini nazar-pisand qilmay, darhol Lomni qutqargani borardim, albatta. Endi esa biron bir portga yetib borguncha sabr qilishdan bo'lak chora yo'q edi. Portga borgach, u yerdan bir amallab ketib olardik, lekin shunisi ham borki, Fuks ikkimizning cho'ntagimiz mulla mir quruq bo'lishi bilan birga paroxod ham toshbaqadek imillab borardi.

Men kapitanning yoniga borib:

– Sal tezroq yurishning iloji yo'qmi? – deb so'radim.

– Qani endi, juda soz bo'lardi-ya, – dedi u, – lekin o'tyoqarlarim yetishmaydi. Ishni eplasholmayapti, shuniyam zo'rg'a hosil qilishyapti.

Men sizga aytsam, birdan miyamga bir fikr keldi, Fuks bilan maslahatlashdim, yana bir kun dam oldik-da, o'tyoqarlikka yollandik. Maoshimiz uncha katta bo'lmasa-da, birinchidan, ovqatimiz bepul, ikkinchidan, har holda, ishimiz zerikarli emas, uchinchidan, paroxod tez yura qolardi.

Ishga tushib ketdi.

Jomakor berishmadi, biz esa faqat ustimizdagi kiyimlar bilan qolgan edik. Tejash maqsadida kiyimlarimizni yechib qo'ydik, faqat kalta ishtonda qoldik. Bir hisobdan shu ham yaxshi, chunki olovxona nihoyatda issiq edi. Oyoq kiyimi masalasi ancha valakisalang edi, chunki oyoq ostimiz ko'mir, qaynoq toshqol, ya-

langoyoq ishlasak oyoq kuyar, poyabzalda bo'lsak – botinka ishdan chiqar edi.

Ammo biz ruhimizni tushirmadik: to'rtta chelakka yarim qilib suv quydik, xuddi kalish kiygandek ichiga tushib oldik, juda ham qulay bo'ldi! Mabodo biron cho'g' tushgudek bo'lsa ham shu zahoti «pishsh» etib o'chib qolardi.

Men o't yoqish ishini pirra qilib tashladim, chunki birinchi marta ishlashim emas edi, ammo Fuks noshudlik qildi. U katta-katta ko'mirlarni o'txonaga qalashtirib yubordi, u yonmay nuqul tutar, Fuks esa belkurak bilan titkilardi.

– Ey, Fuks, – dedim, – belkurak bilan ishlab bo'ladimi? Bularni maydalash kerak. Lom qani?

Shu payt, xoh ishonning, xoh ishonmang orqamdan birov bo'g'i ovozda:

– Lom xizimatingizga tayyor! – deb qoldi.

Qayrilib qarasam – uyulib yotgan ko'mir ichidan bosh yordamchim Lom chiqib kelyapti-da! Oriq, qop-qora, soqol-mo'ylovi o'sib ketgan bo'lsa-da, lekin Lomning o'zginasi. Men kutilmagan bu uchrashuvdan hang-u mang bo'lib o'tirib qoldim...

Keyin, o'zingizdan qolar gap yo'q, quchoqlashib ko'rishdik, Fuks hatto yig'lab yubordi. Uchalamiz o'txonaning olovini gurullatib, so'ngra dam olgani o'tirdik, Lom boshidan kechirgan musibatlarini so'zlab berdi.

Gazetadagi uning haqida yovuz jinoyatchi osmondan hujum qildi, degan so'zlardan bo'lak hamma yozilgan gaplar to'g'ri ekan. Hujum nima qilsin, shunchaki kuchli shamol uchirib ketgan edi-ku, zilzila bosilgandan keyin u shaharga kirib boribdi. Yo'l-yo'lakay rosa qo'rqibdi, atrofiga olazarak bo'lib qarayveribdi, qayoqqa qaramasin politsiyachi, qayoqqa yurmasin josus ko'rinarinish.

Bilasizmi, balki u bamaylixotir ketaverganida ehtimol o'zini sezdirmagan bo'larmidi, ammo asablari

qattiq qaqshagani sababli hadiksirab, tez-tez odim tashlabdi-da, keyin urra qochishga tushibdi.

Qochib borarkan, u yoq-bu yoqqa alanglayveribdi. Qarasa, orqasidan josuslar, jandarmlar, politsiyachilar, bolalar, itlar, rikshalar, avtomobillar quvib kelayotganmish... Shovqin-suron, g'ala-g'ovur ko'tarilibdi.

Xo'sh, qayoqqa qochish, qanday qilib jonni saqlab qolish kerak? U pastlikka, dengiz tomonga qochibdi. Dengiz bo'yidagi ko'mir uyumi ichiga kirib berkinibdi. Xuddi shu paytda mana shu paroxod ko'mir ortishga kelib qolibdi. Ko'mirni osma yo'l orqali yuklarkan: kovshni to'ldirib paroxodga ag'dararkan.

Shunda Lomni ham ko'mirga qo'shib ko'taribdi, u ko'zini ochib, kovshdan sakrab tushmoqchi bo'libdi-yu, ammo yana tutib olishsa nima qilaman, deb o'ylab qolibdi. Bu orada kovsh yurib ketibdi va Lom o'rnidan turishga ham ulgurmay, ko'mir bilan birga bunkerga ag'darilibdi! U oyoq-qo'llarini ushlab ko'rsa – hamma yog'i butun, ammo boradigan joy yo'q emish. Bemalol nafas olish mumkin ekan... Shunda u noiloj bekorchilikdan foydalanib, miriqib uxlashga qaror qilibdi.

Ko'mirning ichiga yaxshilab o'rnashib olibdi-yu, uxlab qolibdi. Shu tariqa to mening komandamni eshitmaguncha uxlab yotgan ekan.

Xullas, hamma ishimiz yaxshilikka olib keldi. «Xatar» ekipaji yana but bo'ldi. Endi biz qaytish rejaları haqida o'ylay boshladik. Qolaversa, paroxod ham manzilga yaqinlashib qolgan edi. Ammo meni bir narsa tashvishga solardi: biz – Fuks ikkimiz bu paroxodga falokatga uchragan kishilar sifatida qonuniy ravishda chiqqan edik, Lom-chi! Birinchidan, u chiptasiz ketmoqda, ikkinchidan, qochoq jinoyatchi deb e'lon qilingan edi. Bu kapitanni kim biladi deysiz? Hozircha, biz yaxshimiz – u ham yaxshi. Lekin bu voqeani bilib qolsa, Lomni ma'murlarga ushlab

berishi ham ajab emas, keyin uni qutqarib olishning o'zi bo'lmas edi.

Men Lomga maslahat berdim.

– O'sha yerda o'tiravering, – dedim. – Endi o'rganib qoldingiz. Sizga ovqat olib kelamiz. Ishni birgalikda qilaveramiz. Shunda yengil ko'chadi, ham o'ttiz uch foiz kuchimiz tejaladi, ham xavfdan xoliroq bo'linadi.

Lom jon deb rozilik bildirdi.

– Lekin sal zerikarli bo'ladi-da, – deb qo'ydi. – U yer qorong'i, uyquga bo'lsa to'yib olganman. Biron ish bilan shug'ullanmasam zerikib qolaman-da.

– Buning bir amalini qilish mumkin, – dedim. – Qorong'ida she'r to'qish yaxshi bo'ladi yoki millionga-cha sanashni mashq qiling, uyquni keltirishga yordam beradi...

– Ashula aytsam maylimi, Xristofor Bonifatyevich? – deb so'radi u.

– Nima desam ekan? – dedim. – Menga qolsa, tavsiya etmas edim, ammo juda xohlasangiz – o'zingizcha xirgoyi qiling, o'zga bilmasin.

Shundan keyin o'txonaga ko'mir tashladik. Navbat almashtirdik. Lom o'z joyiga, bunkerga kirib ketdi, Fuks ikkimiz palubaga chiqdik. Bir payt qarasam, ko'chegarlar oyog'i kuygan tovuqdek yugurib qolishyapti.

– Nima gap? – deb so'radim ulardan.

– Anavi yerga, – deb javob qilishdi ular, – bunkerga qandaydir alvasti kirib qolganga o'xshaydi. Nuqul uvlaydi, nima deyayotganini sira bilib bo'lmaydi.

Men darhol tushundim.

– To'xtanglar, – dedim, – hozir pastga tushib, nimaligini bilib chiqaman.

Pastga tushdim, chindan ham ohangi qovushmagan, so'zlari yopishmagan do'rildoq ovoz eshitilardi. Buni sizga qanday ta'riflashni ham bilmayman. Bir vaqtlar Seylonda bo'lganimda fillarning ana shunday bo'kirganini eshitgan edim.

Biroz tinglab turdim-da, Lomning ashula aytayotganini bildim. Bunkerga kirib bordim, ehtiyotlikka rioya qilmagani uchun yaxshilab koyimoqchi bo'ldim-u, ammo ayb o'zimda ekanini fahmlab qoldim, chunki bu gal ham buyruqni aniq qilib bermagan edim-da. Doim Lom bilan ana shunaqa anglashilmovichilik sodir bo'lib turardi.

U mana bunday kuylamoqda edi:

Men bosh yordamchi edim,

«Xatar» degan korvetda.

Suv qa'riga ketdi u,

To'fon oqibatida.

Endi men chora izlab,

Yot kemada yuraman.

Gunohkordek kun-u tun,

Ko'mirga bosh uraman...

Nima ham deya olardim, chindan ham o'zini o'ylab ashula aytmoqda edi. So'zlarining hammasi to'g'ri... Faqat korvet masalasida biroz mubolag'a qilib yuborgan edi. «Xatar» qayoqda-yu, korvet qayoqda!.. Ammo bir hisobdan qaraganda, bu ham bir nafosat, go'zal bir ibora edi. Ashulada bunday iborani ishlatish mumkin edi. Lekin hisobot yozganda, safar axborotlari haqida ma'lumot berganda, yuk ortish va tushirish dalolatnomalarini tuzganda bunday noaniqliklarga yo'l qo'yib bo'lmasdi, albatta. Ashulada-chi, nima uchun mumkin bo'lmasin? Menga desa drednout deb atamaydimi, qayta dabdabaliroq jaranglaydi.

Har qalay Lomni ashula aytishdan to'xtatdim.

– Siz mening gapimni yaxshi tushunmapsiz, azizim, – dedim unga. – Siz o'zingizni o'ylab, ichingizda ashula ayting, hech kim eshitmasin, bo'lmasa biron ko'ngilsiz hodisa yuz berib qolishi mumkin, degan edim.

Lom ashulani to'xtatarkan, gapimni ma'qulladi.

– Rost aytasiz, – dedi u, – siz ruxsat berganingizdan keyin men o'ylab ham ko'rmabman. Endi ashulani yig'ishtirdim, yaxshisi sanoqqa o'taman...

Lomning yonidan chiqib, o'tyoqarlarni tinchlattim. O'txonada olov gurullayotgan ekan deb tushuntirdim. Mexanik ham gapimni tasdiqladi:

– Shunaqa holatlar bo'lib turadi, – dedi u.

XX BOB

BUNDA LOM BILAN FUKS XARID QILISHDA GO'LLIKKA YO'L QO'YADILAR, VRUNGEL ESA ALGEBRA QONUNLARINI AMALDA SINAB KO'RADI

Nihoyat, biz Kanadaga yetib keldik. Fuks ikkalamiz kapitan bilan xayrlashib, paroxoddan tushdik, tunda esa Lomni ham yashirinch qirg'oqqa o'tkazib oldik. So'ngra tinchgina bir qovoqxonaga kirib ahvolimizni muhokama qildik va bundan keyin safarni qanday davom ettirish to'g'risida fikr yuritdik. Marshrut rejasini tuzib chiqdik: Kanadadan Alyaskaga, Alyaskadan Bering bo'g'ozini orqali Chukotkaga o'tadigan bo'ldik, keyin uyimizga keldik deb hisoblasak ham bo'laverardi, chunki u yog'iga bir amallab yetib olardik...

Ana shu rejani bir ovozdan ma'qulladik.

Biroq nimada yurish masalasi bizni o'ylatib qo'ydi. Hozir qish fasli, daryolar muzlagan, hamma yoq qalin qor, temir yo'l yo'q, avtomobilda yurib bo'lmas edi. Paroxodni esa to' bahorgacha kutishga to'g'ri kelardi.

Biz bafurja maslahatlashib, chana va unga qo'shish uchun bug'u yoki it sotib olishga qaror qildik. Ana shu siljish vositalarini topish uchun uchalamiz uch yoqqa qarab ketdik.

Men chana sotib olishga, Lom bug'u topishga, Fuks it izlashga jo'nadik.

Menga chiroyli, puxta, juda qulay chana uchrab qoldi. Lomning omadi yurishmabdi, u ola-chipor o'rtacha semizlikdagi bug'uni olib kelibdi. Mutaxassislar buni ko'rib, darrov tegishli bahoni berishdi: shoxiga qaraganda, bu bug'u asl zotli, oyoqlariga qaraganda esa o'rtadan past emish, chunki tuyoqlari kichkina ekan.

Baribir, qanday bo'lmasin sinab ko'rishga ahd qildik. Chanaga qo'shdik. Hech tortmadi. Qorda bir-ikki qadam bosdi-yu, daryoga, muz ustiga tushganimizda bir qadam ham yurolmadi. Oyoqlari tayg'anib, chali-shib ketaverdi.

O'ylab qarasam, taqa qoqish kerak edi, ammo taqa qayoqda deysiz!

Shu paytda kemamning nomi yozilgan taxta ishga yarab qoldi. Uni bekorga olib yurmagan ekanman. Taxtaga qoqilgan mis harflarni sug'urib oldik-da, ularni bug'uning oyoqlariga o'sha burama mixlar bilan bir amallab qoqdik. Men sizga aytsam, chakki bo'lmadi, yordam berdi. Har holda bug'u to'xtab turishini kamaytirgan bo'lsa-da, ammo baribir yurishini tezlatmadi. Juda dangasa hayvon chiqib qoldi!

Shu payt Fuks yetib keldi. U tumshug'i ingichka bir kuchukni xarid qilibdi. Mutaxassislarning bahosiga qaraganda, u sovrin oladigan yo'lboshchi, asl zot kuchuk ekan. Shu sababli ham biz uni jismiga monand ravishda yo'lboshchi qilib, chanaga qo'shmoqchi bo'ldik.

Ammo hamma ish ham aytishga oson ekan. Bug'uni birpasda chanaga qo'shdik. Bo'yniga bo'yincha o'rniga qutqazish chambaragini kiygizdik. Ko'rdingizmi, chambarak ham kunimizga yarab qoldi, ishning ko'zini bilish kerak-da, azizim.

Endi itni qo'shish kerak edi, ammo u sira bo'yin bermasa bo'ladimi: nuqul tishlashga urinar, tishlarini

irjaytirardi. Bunaqa qopong'ich itni chanaga qo'shib ko'ring-chi!

Shunga qaramay, har qalay, bir amalladik. Do'g'a yasadik, itni zo'rg'a shotining orasiga kiritib tasmaladik-da, qo'yib yubordik...

Men sizga aytsam, bo'ldi tomosha, bo'ldi xarxasha!

Bug'u tuyoqlari bilan yer depsinar, shoxlari bilan havoni suzar, it esa uv tortar, kallasini silkitar, ikkalasi ham zo'r berib orqasiga tisarilardi.

Bir hisobdan, orqa bilan yurib ham jo'nab ketgim keldi, lekin tajriba uchun hayvonlarning o'rnini almashtirishga qaror qildim. Garchi algebrada raqamlar o'rnini almashtirgan bilan natija o'zgarmaydi degan qoida bo'lsa-da, biroq bu algebrada aytilgan, holbuki men sizga aytsam, hozirgi ishning yo'rig'i boshqa edi.

Shunday qilib, bug'u bilan itning o'rnini almashtirib, qaytadan chanaga qo'shdik.

Endi qandoq bo'ldi deb o'ylarsiz? Bug'umiz shunaqayam yo'rg'alab ketdiki, naq tuyoqlaridan chaqmoq chaqardi.

It ham undan qolishmadi. Tishlarini g'ijirlatib, uvlab, kuchi boricha chanani torta ketdi.

Lom ikkimiz chanaga o'tirishga arang ulgurib qoldik, Fuks bo'lsa zo'rg'a arqonga ilinib oldi. Shu tariqa yarim mil masofagacha sudralib bordi.

Men sizga aytsam, bu chinakam poygaga o'xshardi! Men lagni o'zim bilan birga olmagan edim, qolaversa muzda yurganda undan foydalanish ham qiyin edi. Ammo qirg'oqdagi belgilarga qarab xulosa chiqarganda, chanamizning tezligi hayratda qoldiradigan darajada edi. Qishloqlar xuddi tumanda ko'ringanday ko'z o'ngimizdan g'izillab o'tar, chana muz ustida sakrab-sakrab ketar, shamol quloqlarimiz tagida hushtak chalar edi.

Bug'uning burunlaridan bug' chiqar, tuyoqlari jarangli ovoz ko'tarib, muzda xuddi «undervud» mashinkasida bosilgandek «x-a-t-a-r» harflarini qoldirardi.

It ham tilini osiltirib, halloslab joni boricha intilar, ortda qolmaslikka tirishardi.

Qisqasi, xash-pash deguncha Alyaska chegarasiga kelib qoldik. Bu yerda qo'liga miltiq va bayroqchalar ushlagan soqchilar turardi.

Men chegaraning qonun-qoidalariga rioya qilmay o'tib ketish noqulayligini bilib, chanani to'xtatishga urindim.

– Sekin, to'xtang! – deb qichqirdim. To'xtash qayoqda deysiz! Bug'um eshitishni ham, qayrilib qarashni ham istamay, o'qdek uchib ketaverdi.

Shu payt bir soqchi bayroqchasini silkitgan edi, boshqalari barvariga o'q ota boshladi...

Halok bo'ldik, deb o'yladim, lekin ko'zimni ochib qarasam, hammamiz sog'-salomat ekanmiz. Yana yelib ketaverdik. Orada besh daqiqa o'tar-o'tmas bug'ular qo'shilgan bir chanani quvib o'tdik, hade-may yana ikkitasidan o'zib ketdik, keyin juda ko'pini orqada qoldiraverganimizdan sanamay qo'ydim. Ular zo'r berib shoshilishardi, men esa sekinroq yurishni istardim-u, ammo bug'u bilan it bo'yin bermasdi... Mana ufqda Yukon qal'asi namoyon bo'la boshladi. U yerdagi muz ustida odamlar to'planib turishgan edi. Ular qo'llarini silkitishar, qichqirishar, osmonga o'q otishardi. Odamlar ko'pligidan muz ko'tarolmay sinib ketdi. Xaloyiq qirg'oqqa tomon yugurdi. Shundoq tumshug'imizda hovuzdek joy ochilib qolgan, biz esa xavfli tezlik bilan unga juda yaqinlashib bormoqda edik. Qarasam, suvga g'arq bo'lish hech gap emas edi. Shu payt birdan chanani yonboshga burib yubordim, shoti qarsillab sindi, men ekipajim bilan birga qorga yiqildim, bug'u va it esa butun jabduqlari bilan birga suvga shaloplab tushdi.

Ular suvga cho'kib ketishi ham mumkin edi, ammo qutqazish chambaragi bunga yo'l qo'ymadi. Shunday qilib, bular suzib yurishar, pishqirishar, halloslashardi...

Xayriyatki, xaloyiq orasidan xayrixoh odamlar topildi, ular arqon keltirishdi, bug'uning shoxiga tashlab, torta boshlashdi... Buni qarangki, aslzot deb hisoblangan hayvonning shoxi xamirdan qil sug'urgandek osongina ko'chib chiqdi, tagida esa sigirning shoxiga o'xshash ikkita kalta mo'guz ko'rinib qoldi! Bular esa juda mustahkam ekan. Shundan tortib jonivorni muz ustiga chiqardik. Bug'u qattiq silkinib, suvlarini sachratdi, burunlarini yaladi-da, xuddi sigirga o'xshab mungli ma'rab yubordi.

Ko'zlarimni katta ochib qarasam, qarshimda rasmana sigir turibdi, faqat dumi yo'q, xolos.

Kanadada Lomni boplab go'l qilishibdi. Bug'umiz taqasiz muz ustidagi sigirdek hadeb sirg'anib ketaverгани endi ma'lum bo'ldi. Ammo sigirga xos bo'lmagan tarzda shamoldek yelishining sababini darrov anglay olmadim.

It ishqibozlarining tushuntirishlaricha, Fuksga ham pand berishibdi, it o'rniga bo'ri bolasini pullab yuborishibdi.

Endi buning qiziqqligini qarangki, bo'ri bolasi chanaqa qo'shiladigan it emas, bu jihatdan sariq chaqaga arzimasdi, sigir bo'lsa hech qachon bug'u o'rnini bosolmasdi, ikkalasi birga qo'shilganda esa ish juda yurishib ketdi. Shu o'rinda algebra qonunlari nihoyatda qo'l kelib qoldi: manfiyni manfiyga qo'shsak, musbat bo'ladi-ku axir.

Tashvish va besaranjomliklar biroz bosilgandan keyin, bu qadar tantana bilan kutib olinganimizning sababi ham ma'lum bo'ldi. Shu kuni bu yerda qishki poyga o'tkazilayotgan ekan. Biz yetti uxlab tushimizga kirmagan bo'lsa ham birinchi o'rinni egallagan bo'lib chiqdik.

BUNDA ADMIRAL KUSAKINING O'ZI VRUNGELGA NIHOYATDA QIYIN AHVOLDAN QUTULISHGA YORDAM BERADI

Biz Yukon qal'asida uch kun mehmon bo'ldik, mi-riqib dam oldik, hayvonlarga ham dam berdik. Mehmon sifatida bizlarga to'la erkinlik berishdi, lekin uydan hech qayoqqa chiqmaslik uchun tilxat olishdi, hatto ahdimizda turish-turmasligimizga ishonch hosil qilish uchun tashqariga ikkita xufiya josus ham qo'yishdi. Keyin chanani qo'shib yo'lga ravona bo'ldik. Yukon qal'asi bir zumda ortda qoldi, Bering bo'g'oziga chiqqach, to'g'ri Chukotka tomon yo'l oldik. Lavrentiy oroligacha yaxshi bordik, lekin o'sha yerda to'xtashga majbur bo'ldik, chunki bo'ron turib, muzlarni sindirdi, parchaladi va biz yoriqlardan o'tolmay aro yo'lda qolib ketdik.

Muz tog'lari orasiga oshiyon qurib, muzlarning tutashishini kutib o'tiraverdik. Joylashgan yerimiz chakki emas, shoshadigan ishimiz yo'q, oziq-ovqat yetarli edi, chunki yo'l-yo'lakay yelin, baliq, muzlagan qush go'shtlaridan olib olgan edik. Qolaversa, sigirning sutini sog'ib ichishimiz ham mumkin edi. Xullas, ochlikdan o'lmasdik, ammo sovuq jon-jonimizdan o'tib bormoqda edi. Qaltirab bir-birimizning pinjimizga tiqilishardik. Ayniqsa, Fuks qattiq iztirob chekardi, uning soqoli muzlab, sumalaklar osilib qolgan edi. Bechora ingrar, nola qilardi. Lom ham sovuqqa chidash berolmay tavbasiga tayanib qolgan edi.

Bu tahlikali vaziyatdan qutulish uchun biror chora o'ylab topish kerak edi. Isinishning turli usullari haqida bosh qotira boshladim. O'tin, ko'mir, kerosin – bularning birontasi ham hozirgi sharoitimizga to'g'ri kelmasdi. Xayol sura turib, bir vaqtlar sirkka tushganim va bir sehrGAR qattiq tikilib sovuq suvni qaynatib yuborgani ko'z oldimdan o'tdi.

Eh, qani endi men ham shunday qila olsam deb o'yladim. Menda iroda kuchli, temir irodam bor edi. Nima uchun sinab ko'rmay? Muzga rosa tikildim – qaynash u yoqda tursin, hatto erimadi ham. Bildimki, bular hammasi bo'lmag'ur gap, yolg'on, aldov, ko'z boylag'ich o'yin ekan. Bunday o'yinlarni epchillik yoki oddiy qilib aytganda, hiyla desa ham bo'lar edi... Ana shu hiyla degan so'zni eslashim bilanoq miyamning chuqur joylarida ajoyib fikr tug'ildi.

Qo'limga bolta olib, katta bir muz bo'lagini tanladim, u yoq-bu yog'ini tekislab tegishli shaklga keltirdim va oshyonimizga qaytdim.

– Qani, o'rtoqlar, – dedim, – bir hiyla ko'rsatishimga yordamlashib yuboringlar.

Lom ensasi qotib, g'o'ng'illay boshladi:

– Sizga hayronman, Xristofor Bonifatyevich, o'zimiz muzga aylanib ketyapmiz-ku, tag'in siz hiyla ko'rsataman, deysiz-a.

Fuks ham nolishga o'tdi.

– Hiyla-piylaga balo bormi! Qizil dengizda yolg'iz kalta ishtonda cho'milganimda ham qizib ketgan edim, hozir ustma-ust uchtasini kiysam ham muz qotyapman.

Mana buni chinakam fokus-nayrang desa bo'ladi!

Men bo'sh kelmay, buyruq berdim:

– Bekorchi gaplar to'xtatilsin! Komandamni eshiting! Mana bu muz ko'tarilsin! Shundoq ushlab turilsin! Besh daraja chapga burilsin! Yana biroz chapga...

Shunday qilib deng, mening qo'lim bilan yasalgan katta muz linzani ko'tarib turishdi, unga bir dasta nur yubordik, nur birpasda muzni tesha boshladi, is-siq bug' ko'tarildi. Bug'ni choynakka to'g'rilagan edik, bir zumda qaynab chiqdi, hatto qopqog'i uchib ketdi. Ana shu tariqa sovuqdan qutuldik. Jonimiz rohatda bo'ldi. Asta-sekin shu sharoitga ko'nikib qoldik, hatto ketishni o'ylamay qo'ydik. Bo'rini yelin bilan, sigir-

ni poxol bilan boqdik, o'zimiz ham och qolmadik. Bu orada muzlar ham tutashib ketdi.

Oxirgi marta abjir qo'sh qanotlarimizni chanaga qo'shdik va to'g'ri Petropavlovsk shahri tomon yeldek uchdik.

Sog'-salomat yetib keldik va bu yerda mahalliy hokimiyat rahbarlari bilan uchrashdik. E'tirof etishim kerakki, ular bizni katta izzat-ikrom bilan qabul qilishdi. Men sizga aytsam, ular gazetalar orqali bizning safarlarimizni muntazam kuzatib borishgan ekan, so'nggi paytda ancha tashvish tortishibdi, xavotir bo'lishibdi, men ularga boshimizdan kechirgan hodisalarni so'zlab bergan edim, bizlarni xuddi tug'ishganlardek bag'rilariga bosishdi, mehmon qilishdi, mehmondorchiliklarga olib borishdi. Xullas, izzat-ikromni joyiga qo'yishdi. Sigirni taqasini olib kolxozga topshirdik, bo'ri bolasini maktabning jonli burchagiga sovg'a qildik. Hammasini aytaversam, ado bo'lmaydi...

Mehmondorchiliklarda yuraverib bahorning kelganini ham bilmay qolibmiz. Muzlar erib oqa boshladi, biz dengizni qo'rsab qoldik. Tong otishi bilan qirg'oqqa chiqardik, ba'zan morj ovlardik, ba'zan shunchaki bepoyon okean manzarasini tomosha qilardik.

Bir kuni uchalamiz qirg'oq bo'ylab sayr etib yurgan edik. Fuks tepalikka chiqib ketdi. Birdan uning qattiq qichqirgan ovozini eshitib qoldim:

– Xristofor Bonifatyevich – «Xatar!».

Nima balo bo'ldi: oyog'ini tosh majaqladimikin yoki ayiq hujum qildimikin deb o'yladim, chunki hammasi ham bo'lishi mumkin edi-da! Darhol yordamga shoshildim. Orqamdan Lom tepalikka ko'tarila boshladi.

– «Xatar», «Xatar!» – deb qichqirardi Fuks.

Nihoyat, uning yoniga bordik, buni qarangki, chindan ham butun yelkan-pelkanlari bilan «Xatar» suzib kelyapti.

Biz shu zahoti shaharga yugurdik, chunki bu yerda «Xatar»ni kutib olishga tayyorgarlik ko'rilayotgan

edi... Biz pristanga burildik. Bizni o'tkazib yuborishdi, ammo bizga birmuncha shubha bilan qarab qolishdi.

Men hech nimani tushunolmay qoldim. Bu qanday gap o'zi, jin ursin! Axir mening ko'z o'ngimda «Xatar» suvga g'arq bo'lgan edi-ku. E ko'zga ishonish mumkin emasmi? Demak, ko'z ham aldashi mumkin ekan-da? Axir «Xatar» halokatga uchragani haqida vaxta jurnallida tegishli yozuv qayd etilgan edi-ku. Bu hujjat, dalil edi, axir. Qolaversa, jonli guvoh Fuks bor. Demak, xavf-xatar yuz berganda men kemani tashlab qochgan bo'lib chiqamanmi? «Xo'p mayli, – deb o'yladim ichimda, – yaqinroq kelsin-chi, biryoqlik qilarmiz». Kema yaqinlashdi, unga qarab, hech narsani tushunolmay qoldim: Rulda Lom, yonida yelkanbog'ni ushlab Fuks turardi. Machta oldida men kemani to'xtatish haqida buyruq bermoqda edim.

«Tushimmi, o'ngimmi? – deb o'yladim. – Bunday bo'lishi mumkin emas-ku! Balki u boshqa odamdir?» Tikilib qaradim, boshqa odam emas, mening o'zginam. Demak, qirg'oqda turgan men emasman! Qorinimni chimchilab ko'rdim, yo'q, bu ham o'zimman. «Bu qandoq sir bo'ldi? – deb o'yladim, – bir o'zim ikkita bo'lishim mumkinmi? Mumkin emas, albatta, hammasi bo'lmagan gap, tush ko'ryapman, xolos...»

– Lom, – dedim, – qani meni chimchilab ko'ring-chi? Lomning o'zi ham hayratda qolib turgan edi.

U beixtiyor shunday qattiq chimchilab oldiki, men chidolmay hatto dodlab yubordim...

Shu payt bu yerga to'planganlar hammasi birdan menga, Lomga va Fuksga qarab qolishdi, keyin bizni qurshab olishdi.

– Qani, kapitan, – deyishdi, – bu qanaqa nag'ma ekanligini balki siz tushuntirib berarsiz?

Bu vaqt ichida «Xatar» hamma qoidalarga roiya qilgan holda pristanga kirib keldi. Arqon palosni yozishdi. Kemani pristanga kiritib, ulkan soyabon tagiga

mahkamlab bog'lashdi. Mening hamqiyofam avval ta'zim qildi-da, so'ngra qo'lini chakkasiga qo'yib:

– O'zimizni tanishtirishga ruxsat etgaysizlar, – dedi, – uzoq safar kapitani Vrungel o'z komandasi bilan yer yuzi bo'ylab qilgan sport safarini tugallab, Petropavlovsk – Kamchatka portiga keldi.

Pristanga to'plangan odamlar «Urta» deb qichqirishdi, men esa hech narsaga tushunolmay hang-u mang bo'lib turaverdim.

Sizga shuni ham aytishim kerakki, men hech qanday ajina-yu shaytonlarga ishonmasdim, ammo shu paytda qattiq o'ylanib qoldim. Axir tushunyapsizmi? Qarshimda jonli arvohim tursa-da, surbetlarcha yolg'on gaplarni gapirsa, qanday chidash mumkin?

Eng muhimi, men juda sharmandali ahvolda qolgan edim. Meni qandaydir firibgar yoki qallob deyishlari mumkin edi... «Xo'p, mayli, – dedim ichimda, – ko'ramiz, bu yog'i nima bo'larkin».

Mana, ular qirg'oqqa tushib kelishdi. Men ahvolni oydinlashtirish uchun odamlar orasidan ularning yoniga borishga oshiqdim, odamlar meni qisib qo'yishdi. Shunda odamlarning u Vrungelga: bu yerda ham bir Vrungel komandasi bilan yuribdi, degan so'z qulog'imga chalindi.

U atrofiga alang-jalang qarab olib:

– Bo'lmagan gap! – dedi. – Boshqa Vrungelning bo'lishi mumkin emas, men uni tinch okeanida o'zim g'arq qilib yuborganman.

Shunda hamma gap ravshan bo'ldi-qoldi. Bilsam, bu eski oshnam, xayolparast admiral, janob Xamura Kusaki ekan.

Men fursatni qo'ldan bermay o'z komandam bilan odamlar orasini yorib, uning yoniga bordim.

– Salom, admiral! Yaxshi keldingizmi? – dedim.

U gangib qoldi, hech nima deyolmadi. Shu payt Lom kelib Lom ikkinini qulochkashlab turib bir urgan edi, u

yerga yiqildi-yu, oyog'i osmondan bo'ldi – qarasam, shi-mining pochalaridan yog'och oyoqlari ko'rinib turibdi.

Fuks ham bo'sh kelmay Fuks ikkining yoniga bordi-da, soqoliga yopishib, uni yulib oldi.

Lom bilan Fuksga yaxshi bo'ldi, ular o'z qiyofadoshlarini fosh qilishdi. Menda raqibimni fosh etadigan hech qanday belgi yo'q edi. «Qanday qilib, uning jazosini bersam ekan», deb o'yladim.

Men o'ylab bo'lguncha, u o'zi mendan yaxshiroq jazoni o'ylab qo'ygan ekan. Ishining pachavasi chiqqanligiga aqli yetgach, yonidan xanjarini oldi-da, qornini shartta-shartta xoch qilib tilib tashladi... Bu samuraycha tomosha qiziq bo'ldi. Men bunaqa xunrezlikka sovuqqonlik bilan qarolmas edim, shuning uchun ko'zlarimni chirt yumib oldim-da, shu tariqa bu yog'i nima bo'larkin, deb kutib turaverdim.

Bir payt qirg'oqdagi odamlar piqirlab kulishga tushishdi, keyin qattiqroq kula boshlashdi, va nihoyat, xaxolab yuborishdi. Ko'zlarimni ochdim-u, ammo nima gap ekanligiga tushunolmadim, kun issiq, quyosh nur sochib turibdi, osmon musaffo, lekin qayerdandir qorga o'xshash narsa uchqunlamoqda edi.

Shu vaqtda qiyofadoshimga qaragan edim, birpasda juda oriqlab qolgandek ko'rindi, ammo tirik, qorni katta yorilgan va ichidan har yoqqa par uchib ketmoqda edi...

Uning qo'lidan xanjarini tortib olishdi, qo'ltig'idan asta ushlab olib ketishdi. Keyin komandasini ham orqasidan haydab borishdi. Biz hali es-hushimizni yig'ib olishga ulgurmasdanoq odamlar bizni ko'tarib, osmonga irg'ita boshlashdi, zavq-shavqlar bosilgach, odamlar hamma gapni bilib olishdi, keyin biz kemani ko'zdan kechirgani bordik.

Bu mening kemam emas-u, ammo juda-juda o'xshab ketardi. Men o'z kemamda dunyoni aylanib chiqmaganimda edi, bu kemani tanimay qolgan bo'lardim.

Xullas, kema tegishli hujjatlar asosida musodara qilindi va ertasiga paroxod ham keldi.

Biz mezbonlar bilan xayrlashdik va Fuks ikkimiz jo'nab ketdik. Mana hozir ko'rib turganingizdek sog'-salomat va ruhan tetik yuribman. Fuks eski odatlarini tashladi, tashqi qiyofasi mos kelgani tufayli yovuz kishilar rolini o'ynash uchun kinofabrikaga ishga kirdi. Lom esa musodara qilingan kemaga kapitan bo'lib, o'sha yerda qoldi.

Oradan ko'p o'tmay undan xat oldim. Xatida, ishlarim durust, kemani boshqarib turibman, hozircha yurishi tuzuk, ammo bu «Xatar» u «Xatar» emas, deb yozibdi.

Buning xatarli joyi yo'q, har holda yurib turgan bo'lsa bo'ldi-da...

Sarguzashtlar ana shunaqa, yigitcha. Siz bo'lsangiz, meni dengizda suzmagan, deb yuribsiz. Jahonda suzish qanaqaligini mendan so'rang, azizim! Men sizga aytsam, keksayganda kishining xotirasi zaiflashib qolar ekan, bo'lmasa boshqa safarlarimni ham batafsil so'zlab berardim.

XXII BOB

BU QO'SHIMCHA BOB BO'LIB, AYRIM O'QUVCHILAR BUNI CHETLAB O'TISHI HAM MUMKIN

*M*en o'shanda allamahalgacha kapitanning so'zlariga diqqat bilan quloq solib o'tirdim. Vrungel o'zining ajoyib hikoyasini tamomlagach, undan iltifot va kamtarlik bilan so'radim:

– Xristofor Bonifatyevich, ana shu aytgan voqealaringizni qissa qilib yozilsa, nima deysiz. Inchunun avlodlarga ibrat bo'lardi va umuman...

– Nima ham derdim, – deb javob qildi u biroz o'ylab turgach, – marhamat, yozing. Mening yashiradigan nar-

sam yo'q, haqiqatni yashirib bo'lmaydi... Mayli, yozing, azizim, yozib bo'lganingizdan keyin men ustidan ko'rib chiqaman va lozim topsam, ba'zi joylarini tuzataman...

Shu kechayoq men yozishga kirishdim va tez kun ichida dona-dona qilib ko'chirilgan kattagina hajmdagi qo'lyozmani Vrungelning stoli ustiga qo'ydim.

Xristofor Bonifatyevich qo'lyozmamni sinchiklab ko'rib chiqdi, ayrim joylariga jindak, ammo qimmatli tuzatishlar kiritdi. Oradan ikki kun o'tgach, menga qo'lyozmani qaytararkan, biroz ranjigansimon dedi:

– Hammasini bekami-ko'st, to'g'ri yozibsiz... Lekin men siz bilan o'z tilimizda, ya'ni dengizchi dengizchi bilan gaplashgandek gaplashgan edim, bordi-yu bu biror befarosat o'quvchining qo'liga tushib qolgudek bo'lsa, ba'zi so'zlarni yaxshi tushunmasligi mumkin. Yoshligimda bunday qiziq hodisa o'zimning boshimdan ham o'tgan: yosh matros sifatida birinchi marta dengizga chiqqan edim. Bir kuni safarda portga kelib langar tashlashga to'g'ri keldi. Shturman shunaqangi serjahl odam ediki, unaqasini xudo ko'rsatmasin. U qirg'oqqa chiqmoqchi bo'ldi. Qayiqqa sakrab tushib, menga qichqirdi:

– Ey, bolakay, mushukni zaharlab yubor, tez bo'!

Men bu gapni eshitib hayron bo'ldim, chunki kema-mizda sibir mushugi bor edi, o'zi baroq, kallasi katta, dumi xuddi tulkinikiga o'xshardi. Yoqimtoy, aqlli edi, faqat gapirolmasdi, xolos. Birdan uni zaharlashim kerak emish! Nima uchun? Qolaversa nima bilan zaharlashim kerak? Men gapning ma'nosiga tushunmay, boshim qotib, shturmandan so'radim... Shunda onamni uchqo'rg'ondan ko'rsatishgan edi. Shuning uchun, bu kitobni odamlar o'qiganda so'zlarni chal-kashtirib yuborishidan qo'rqaman, keyin jumlar dudmal bo'lib ketadiki, natijada men o'quvchilar ol-dida xunuk ahvolda qolaman. Shu boisdan, azizim, yana bir urinib ko'ring, qissadagi hamma dengiz so'z-

larini alfavit bo'yicha alohida qog'ozga ko'chiringda, so'ng menga ko'rsating. Men bo'sh vaqtimda ko'rib chiqaman, yaxshilab o'ylab, bularga izoh beraman.

Men uning aytganlarini paysalga solmay tez orada bajarib, yetmishta so'z yozilgan ro'yxatni Vrungelga taqdim etdim. U bularni ko'rib chiqdi, ertalab izoh yozishga kirishajagini aytdi, bir hafta muxlat berishimni so'radi, keyin kamida bir oysiz uddalay olmasligini bildirdi. Oradan bir yil o'tgach, shu mujmal lug'at haqida eslatib o'tgan edim, Xristofor Bonifatyevichning rasmana jahli chiqdi va meni, hali yosh bola ekansiz-ku, bunaqa ishda shoshma-shosharlik qilish yaramaydi axir, dedi.

Shunday qilib, kitob lug'atsiz nashr etildi. Yomon emas, odamlar o'qib qiynalishmadi, hamma yozilganlarni yaxshi tushunishdi.

Yaqinda «Kapitan Vrungelning sarguzashtlari» qayta nashrga tayyorlanayotganda Xristofor Bonifatyevich meni huzuriga chaqirib, o'zining so'nggi ilmiy ishini tantanali ravishda menga topshirdi. Biz bu ajoyib ishni sinchiklab ko'rib chiqdik, qadr-qimmatiga munosib baho berdik va to'la ravishda nashr etishga qaror qildik.

QURUQLIKDA YURADIGAN LOQAYD KITOBXONLAR UCHUN QAYDLI DENGIZ LUG'ATI

(X. B. Vrungel tomonidan tuzilgan)

Ankerok – bizda ko'pgina dengiz lug'ati shu so'zdan boshlanishi bejiz emas, chunki rus flotining tug'ilishi qisman shu so'z bilan bog'liq desa bo'ladi. Ma'lumki, birinchi rus kemalarini qurishda gollandiyalik mutaxassislar, ya'ni kemasozlik bilan bir qatorda ichkilik ichishning ustalari qatnashishgan. Ammo ularni me'yorsiz, o'lchovsiz ichishgan deb bo'lmaydi. Vino uchun xuddi ana shu ankerok – ikki, uch chelak suv ketadigan kichkina yog'och bochka o'lchov hisoblangan, shunday bochkamagar – ankerchalar hozir ham har bir qutqaruvchi kemada bor, biroq bularda vino emas, ichiladigan chuchuk suv olib yuriladi.

Ball – buni «bal», ya'ni «basm» so'zi bilan adash-tirmaslik lozim! Ball – bu dengizchilarning ob-havoga qo'yadigan bahosi, shamol va to'lqinlarning kuchini o'lchaydigan o'lchov. Masalan, 0 ball – shamolsiz osoyishtalik... 3 ball – kuchsiz shamol, 6 ball – kuchli shamol... 9 ball – po'rtana, juda kuchli shamol. Po'rtana turganda kema ham, ekipaj ham raqsga tushib ketadi! 12 ball – dovul. Kichikroq kemalar dovulga duch kelsa bormi, dengizchilar bazm tamom!» deydi-lar-u, dangal dengiz qa'riga ketaveradilar.

Ballast – quruqlikda keraksiz, ortiqcha yuk. Dengizda esa sal boshqacharoq: ballast ko'p bo'lsa – yaxshi emas. Ballast umuman bo'lmasa – yana battar-

roq, chunki kema ag'darilib ketishi mumkin. Shuning uchun tosh, temir-tersak, cho'yan, qum va hokazo keraksiz og'irliklarni kemanding tryumiga solib qo'yladiki, bular kemanding suvda muvozanatini mahkam saqlash uchun xizmat qiladi.

Banka – silindr shaklidagi idish. Qayiqda esa o'tiradigan kursi. Shu bilan birga dengizning sayoz joyi.

Botsman – bu ikkita gollandcha so'zdan tarkib topgan ibora; bot – kema, man – odam. Botsman – kemani boshqaruvchi odam, qayiqchi. Bizda botsman – matroslar boshlig'i, palubaning xo'jayini.

Brashpil – bu ham ikkita gollandcha so'zdan tarkib topgan: braden – qovurmoq, spit – six. Lekin hech kim hech nima qovurmeydi. Unga langarni ko'tarish uchun arqonlar o'raladi. Langarni ko'tarish oson ish emas. Brashpil qo'lda o'raladigan bo'lsa, matroslar qovurilmaydi-yu, ammo terlab-pishishi turgan gap.

Bunker – kemada ko'mir to'kiladigan chuqur, ya'ni ko'mirxona. Buni izohlab o'tirmasa ham bo'ladi.

Bushprit – rangoutning bir qismi (rangout so'ziga qarang), xuddi Buratinoning burniga o'xshab turadi.

Vantchalar – xudo ko'rsatmasin, machta yiqilib ketmasligi uchun mahkam tortib qo'yiladigan tasmalar.

Vira – bu hammani bezovta qiladigan so'z. Vira – ko'tarilsin, mayna – tushirilsin, degan so'zlarni dengizchilar juda yaxshi bilishadi. Qirg'oqda ko'plar adashtirib yuborishadi.

Vibroska – bir uchiga yuk bog'langan pishiq arqon. Uni kerakli joyga tashlab, keyin shu arqon bo'ylab yo'g'on arqon tortiladi. Buni ba'zan yengil arqon deb ham yuritishadi. Bu aytishga oson! Bitta yuk sal kam yarim kilogramm keladi.

Garpun – uchiga o'tkir nayza o'rnatib, dastasiga uzun arqon bog'lab qo'yilgan yog'och. Qadim vaqtlarda bu bilan yirik dengiz hayvonlarini sanchib o'ldirganlar. Ayrim hollarda janjallashib qolsalar bir-birlarini ham o'ldirganlar. Hozirgi zamon garpuni avval-

gilarga aslo o'xshamaydi. Buni to'pga solib otiladi. Bu bilan kitlarni o'ldirish juda oson. Ammo-lekin qo'l jangiga yaramaydi – og'ir.

Grot – asl ma'nosi sun'iy ravishda yasalgan g'or. Dengiz ishida grot – asosiy machtheadagi asosiy yelkan.

Dogerbank – Shimoliy dengizdagi baliqqa mo'l bo'lgan mashhur sayozlik.

Dok – kirish darvozalari bo'lgan kichkina sun'iy qo'ltiq. Bu yerga kemani kiritgach, darvozani mahkam yopib suvlari chiqarib yuboriladi. So'ngra kema ko'zdan kechiriladi, ta'mirlanadi, bo'yaladi, ishlar bitgach, dokka suv qo'yib yuboriladi, kema yana suzib chiqib ketaveradi.

Drait – burash, zadrait – burab mahkamlash. Nadrait esa – negadir yaltiratib artish degani.

Drednout – so'zma-so'z tarjimasi «qo'rqmas». Inglizlar kuchli mashinalar, og'ir to'plar, o'q o'tmaydigan qoplamalari bo'lgan 1906-yilda qurilgan o'z zamonining eng yirik kemasini shunday deb ataganlar, uni chindan ham qo'rqmas deb bilganlar, holbuki eng qo'rqoqlardan bo'lib chiqdi. Bu kema juda qimmatga tushadi. Unda dengizga chiqsangiz minalardan portlab ketishi hech gap emas. Achinarli-da! Shuning uchun drednoutlar ko'pincha gavanlarda turar, dengizga chiqishga qo'rqar edilar.

Dreyf – besh harfdan iborat bo'lgan bu so'z olti ma'noga ega: 1) dreyfda turish – yelkanlarni shunday qo'yish kerakki, kema bir joydan qimirlamay tura-versin; 2) dreyf – shamol yoki to'liqin ta'sirida yo'ldan og'ish; 3) tabiiy ofat natijasida rulsiz, yelkansiz suzib yurish; 4) muzlar bilan birga suzib ketish; 5) langar ushlaymaydigan kuchli to'fonda kemanding langar bilan suzishi; 6) bu holda kema sayozlikka chiqarib tashlanmasin deb kapitanning o'zi ham hakkalak otadi.

Katta doira yoyi – yer kurrasining sathida ikki nuqta orasidagi eng qisqa yo'l. Binobarin dengizda

ham eng qisqa yo'l. Aslida shu yo'ldan borish kerak, lekin hafsala qayoqda deysiz: xaritada katta doira yo'yini belgilash uchun ma'lumotnomalarni titkilash, murakkab chizmakashliklarni qilishga to'g'ri keladi. Shu sababli uncha uzoq bo'lmagan masofaga safar qilinganda kemani boshqa yo'ldan, ya'ni birmuncha uzoqroq yo'ldan olib borilaveradi. Ortiqcha ko'p vaqt sarflanmaydi, ammo bu yo'lni ochish juda oson – xaritada u to'g'ri chiziqli bo'lib ko'rinaveradi.

Zenit – osmonda boshning qoq tepasidagi nuqta. Bu nuqtani har bir kishi ko'ra oladi. **Nadir** – zenitning qarama-qarshi tomonidagi nuqta. Buni eng ziyarak dengizchi ham ko'ra bilmaydi, chunki yer kurrasi xalaqit beradi.

Zib – dengiz to'liqini. Shamol bo'lmagan vaqtdagi to'liqindan kapitan ortiqcha to'liqinlanmaydi, ammo shamol turganda yaxshigina hayajonga solib qo'yadi.

Zyudveska – moyli matodan tikilib, dovulda kiyiladigan xunuk shlyapa! Bunday shlyapaning gardishidan suv yelkalarga va orqaga tushadi-yu, ammo bo'yindan ichga tushmaydi. Shuning uchun «xunuk bo'lsa ham, bor bo'lsin» deb yurishadi.

Kambuz – kema oshxonasi va plitasi – buni hamma yaxshi biladi.

Kashalot – mo'ylovi yo'q, ammo tishlari bor kit, juda bahaybat, ammo ovsar maxluq.

Kil – kemaning to'sini, bunga kemaning qovurg'alari mahkamlab qo'yiladi. Yana kema qorniga o'rnatilgan suzgichlarni ham kil deb ataladiki, bular kemaning suzish qobiliyatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Klotik – machtaning tomi. Machtaga tomning nima keragi bor, deb so'rarsiz. Keragi bor albatta. Aks holda yomg'ir suvi yog'ochga asta-asta shimilib, uni ichidan chirita boshlaydi. Shu sababli machta tepasiga yog'och qalpoq-klotik o'rnatiladi.

Kontrkurs – bu ikki kemaning bir-biri tomon parallel ravishda suzib kelishi.

Korvet – uch machтали harbiy yelkanli kema. Hozirgi paytda bunday kemalar kinolarda va kitoblarda uchraydi, xolos.

Kranslar – arqondan to‘qilgan to‘shama, bu kema bortini iflos qilmaslik uchun kema bilan pristan o‘rtasiga to‘shab qo‘yiladi. Hozir ko‘pgina kemalarda eski avtopokrishkalar ishlatiladi – u ham yarayveradi.

Kubrik – umumiy yotoqxona va eng ko‘p tarqalgan itlar nomi.

Kurs – kema harakatining yo‘nalishi. Shu bilan birga yelkanli kemaga nisbatan esayotgan shamolning yo‘nalishi. Agar shamol kemaning qoq quyrug‘i tomon esayotgan bo‘lsa – **fordevind** deyiladi, quyrug‘i bo‘lmay umuman orqadan esayotgan bo‘lsa **bakshtat** deyiladi. Yondan essa **galfind**. Chekkadan tursa – **beydevind**. To‘g‘ri tumshuqqa qarab esayotgan shamolning nomi ilgari yo‘q edi. X. B. Vrungel dengiz terminologiyasidagi bu bo‘sh joyni to‘ldirib, buni «**Vmorduvind**» deb atay boshladi va bu so‘z dengiz lug‘atidan mustahkam o‘rin olib qoldi.

Lavirovat – quruqlikda osonlikcha bitadigan ish: hammaga manzur bo‘lish, o‘ngga ham, so‘lga ham ta‘zim bajo keltirish, suvdan quruq chiqish. Ammo dengizda boshqacharoq: kemani shamolga qarshi ilon izi yo‘llari bilan boshqarib, xavf-xatardan eson-omon olib o‘tish. Vassalom.

Lag va lot – birinchisi kemaning tezligini va bosib o‘tgan yo‘lini o‘lchaydigan asbob, ikkinchisi – suvning chuqurligini o‘lchaydigan asbob. Qadim zamonlarda dengizchilar: «Lotsiz – oyoqsiz, lagsiz – qo‘lsiz, kompassiz – boshsiz», – deb yurishardi.

Lin – Linek – diametri 8 millimetrdan yo‘g‘on bo‘lmagan arqon. Bunday arqonlar bilan yuklar bog‘lanar, ko‘tarilar, biror ayb qilib qo‘ygan kishilarni savalar edilar. Hozir esa bunday savalashlar yo‘q. Chakki qilishadi! Ayrim kishilarga hozir ham juda foydali

bo'lar edi. Yana chuchuk suv balig'ini ham shunday deb atashadi, o'zi yomon baliq emas-ku, biroq balchiq hidi keladi-da.

Lotsmam – kemani xavfli va qiyin joylardan olib o'tadigan kishi.

Lyuk – kema palubasidagi tuynuk.

Milya – dengiz uzunlik o'lchovi, 1852 metrga baravar. Ko'pincha biz dengizchilarga, to bugunga qadar kilometrga o'tolmayapsizlar, deb ta'na qilishadi, lekin biz o'tmoqchi ham emasmiz, buning sababi shuki, ekvatoridan qutbgacha bo'lgan meridian qismi 90 darajaga va har bir daraja 60 daqiqaga bo'lingan. Ana shu bir daqiqaning orasi roppa-rosa bir milni tashkil etadi.

Naktouz – so'zma-so'z tarjimasi: «tungi uycha». Qadim zamonda fonus va kompasni saqlaydigan yashikni shunday deyilardi. Bizning davrimizda naktouz deb kursi shaklidagi baland shkafchani aytiladi. Uning tepasiga kompas qo'yilib, ichiga kompas buzilib qolsa ham yo'ldan adashmaslik chorasini ta'minlaydigan aqlli moslamalar o'rnatiladi.

Overkil – bu so'zni aksariyat og'zaki talaffuz etiladi-yu, ammo kamtarlik yuzasidan bo'lsa kerak, deyarli hech qachon yozilmaydi. Overkil – kemani to'ntarib qo'yish demakdir.

Overshtag – yelkanli kemaning «vmorduvind» (qarang: kurs) holatidan o'tib qaytishi.

Pakgauz – kema omborxonasi.

Passatlar – tropik kengliklarda mudom bir xilda esib turadigan sharqiy shamollar.

Podvaxta – vaxta xizmatini endigina ado etgan kishi. Zarur holatlarda bu kishini vaxtada turgan navbatchiga yordam berish uchun birinchi galda chaqirishadi. Shu tufayli ularda: mabodo uxlashni istasang shirin, o'zga kayutada uxla yashirin, degan maqol bor.

Portlar – har xil turdagi darvozalar. Kema bortida – passajirlar, yuk, ko‘mir saqlanadigan, zambaraklar turadigan darvozalar. Doklardagi darvozalar – dok darvozasi uchun maxsus kemalarni suvga cho‘ktiriladi va ular dokka kiradigan yo‘lni to‘sadigan darvoza rolini o‘taydilar. Port – kemalar to‘xtaydigan joy. Savdo va harbiy portlar – mamlakatning dengiz darvozalari hisoblanadi.

Prokladka kursa – kemandagi qayerda ketayotganini xaritada muntazam aniqlab turadigan belgi.

Rangout – so‘zma-so‘ziga «dumaloq yog‘och» – machta, reya va hokazolar. Hozir katta kemalarda barcha rangoutlar metallardan ishlangan, parchinlangan yoki po‘lat parchalaridan payvandlangan, natijada dumaloq po‘lat yog‘och hosil qilingan... Buni qanday tushunsangiz, ixtiyoringiz!

Retirada – rus dengizchilaridan bu nima degani deb so‘rasangiz, ular bunaqa so‘zni bilmaymiz deb javob beradilar. Men qulog‘ingizga asta shipshitib qo‘ya qolay: retirada – chekinish.

Rol – bu so‘zning teatrlarda o‘ynaladigan rol bilan hech qanday aloqasi yo‘q. Rol sudovaya – muhim hujjat – kemadagi hamma odamlarning ro‘yxati. Rolga kiritish – komanda tarkibiga qo‘shish demakdir. Roldan o‘chirish – komandadan chiqarish, kemadan tushirib yuborish demak.

Sklyanki – yarim soat.

Snast – Trosqa qarang.

Sxodnya – Moskva yaqinidagi chorbog‘ joy. Kemada esa kemadan qirg‘oqqa tushish uchun taxtadan yasalgan ko‘chma (ba‘zan panjarali) ko‘prikcha. Qirg‘oqdan kemaga ham shu ko‘prikchadan chiqiladi, ammo bu vaqtda chiqish ko‘prikchasi deyilmaydi.

Tanelaj – Trosqa qarang.

Trafalgar jangi – 1805-yil, 21-oktyabrda bo‘lgan dengiz jangi, unda ingliz admirali Nelson fransuz va

ispanlarning admiral Vilnev qo'mondonligi ostidagi kuch jihatidan ancha ustun bo'lgan qo'shma eskadrasini tor-mor keltirgan.

Tros-sim – kanop va boshqa narsalardan yasalgan har xil arqonlar. Arqonning bir uchi kemadagi biron narsaga bog'langan bo'lsa, bu takelajning bir qismi hisoblanadi.

Utka – sim yoki arqonlarni bog'lash uchun yog'och yoki metallardan ishlangan moslama. Bundan tashqari suvda suzib yuradigan parranda, xonakisi bilan yovvoyisini o'zingiz ajratib olarsiz.

Fiord – baland qoyali tor va egri-bugri ko'rfaz.

Flyuger – shamol yo'nalishini aniqlash uchun machtaga o'rnatilgan bayroqcha.

Fraxt – dengizda olib boriladigan yuk uchun to'lanadigan haq, shuningdek, dengizda tashilgani uchun haq to'lash lozim bo'lgan yuk.

Fut – uzunlik o'lchovi, 30 santimetrga yaqin.

Xronometr – aniq astronomik soat.

Shvartova – kemani qirg'oqqa yoki boshqa bir kema bog'lab qo'yiladigan troslar.

Shirota – raqam bilan ifodalangan ekvatoridan uzoqlashish.

Shtormtrap – arqondan yasalgan narvon. Havo osoyishta paytda ham bunga chiqish ancha mushkul ish, bo'ronda esa o'zingiz bilasiz, ayniqsa, yoshingiz bir yerga borib qolgan chog'da.

Yakor – ana shu so'z bilan dengiz lug'atining doirasi ajoyib tarzda yopildi, chunki yakor gollandchasiga ham xuddi shunday ataladi, aytiladi va yoziladi, ushbu lug'at vino solinadigan kichkina bochkacha – «ankerok» so'zi bilan boshlanib, shu bilan tugaydi.

MUNDARIJA

<i>I BOB.</i> Bunda muallif biron bir g'ayrioddiy hodisasi yo'q voqeani bayon etib, kitobxonlarni asar qahramoni bilan tanishtiradi.....	3
<i>II BOB.</i> Bunda kapitan Vrungel bosh yordamchisi Lomning ingliz tilini o'rganganini va o'zining kemalarni boshqarish tajribasiga oid ba'zi hodisalarni hikoya qilib beradi.....	7
<i>III BOB.</i> Bunda texnika va farosat botirlikning o'rnini bosishi mumkinligi, safarda hamma vaziyatdan, hatto betoblikdan ham qanday foydalanish kerakligi haqida hikoya qilinadi.....	16
<i>IV BOB.</i> Skandinaviya xalqlarining urf-odatlarini, Vrungelning fotografiyasi qanday qilib Norvegiya matbuotiga tushib qolgani va dengizchilar yumushida olmaxonlarning ish bergani haqida	29
<i>V BOB.</i> Baliq bilan qarta haqida.....	38
<i>VI BOB.</i> Anglashilmovchilik bilan boshlanib, kutilmaganda cho'milish bilan tugaydigan hangoma....	45
<i>VII BOB.</i> Yulduzlarga qarab joylarni belgilash usuliga harbiy hiylagarlik va «fir'avn» so'zining ikki ma'nosi haqida	56
<i>VIII BOB.</i> Bunda Fuks tegishli o'chini oladi, keyin timsohlarni sanaydi, va nihoyat, agronomiya sohasidagi zo'r qobiliyatini namoyish qiladi.....	66
<i>IX BOB.</i> Eski urf-odatlar va qutb muzlari haqida.....	78

<i>X BOB.</i> Bunda kitobxon admiral Kusaki bilan tanishadi, «Xatar» ekipajining esa ochlik azobiga duchor bo'lgani hikoya qilinadi	88
<i>XI BOB.</i> Bunda Vrungel o'z kemasidan va bosh yordamchisidan ayriladi.....	95
<i>XII BOB.</i> Bunda Vrungel va Fuks kichikroq konsert berishadi, keyin Braziliyaga yo'l olishadi	99
<i>XIII BOB.</i> Bunda Vrungel epchillik bilan bo'g'ma ilonni o'ldiradi va o'ziga yangi kamzul tiktiradi	106
<i>XIV BOB.</i> Bunda Vrungel avval bir o'limdan qoladi, keyin «Xatar»ni topadi	112
<i>XV BOB.</i> Bunda admiral Kusaki «Xatar»ga matros bo'lib yollanish istagini bildiradi.....	120
<i>XVI BOB.</i> Yovvoyilar haqida.....	132
<i>XVII BOB.</i> Bunda Lom yana yaxtani tark etadi	137
<i>XVIII BOB.</i> Bu eng qayg'uli bob, chunki bunda «Xatar» halokatga uchraydi va qayta tiklanmaydi	142
<i>XIX BOB.</i> Buning oxirida to'satdan Lom paydo bo'lib qoladi va o'zi haqida qo'shiq aytadi.....	146
<i>XX BOB.</i> Bunda Lom bilan Fuks xarid qilishda go'llikka yo'l qo'yadilar, Vrungel esa algebra qonunlarini amalda sinab ko'radi.....	152
<i>XXI BOB.</i> Bunda admiral Kusakining o'zi Vrungelga nihoyatda qiyin ahvoldan qutulishga yordam beradi ..	157
<i>XXII BOB.</i> Bu qo'shimcha bob bo'lib, ayrim o'quvchilar buni chetlab o'tishi ham mumkin.....	163
Quruqlikda yuradigan loqayd kitobxonlar uchun qaydli dengiz lug'ati	166

Adabiy-badiiy nashr

ANDREY NEKRASOV

KAPITAN VRUNGELNING

SARGUZASHTLARI

Qissa

Muharrir

Madina MAHMUDOVA

Musahhih

Sunnat MUSAMEDOV

Badiiy muharrir

Nigora UMARQULOVA

Kompyuterda sahifalovchi

Dildora JO'RABEKOVA

Texnik muharrir

Umidbek YAXSHIMOV

Litsenziya raqami: AI № 252. 2014-yil 02.10.da berilgan.

Bosishga 01.02.2018-y.da ruxsat etildi.

Bichimi 84x108 1/32.

Bosma tobog'i 5,5. Shartli bosma tobog'i 9,24.

Garnitura «Bookman Old Style». Ofset qog'ozi.

Adadi 10000 nusxa. Buyurtma № 20.

Bahosi kelishilgan narxda.

«Yangi asr avlodi» nashriyotida tayyorlandi va chop etildi.

100113. Toshkent, Chilonzor-8, Qatortol ko'chasi, 60.

Nashr bo'limi – 147-00-14; 129-09-71;

Marketing bo'limi – 128-78-43; 397-10-87;

faks – 273-00-14.

e-mail: yangiasravlodi@mail.ru

Kashalotni nayza sanchib olishimiz mumkin edi, lekin maxluqning kasal holatidan foydalanish insofdan emasdi. Xususan, mening tabiatimga aslo to'g'ri kelmasdi. Qaytaga men belkurakka anchagina aspirin qo'yib, mo'ljallab og'ziga uloqtirgan edim, birdan shamol turib, kemani qalqitib yubordi, dori maxluqning og'ziga tushmay, sochilib, burnining katagiga kirib ketdi.

Kashalot nafas oldi, bir daqiqa jim qoldi, ko'zlarini qisib, to'g'ri bizga qarab bir aksa urdiki, asta qo'yaverasiz! Yaxtamiz osmonga uchib, bulutga tegishiga oz qoldi, keyin asta pasayib-pasayib, shalop etib suvga tushdi...

O'QISH VAQTI:
160 daqiqa

YANGI ASR AVLADI

ISBN 978-9943-20-398-3

